UĞUR MUMCU

um:ag KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR UĞUR MUMCU

UĞUR MUMCU



um:ag UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI

Kazım Karabekir Anlatıyor

19

BASKI

umag Vakfı Yayınları: 21
Bütün Yapıtları Dizisi: 19

KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR

Yayına Hazırlayan
UĞUR MUMCU

1'inci Baskı: Agustos 1990, İstanbul
19'uncu Baskı: Agustos 1996, Ankara, 3 000 adet
"Kazım Karabekir Anlatıyor" 18. baskıya kadar "Tekin Yayınevi" tarafından toplam 70 000 adet yayınlanmıştır

ISBN 975-8084-08-9

Yayın Yönetmeni: Ali TARTANOĞLU

Kapak Tasarımı ve İllüstrasyon: SOLARİS

Dizgi: um:ag

Baskı: DUMAT

KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR

Yayına Hazırlayan
UĞUR MUMCU

("Kâzım Karabekir Anlatıyor", Cumhuriyet gazetesinde, 10-29 Haziran 1990 günleri arasında bir yazı dizisi olarak yayınlanmıştır)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
ÖNSÖZ
BÖLÜM BİR 1
Paşalar Bolşevizmi 6
Bolşeviklik İlanı 8
BÖLÜM İKİ 11
Tartışma Sertleşiyor 14
BÖLÜM ÜÇ 19
BÖLÜM DÖRT 27
Yol Ayrımı 28
Tehlikeli Bir Cumhuriyet'e Doğru 30
BÖLÜM BEŞ 35
Saltanatın Lağvı ve Hilafetin
Al-i Osman'da Bırakılması 40
BÖLÜM ALTI 43
Meclisteki Görüşme 44
Kulis ve Görüşme 49
BÖLÜM YEDİ 51
Saltanat Kadırılıyor 53
Halk Fırkası 56
BÖLÜM SEKİZ 59
Asla Camilerle Değil 66
BÖLÜM DOKUZ 69
Yeni Seçime Doğru 71
BÖLÜM ON 79
İkinci Meclis Toplanıyor 84
BÖLÜM ON BİR 89
Hocaları Toptan Kaldıralım! 91
Eser Kimin? 93
Birinci Ordu Müfettişliği 95
BÖLÜM ON İKİ 97
M. Suphi Olayı 98
Cumhuriyet'in İlanı 102
BÖLÜM ON ÜÇ 105
Erzurum'dan Ayrılış 106
Karabekir, Halife ile Görüşüyor 109

BÖLÜM ON DÖRT **113**
İstanbul'a İstiklal Mahkemesi Gönderiliyor 114
BÖLÜM ON BEŞ **121**
Harp Oyunu 124
BÖLÜM ON ALTI **131**
Karabekir Görev Kabul Etmiyor 133
BÖLÜM ON YEDİ **141**
Komplo 142
Müfettiş Paşa 145
BÖLÜM ON SEKİZ **149**
İzmir Suikastı 151
İnönü Ağlıyor 151
"O, Mustafa Kemal... Çağırınca Gidilir!" 153
Harp Akademisi'nde Tolstoy 156
BÖLÜM ON DOKUZ **159**
Nutuk'a Yanıt 160
Prof. Karal: "Karabekir'in İddiaları Dayanaksız." 163
BÖLÜM YİRMİ 167
NOTLAR 185
AD DİZİNİ **201**

SUNUŞ

Atatürkçü, laik, cumhuriyetçi, demokrat bir Türkiye'nin yılmaz savunucusu; devrimci, hep emekten yana, araştıran ve sorgulayan gazeteci Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 günü otomobiline konan bir bomba ile, inandığı tüm bu değerler uğruna yaşamını yitirdi.

Eşi Güldal Mumcu ile çocukları Özgür ve Özge; Uğur Mumcu'nun, yukarıda ana çizgilerini vermeye çalıştığımız kişiliğini gelecek kuşaklara aktarmak; kütüphanesini, arşivini ve tüm yazılarını tasnif edip araştırmacıların kullanımına sunmak, gazeteciliğe hevesli gençleri, araştırmacılık alışkanlığıyla mesleğe kazandırmaya çalışmak vb. amaçlarla **Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı**'nı Ekim 1994'te hukuken, Aralık 1995'te de fiilen yaşama geçirdiler

Bu amaçlar dışında vakfın elbette görevleri de var. Bunlardan ilk akla geleni ve belki en önemlisi, aradan üç yıldan fazla bir süre geçmesine karşın hala sonuçlanmamış, hala **faili meçhul** durumdaki **Mumcu Cinayeti**'nin sonuna kadar takipçisi olmak. Bu görevin ilk ürünü sayılabilecek **SUİKAST RAPORU 93/96 - Uğur Mumcu Cinayeti Soruşturması Sorgulanıyor** adlı çalışma, bir **um:ag** yayını olarak okuyuculara ve Uğur Mumcu dostlarına sunuldu.

Bir başka görev, bir başka borç, ama aynı zamanda hak ise, Onun daha önce yayınlanmış kitaplarının, bu kez adını taşıyan **um:ag** logosu altında yayınlanması idi. Böylesi bir cinayet söz konusu olmasaydı, bizim için de böyle bir görev doğmayacaktı. Ama cinayet, bu görevi kaçınılmaz kıldı. Elinizdeki kitap işte bu görevin bir ürünü.

Bu noktaya ulaşılmasında, Mumcu'nun bütün kitaplarını 1975'ten bu yana, 21 yıldır dostlukla, özenle yayınlamakta olan Tekin Yayınevi'ne ve Sayın Kemal Karatekin'e hem bu hizmet, hem de anlayış ve katkılarından dolayı teşekkür ederiz. Kâzım Karabekir Anlatıyor'un ilk 18 baskısı da Tekin Yayınevi tarafından yayınlanmıştı.

Türkiye koşullarında hele Uğur Mumcu Vakfı olarak, belli bir özel, toplumsal amaçla kitap yayınlamak güç bir iş. Türki-

ye'nin ekonomik ve toplumsal koşulları, bu koşulların özellikle yayıncılık sektörüne nasıl yansıdığı biliniyor. Öteki giderler göz ardı edilse bile, kitap fiyatının yarıya yakınının dağıtım, üçte birinin de kâğıt gideri olarak düşünülmesi, sorunu kavramak için yeterlidir sanırız.

um:ag da en büyük sıkıntıyı kitapların fiyatını belirlerken yaşadı. Hem olabildiğince nitelikli ürün yaratmaya, hem de burada "kitap" olan bu ürün ile, Uğur Mumcu okurları arasında bir uzaklık olmamasına uğraşırken çok zorlandık. Kitaplarımızın fiyatı bilinen tüm gerçeklere karşın yüksek bulunabilir. Ama kağıt ve baskı kalitesi dikkate alınırsa, kitaplarımızın fiyatının sık sık değişmemesi için çaba harcanacağı bilinirse, okuyucunun hoşgörü katsayısının da artacağını umuyoruz.

Kâzım Karabekir Anlatıyor'un şu anda elinizde bulunması, bu umudumuzun yersiz olmadığını gösteriyor. Bu, ayrıca, ülkemizi siz dost okurlarla birlikte aydınlık yarınlara taşımak amacıyla kurulan Uğur Mumcu Vakfi'na yapılmış önemli bir katkı. Sağ olun.

Bir önemli görevin gereği olan bu kitapların yeniden yayınlanmasında bize çok değerli katkılarda bulunan, Öcal Beningtan, Savaş Sönmez, Hakkı Erdem, Canan Duran, Çiler Keleş, Sezer Yücel, Neriman Küpçü, Fatih Alpertan, Şebnem Kocabıyık, Zeynur Türkmen, Sunda Işık ile Kubilay Gönen ve arkadaşlarını, Dumat Matbaası ve çalışanlarını, kapak düzenlemelerini büyük bir ustalık ve özenle yeniden yapan Emrah Yücel ve Murat Kaya'yı da unutmadık. Onlara da içtenlikle teşekkür ediyoruz.

Çağlar boyunca daha iyi, daha güzel, daha aydınlık bir dünya dileyen insanlar, düşünceleri uğruna eziyet çektiler, öldürülmeyi göze aldılar, öldürüldüler. Yaşamını, bu yolda gözünü kırpmadan feda edebilecek insanlara gerek duyulmayan ışıl ışıl ve güzel bir dünyanın, ancak sizin gibi aydınların emeği ve çabası ile oluşacağına inanıyoruz.

Bu çabanın başarıya ulaşabilmesinin ilk koşulu, unutmamak!

Düşünenlerin öldürülmemesi, öldürülenlerin unutulmaması dileğiyle...

um : ag

ÖNSÖZ

Kâzım Karabekir, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın en önemli komutanlarından birisidir.

1882 yılında İstanbul'da doğan Karabekir, 1902'de Harp Okulu'nu, 1905 yılında da Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdikten sonra Manastır'a atanmış; Enver Bey ile sonradan "İttihat ve Terakki" adını alan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"nin Manastır merkezini kurmuş; bölgede Rum ve Bulgar çetelerine karşı savaşmış; 1907'de de İttihat ve Terakki Derneği'nin İstanbul'daki örgütlenmelerinde görev almıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında etkin görevler almıştır.

I. Dünya Savaşı'nda İran ve Irak cephelerinde savaşmış; 1918 yılında Erzincan ve Erzurum'u Rus ve Ermeni ordularından kurtaran birliklere kumanda etmiş; İngilizlere karşı Azerbaycan seferini düzenlemiştir.

1919 yılında da Erzurum'daki 15. Kolordu komutanlığına atanan Karabekir, Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmiş ve kolordusu ile birlikte, hakkında İstanbul hükümetince tutuklama kararı çıkartılan M. Kemal Paşa'nın emrine girmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış, Kars ve Gümrü kalelerini Ermenilerden geri almış; Ermeni Taşnak hükümeti ile yapılan barış görüşmeleriyle Sovyetler'le yapılan Kars Muahedesi'nde "murahhas heyeti reisi" olarak görev yapmıştır.

Doğu'da savaş yıllarında ana ve babalarını yitiren 4000 kimsesiz çocuk için okullar kurmuştur.

Karabekir, Kurtuluş Savaşı ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Edirne ve İstanbul milletvekilliği yapmıştır.

1926 yılında Atatürk'e karşı düzenlenen "İzmir suikastı" nedeniyle İstiklal Mahkemesi'nce tutuklanmış; yapılan yargılama sonunda aklanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Birinci Ordu müfettişliğine atanan Karabekir, 1927 yılında emekliye ayrılmış ve "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla kurulan partinin de liderliğine getirilmişti.

1938 yılında yeniden TBMM'ye giren Karabekir, 1946 yılında TBMM başkanlığına seçilmiş; 1948 yılında da ölmüştür.

Her ihtilal, çatışmalar ve çalkantılar içinde oluşur. Bu çalkantı ve çatışmalar, ihtilalcileri karşı karşıya da getirir.

Mustafa Kemal ve Karabekir Paşa, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı kesin utkuya ulaştıran iki eski dost, iki eski arkadaş, iki eski asker ve iki eski ihtilalcidir.

Yollar, hilafetin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ayrılmıştır.

Karabekir, Atatürk'e neden karşı çıkmıştı?

Bu iki eski dost, bu iki kahraman asker niçin karşı karşıya gelmişlerdi?

Bu çatışmanın nedenlerini, Karabekir'in günü gününe yazdığı "İnkılap Hareketleri neden oldu, nasıl oldu?" adlı anılarından öğreneceğiz.

Bu anılan Kâzım Karabekir'in kızları Sayın Hayat Karabekir Feyzioğlu ve Sayın Timsal Karabekir ile Karabekir'in bir süre önce ölen kızı Emel Özerengin'in eşi Sayın Prof. Faruk Özerengin'den aldım.

Kendilerine teşekkür ediyorum.

Atatürk ile Karabekir arasında kamuoyu önündeki ilk tartışma 1933 yılı Mayıs ayında Milliyet gazetesinde olmuş. Tartışma sırasında "Millici" takma adıyla yazılar yazan yazar, Karabekir'e şu çağrıyı yapmış:

Herhalde muhterem paşa neşrettikleri (Şarkılı ibret) eseri yerine İstiklal Harbi'nin birkaç safhasına varan çocuklarına öğretecek başka eser hediye etseydi, tarih ve hakikat namına daha büyük hizmet görmüş, efkâr-ı umumiyenin kendi haklarında, milli mücadeledeki hizmet ve tesirleri hakkında kafalarda yarattığı müphem hükümlere kendi dilleriyle, kendi yazıları ile hakiki istikametlerini vermiş olurlardı!

Karabekir, bu açık çağrı üzerine Milliyet gazetesine 7 mektup göndermiş, bu mektupların altısı yayınlanmış; yedincisi ise yayınlanmamış.

Tartışmanın kesilmesi üzerine Karabekir, "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabı yazmış; bu kitap, daha baskıdayken toplatılıp yakılmış; paşanın İstanbul Erenköy'deki köşkü basılarak kitabın kaynağı olan belgelere el konmuş.

1933'te yakılan bu kitap, 1951 yılında yeniden yayınlanmış.

Atatürk, yakılan bu kitabı inceleyerek Kâzım Karabekir'e 9 sayfa tutan yanıtlar vermiş.

Atatürk'ün el yazısı ile yazdığı bu notları Türk milli eğitiminin unutulmaz adı eski milli eğitim bakanlarından Hasan Âli Yücel'in kızı Sayın Canan Eronat'tan aldım.

Sayın Eronat'a teşekkür borçluyum; kamuoyu önünde kendisine teşekkür ediyorum.

Karabekir, yaşarken anılarının serbestçe okunmasına tanık olamamış.

Gazeteci Hikmet Münir, Kâzım Karabekir ile 1939 yılı Şubat ayında Yedigün adlı dergide röportaj yapmış; ancak bu yayın da devrin hükümetinden geldiği ileri sürülen baskı ile kesilmiş.

Karabekir, daha sonra "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabını genişleterek "İstiklal Harbimiz" adlı kitabı hazırlamış. Bu kitap ancak 1960 yılında yayınlanabilmiş!

Bu kitap hakkında da dava açılmış; ancak yapılan yargılama sonunda davanın düşmesine karar verilmiş.

Karabekir'in anılarını yayına hazırlarken o dönemlerin Meclis tutanaklarının ve gazete koleksiyonlarının da incelenmesinde bana yardımcı olan TBMM Kitaplığı Müdür Yardımcısı Sayın Ali Rıza Cihan ve kitaplık görevlilerine teşekkür ediyorum.

Enver Paşa'nın mektuplarını özel arşivini açarak inceleme olanağı sağlayan tarih araştırmacısı Sayın An İnan'a da teşekkür borçluyum.

Karabekir'in anılan devrim tarihimizin bir boşluğunu dolduruyor. Amacımız yakın tarihin karanlıkta kalan bir bölümünün aydınlatılmasına yardımcı olmaktır.

Bu anılarda Anadolu ihtilalini başlatanların yol ayrımlarını ve devrim yıllarının dalgalanmalarını göreceksiniz.

"İhtilal evlatlarını yer!"

Bu bir değişmez kuraldır. Anadolu ihtilali, Türkiye'de bir yeni dönem açmış; bir çağ değiştirmiştir. Böylesine bir olayda ihtilalcilerin yollarının ayrılması doğaldır. Doğal olmayan, bu olaylar üzerindeki yasakların şu ya da bu nedenle bugün bile sürmesi ve sürdürülmesidir!

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başkomutanı ve devrimlerin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile açıksözlü asker ve yurtsever komutan Kâzım Karabekir'i bugün bir kez daha saygıyla anıyoruz.

Uğur Mumcu

BÖLÜM BİR

"Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhinde bulundunuz. Yazık değil mi? Tarihe geçecek onun yaptığı şeyler."

Bu sözler Mustafa Kemal Paşa'nındı.

Mustafa Kemal'in TBMM'deki gizli oturumda savunduğu komutan da Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ydı.

Günlerden cumartesiydi.

Tarih de 22 Ocak 1921.

"Kâzım Paşa'yı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Karabekir Paşa, gayet zeki, üstün ahlaklı, namuslu, fevkalade iyi huylu, namuskâr, tedbirli bir adamdır."

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşı Kâzım Karabekir Paşa'yı "komünistlikle" suçlayan Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'e karşı bu sözlerle savunuyordu.

Bursa Milletvekili ve Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyesi Şeyh Servet Efendi'nin "komünizm propagandası yaptığına dair şifreli telgraf'ın Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa'nın yazısı üzerinde ihbar üzerine o gün TBMM'de gizli görüşme başlamıştı.

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Kâzım Karabekir Paşa'yı o günkü moda ve yaygın deyişle "Bolşeviklikle" suçluyordu.

Hüseyin Avni Bey, Karabekir Paşa'nın Bolşevik olduğundan kuşkulanmış; bu kuşkusunu da gizli oturumda şöyle dile getirmişti:

"Erzurum'a girdiğimiz zaman çeşitli akımlar vardı. İçlerine girdim. Birtakım subaylar arasında bunun (Bolşevikliğin) **askere de yansıyacağından korkuyorlardı. Ordunun başındaki Kâzım Paşa Hazretleri'ne başvurduk, orduda bir düzen olabilir mi, dedik.**

Mamafih, dedi, kanıma gelince, belki efendiler, garip gelecektir sözüm, benim kanıma kalırsa, İslamiyetle Bolşeviklik arasında pek az fark vardır, dedi.

Bunda miras, zekât yoktur paşam, dedim, bizim ilkelerimize uymaz. Beni mi kandırıyorsunuz, yoksa ne buyuruyorsunuz?

Kâzım Paşa dedi ki:

Bugün iki siyaset vardır: Batı ve Doğu siyaseti. Bizim Batı'yla, İngilizlerle anlaşmamız olasılığı var mıdır?

Yoktur, dedim.

O halde bizim Doğu ile anlaşmamız zorunludur. Doğu siyasetini izlemek zorundayız, dediler. Bundan başka bizim için kurtuluş yolu yoktur ve bana Bolşevikler söz verdi. Ben askeri delege olarak atandım. Bu örgütü ülke içinde kuracağım, buyurdular."

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Türkiye Komünist Partisi kurucusu Mustafa Suphi'nin "yüksek zevat ile temas ettiğini" öğrendiğini ve Mustafa Suphi ile Kâzım Karabekir Paşa'nın ilişkileri olduğunu söylüyor ve paşayı açıkça komünistlik ile suçluyordu.

Hüseyin Avni Bey, sözlerini "Doğu Cephesi'ne bir heyet gönderin. Ben gerçeği söylüyorum. Söylediklerimin tersi çıkarsa namussuzum" diyerek noktalıyordu.

Hüseyin Avni Bey'in bu ağır suçlamalarına kim yanıt verecekti?

Mustafa Kemal!

Mustafa Kemal Paşa, kürsüye geliyor ve amaçlarının "milli sınırlar içinde bağımsızlık" olduğunu anlattıktan sonra şöyle konuşuyordu:

"Efendiler,

Bu esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen beyinler, doğal olarak, komünizmin geniş ve kayıt tanımayan esasları ile uyuşmazlar. Bu nedenle yüksek kurulunuzun izlediği siyaset, hiçbir zaman komünistlik esasına dayalı değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum, bir defa daha. Fakat yine bilmektesiniz ki ve bütün dünya bilmektedir ki, bu milli esaslara derin bağları bulunan meclisiniz ve hükümetiniz, bağımsız bir devlet olarak Rusya Bolşevik Devleti'yle ilişkilerinde hiçbir zaman komünistlik ve Bolşeviklik esaslarını ağzına bile almamıştır."

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra "**Rusya içinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlatları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir**" diyor ve sözü Türkiye Komünist Partisi'ne ve Mustafa Suphi'ye getiriyordu.

"**İşte bu serseriler, bir iş yapmak hülyasına kapılarak görünüşte memleketimize ve milletimize yararlı olmak amacıyla Türkiye Komünist Partisi diye bir parti kurmuşlar; bu partinin başında da Mustafa Suphi ve benzerleri var. Bunlar, doğrudan doğruya vatanseverlik duyguları ile, gerçek milli duygular ile değil, benim kanımca, belki kendilerine para veren, kendilerini koruyan ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım serserice girişimde bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları girişim, Rus Bolşevizmini çeşitli kanallardan memleket içine sokmak olmuştur.**"

Mustafa Kemal, daha sonra "**Efendiler**" diyordu, "**iki türlü önlem olabilirdi.**"

"**Birisi doğrudan doğruya komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal, denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak; karadan gelmiş ise sınırın dışına çıkarmak gibi şiddet önlemlerine başvurmak.**

Bu önlemlere başvurmakta iki noktadan sakınca gördük:

Birincisi, siyaseten iyi ilişkilerde bulunmayı gerekli gördüğünüz Rusya Cumhuriyeti tümüyle komünisttir. Eğer böyle şiddet önlemlerine başvurursak, Ruslarla ilişkide bulunmamak gerekir. Oysa biz, birçok siyasal düşünce ve nedenle Ruslarla temas etmeyi, ilişki kurmayı istedik ve istiyoruz, isteyeceğiz. O halde uygulayacağımız önlemlerde dostluğunu istediğimiz bir milletin, bir hükümetin prensiplerini aşağılamamak zorundayız.

İkinci görüş açısından da şiddet önlemlerine başvurmayı yararlı görmedik:

Bildiğiniz gibi düşünce akımlarına karşı düşünceye dayanmayan güçle karşılık vermek o düşünceyi ortadan kaldırmadıktan başka, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz o ısrar eder. Israr ettikçe kendi kendini aldatmakta çok daha ileri gidebilir. Bu nedenle düşünce akımları cebir ve şiddetle yok edilemez, tersine güçlendirilir."

Mustafa Kemal, niçin komünist partisi kurdurduğunu da gizli görüşmede şöyle açıklıyordu:

"Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, din gerekleri için uygulama olanağı olmadığını anlatmak, kamuoyunu aydınlatmak en yararlı çare görülmüştür. İşte hükümet, böyle bir çözüm yoluna başvurmakla beraber, şüphe yok ki, gelen akımları zamanından önce, zararlı hale gelmeden, bir taraftan da gerekli önlemleri almıştır. Hükümet, aydınlatma yoluyla bu akımın önüne geçmeyi düşündüğü sırada aynı biçimde düşünen birtakım kıymetli ahlaklı ve her bakımdan güvenilir arkadaşlar bana başvurdular. Bunlar, bu açıdan bu memleket ve milletin yararına en çok ne yolla hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin ürünü olarak Ankara'da Komünist Fırkası adı altında bir fırka (parti) **oluştu."**

Gizli görüşmede Mustafa Kemal **"Komünizm"** diyordu. **"sosyal bir sorundur. Bu nedenle komünizmin dayandığı ilkeleri anlatmakta sakınca yoktur."**

"Yalnız", diyordu;

"Yalnız amaçları belli olmayan, yerleri bile bilinmeyen birtakım kimselerin komünizm adı altında, Bolşevizm adı altında örgüt kurmalarını menetmek istedik. Bu görüş açısından içişleri bakanı bütün yüksek memurlara dedi ki: Komünistim diyen, hükümetçe resmen programı görülmüş ve varlığı resmen tanınan örgüte girebilir. Fakat kendi kendine kurulan fırkanın hükümete verdiği bir güvence vardı ki, o da, önüne geleni örgüte almayıp, belki aklı başında, milli mukaddesatı, din gereklerini, millet ve devletin genel koşullarını bilen insanlar ancak bu milli gayeye bağlı kalma koşulu ile kamuoyunu aydınlatabilirlerdi. Ve ben eminim ki, arkadaşlar, Rus Bolşevizminin yapmış olduğu yıkıntıyı birçoklarımızdan daha iyi bilmektedirler."

Şeyh Servet Efendi'nin komünizm propagandası yapıp yapmadığı konusu "Komünist Fırkası" ile "Halk İştırakiyun Fırkası"nın niçin kuruldukları konularının da konuşulmasına yol açar

Mustafa Kemal, Bakü'de "Komünist Fırkası" adıyla bir başka parti daha kurulduğunu anlatır ve Ankara'da Türkiye Komünist Partisi adıyla bir parti kurulmasıyla "talimatı dışarıdan alan bir fırka da reddedilmiş oldu" der.

Hükümet izniyle kurulan "Türkiye Komünist Fırkası" ile "Halk İştirakiyun Fırkası" arasında ne gibi farklar vardı?

Mustafa Kemal, gizli görüşmede bu ayrımı şu yargısıyla birlikte açıklar:

"Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için Türkiye içinde çalışan bir parti biçimindedir. Halk İştirakiyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm niteliği gösterir bir partidir, kanıtlanmış bilgilere göre burada bulunan Rus Büyükelçiliği ile bile temas halindeler. Bu konuda fazla bir şey söylemek istemiyorum."

Mustafa Kemal, bunları açıkladıktan sonra sözü Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in Kâzım Karabekir Paşa'yı suçlayan konuşmasına getirir

"Ufak bir tereddüdü olanlar, Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'nin bir buçuk yıldır Doğu'nun durumu hakkında her gün vermiş oldukları raporların tümünü okuduktan sonra bir karara varmaları ve ondan sonra konuşmaları gerekir. O zaman bu görüşü ileri süren kimse, bu güçteki bir kimse hakkındaki, Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'nin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır."

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Suphi olayında oynadığı rolü de açıklar; der ki:

"Mustafa Suphi'yi Doğu'da Hüseyin Avni Bey'den önce ortaya çıkartan Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bu adamın memlekete girmesinin sakıncalı olduğunu takdir eden Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bunun memleket dışına, sınır dışına çıkarılması gerekeceğini bilen de Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bunun planını yapan da Kâzım Karabekir Paşa'dır; yoksa Erzurum valiliğiniz değildir. Biz değiliz efendiler. Akıllıca yaptığı planla, herkesten önce gerekenleri harekete geçiren Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bilmem Bolşeviklere eğilimliymiş, Mustafa Suphi'nin bilmem nesiymiş. Herkesten önce güçlü önlemler alan Kâzım Karabekir Paşa'dır.[1]

Kâzım Paşa'nın komünistlerle temasta olanlara karşı komünist görünmesi doğru olabilir; memleket ve millet için yararlı bir siyasal amacı sağlamak içindir; gerçekte komünist ve Bolşevik olduğu için değildir."[2]

Paşalar Bolşevizmi

Enver Paşa, o günlerde Moskova ve Bakü'dedir Rus Marksisti Karl Radek ile ilişki kuran Enver Paşa ve ittihatçılar, Lenin'in öncülüğünde toplanan Bakü Kurultayı'na katılırlar

Enver Paşa, bir de 3. Enternasyonal'in ideolojik doğrultusunda komünist partisi kurar. Bu komünist partisinin adı "Halk Şûralar Fırkası"dır

Fırka programının birinci maddesinde "hâkimiyet-i milliyeyı doğrudan doğruya kendi sa'y ve amelleriyle iktısab-ı hayat eden sınıf ahalinin elinde" bulunması gereği yazılıdır

Bugünkü Türkçe ile Halk Şûralar Fırkası'nın amacı "ulusal egemenliğin kendi emek ve eylemleri ile yaşamlarını kazanan sınıfların elinde olması"dır

Enver Paşa Halk Şûralar Fırkası'nı niçin kurmuştu?

Bu soruyu Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, "Büyük Millet Meclisi Riyaseti" ile "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri"ne gönderdiği 5 Mayıs 1921 tarihli telgrafta şöyle yanıtlıyor:

"Tamamiyle Bolşevizm ve komünizm esaslarını ihtiva eden seksen beş maddelik programın ismine (Halk Şûralar Fırkası) namı verilerek Anadolu'ya gönderilmeye başlanmıştır. İngilizlerle barış olasılığına karşı Çiçerin bile Enver'in Anadolu'da devrim yapması için yardımda bulunuyormuş. Bolşevikler, Mustafa Suphi ve benzerleri ile yapamadıkları Anadolu kızıl devrimini Enver Paşa ve arkadaşları aracılığı ile yaptırmaya çalışacaklar; doğal olarak hemen egemenliği ellerine alarak devrimi yapanları da ortadan kaldıracaklardır. Nitekim Ermenistan'da olay aynen böyle olmuştur."

Fevzi Paşa, Karabekir'in bu telgrafına 29 Mayıs 1921 günü gizli şifre ile şu yanıtı verir:

"İngilizlerin bu kez de komünistliğin yayılması gibi bir maske altında Anadolu'ya özellikle yer yer ayaklanmalar düzenlemeye çalışacak bazı kimseleri yurda soktukları haber alınmıştır. Aynı zamanda Enver Paşa'nın da komünistlik lehine bazı girişimlerde bulunduğu ve kendisinin şu anda Moskova'dan bilinmeyen bir yere gittiği tahakkuk etmiştir. Gerek kendi adına sahillerimize ve kara sınırlarımıza gelecek

kimselerin ve gerekse kendisinin tutuklanarak sıkı güvenlik önlemleri altında Ankara'ya getirilmesi gereğinin ilgili memurlara çok gizli kaydıyla bildirilmesini rica ederim."[3]

Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir, Enver Paşa'nın komünist olduğu kanısındadır Enver Paşa da Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Paşa'nın "komünist esaslarını kabul eder gibi" görünmelerinden yakınır!

Enver Paşa'nın 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya Moskova'dan gönderdiği "Muhterem Paşam" diye başlayan mektubunda Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver Paşa ve arkadaşlarının "Anadolu hesabına bir şey yapmamalarını" istediğinden yakınırken önce şu gelişmeleri anlatır:

"Ben (Moskova'ya) **geldiğim zaman Bekir Sami Bey ve arkadaşlarını buldum.**[4] **İki aydan beri Moskova'da bulunuyorlardı. Ben bu arzunuzu haber alınca Çiçerin'in**[5] **sualine karşı resmen vazifem olmadığını, yalnız bugün her surette Anadolu'ya yardım edilmesine taraftar olduğumu söyledim. Bekir Sami Bey'in arzusu üzerine bir kerre Çiçerin'e Anadolu hükümeti taraftarı olduğumu göstermek için beraberce gittim. Ruslar henüz müzakereye bile başlamamışlardı. Çünkü Yusuf Kemal Bey biraderimiz (Bunlar Anadolu'nun komünist olmasını isteyecekler, biz de olmaya karar verdik. Binaenaleyh, yine bizden müzakere olunmuyor) diyorlar ve sabırsızlanıyorlardı. Ben hususi olarak Berlin'de hapishanede çalıştığımız Radek ve diğer liderlerle işin bir an evvel halline çalıştım. Ve nihayet müzakere başladı. Ve Yusuf Kemal Bey'in zannı gibi Bolşeviklik teklif edildi."**

Enver Paşa, daha sonra, Sovyetler'den yardım gelirse bunun gerektiğini, böylece "Avrupa, Anadolu Sovyetler'le anlaştı" diye Anadolu hükümetini daha güçlü göreceğini anlatır ve gerek Mustafa Kemal'i, gerek Karabekir'i komünistlikle suçlar

"Sonra Bakü'ye geldiğimde değil yalnız Türkiye'de fakat bütün İslam memleketlerinde derhal aksi tesiri görüleceğine ve böylece İngilizlere yardım edileceğine kani olduğumdan Türkiye ve Şark Bolşevizmi taraftarı olmadığımı alenen kongrede söylediğim gibi, Anadolu halkının menfaatine daha uygun ve cidden ezilen halkı düşünür idare esasına dayanan bir program ile Talât Bey'i ve diğer iki arkadaşı Anadolu'ya göndermeye karar verdik.

O zaman, Kâzım Karabekir Paşa ve zat-ı samileri (yüksek şahsınız) komünist esasını kabul eder gibi görünmüş olduğunuzdan tabii bu hususta yaptığımızı değil yalnız size fikrimi yazmakla yetinmiştim. Bilahare, Ankara'dan aldığım mektupta ve buraya 3. Enternasyonal'e gelen delegelerden zatıâliniz diktatörleri olmak üzere Çerkes Ethem ve diğer bazı arkadaşların Ankara Komünist Fırkası'nı teşkil buyurduğunuzu anladım."[6]

Bolşeviklik İlanı

Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir iki eski arkadaştılar; arkadaşlıkları, dostlukları, gizli örgütlerde, ihtilallerde, savaşlarda pekişmişti.

31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir beraberdirler; Mustafa Kemal, kolağası rütbesi ile Hüseyin Hüsnü Paşa komutasındaki Redif Fırkası kurmay başkanıdır; Mürettep İkinci Fırka Komutanı Şevket Turgut Paşa'nın kurmay başkanı da Kâzım Karabekir'dir.

Mustafa Kemal, ordudaki görevinden çekilip "ferd-i millet" olarak Anadolu'da örgütlenme çalışmalarına başladığında Erzurum'daki Şark ordusu komutanı olarak "Emrinizdeyim paşam" diye yardıma koşan da Kâzım Karabekir Paşa'dır.

Her devrimde ve her toplumsal olayda yaşandığı gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da ulusal kurtuluş liderlerinin yolları ayrılacak ve Kâzım Karabekir, 1933 yılında yazdığı ve yayınlamak istediği "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitapta arkadaşı Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı yıllarında "Bolşeviklik ilan etmeyi düşündüğünü" yazacaktı.

Karabekir Paşa'nın 1933 yılında yazdığı kitap yayınlanamaz; kitap matbaadayken toplanır ve yakılır.

1933 yılında yayınına izin verilmeyen "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabın 54. sayfasındaki şu satırları birlikte okuyalım:

"... Bolşeviklik fikrinde olanları ikaz ettim. (Bolşeviklik fikrinin tekrar alevlenerek Amasya içtimaında dahi münakaşa ve kabul edildiğini ve fakat ikazımla tekrar milli hükümet esasına rücu edildiği görülecektir.)"

Mustafa Kemal'in, Karabekir'in bu satırlarına karşı yanıtı çok serttir.

Mustafa Kemal, kitabın ilk formalarını okuyup, el yazısı ile 9 sayfa tutan notlar alır Bu notların 14. sırada yer alan bölümü şöyledir:

"s. 54. Bolşevik... çok alçakça uydurmak istediği bir hikâye (bana yapıştırmak istiyor)."

BÖLÜM İKİ

İki arkadaşın yolları Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ayrılmıştı.

Kamuoyu önündeki açık tartışma da Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in sahibi olduğu Milliyet gazetesinin 27 Nisan 1933 günlü sayısında "Ankaralının Defteri" köşesinde "Millici" imzasıyla yayınlanan "Tek Cepheye Sadakat Böyle mi Olur?" başlıklı yazıyla başlamıştı.

"Millici" imzalı yazıları yazan Atatürk'ün kendisi miydi?

Belki kendisiydi; kendisi olmasa bile bu yazılar kendisinin bilgisi altında ve kendisine çok yakın kimselerce yazılıyordu.

Belki Mazhar Bey, belki de Falih Rıfkı (Atay).

"Tek Cepheye Sadakat Böyle mi Olur?" başlıklı yazıda Celâlettin Arif Bey ile Hüseyin Avni Bey'in[7] 1920 yılı Kasım ayında Erzurum'a giderek Erzurum'da "ordu ambarlarında suistimal yapıldığını" ileri sürdüğü ve Vali Kâzım Paşa'nın (Kâzım Dirik) görevden alınmasını istediği, Kâzım Karabekir Paşa'nın önce Celâlettin Arif Bey'in önerisi doğrultusunda hareket ettiği, sonra da bu önerilere karşı çıktığı yazılıyordu.

"Millici" ertesi gün de Karabekir Paşa'nın, bu olaylar sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği şifrede **"Celâlettin Arif Bey daha Ankara'dayken külah kapmak isteyen bazı adamlarla anlaşarak bu tertibi yapmış; Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak, o da Şark vilayetlerinin umumi valisi. Herhalde Celâlettin Arif Bey ya bir oyuncak olarak oynatılıyor ya kendisi bir şey yapmak istiyor"** dediğini yazar.

"Millici", Kâzım Karabekir Paşa'nın "tek cephede birlik" stratejisine pek ayak uydurmadığını üstü kapalı bir biçimde de olsa ileri sürmekteydi.

Mustafa Kemal-Karabekir tartışması bu noktadan sonra alevlenir

Karabekir Paşa'nın bu yazılara karşı gönderdiği yanıt 5 Mayıs 1933 günkü Milliyet gazetesinde yayınlanır

Tartışmanın can alıcı noktalarından biri Anadolu'ya geçme düşüncesinin nasıl oluştuğuydu.

Karabekir, bu konuyu yanıtlarında şöyle anlatıyordu:

"Ben, daha mütarekenin başlangıcında milli istiklalimizin ancak milli bir kuvvetle kurtarılabileceğini, bunun da Erzurum'da yapılacak milli bir teşekkülle mümkün olabileceğini, birçok zatlara ve bu meyanda Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne de Şişli'deki evinde bizzat söylemiş ve kendilerini Şark'a davet etmiştim."

Karabekir Paşa, ilk mektubunda şunları yazar:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri henüz İstanbul'da iken ben Şark'ta işe başlamış ve Erzurum Kongresi'yle milli nüveyi hazırlamıştım.

İki buçuk ay sonra Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile tekliflerimle tekiden (sağlamlaştırarak) **mutabık kalmış ve bu suretle ben Şark'ta, kendileri de Garp'taki siyaset ve hareketi idare etmeyi milli planımız olarak tespit etmiştik.**

Ankara'da Millet Meclisi açılıncaya kadar bu fikirde bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bundan sonra nedense bu fikirlerinden sarfınazar ettiler.

Celâlettin Arif Bey'in getirdiği malumata göre Şark'taki kurtarıcı vazifemden mahrum edilecektim. Bunun, milli felaketin başlangıcı olacağı hakkındaki kanaatim ise değişmemişti. Bunu Celâlettin Arif Bey'e anlattım. Tasavvur olunan umumi valiliğe benim değil kendisinin tayinin muvafık olacağı fikrini o da kabul etti.

Teklifimden sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden aldığım şifrede Celâlettin Arif Bey'in (Kolordu ambarlarında suistimal var) diye Kolordu Komutan Vekili Manastırlı Kâzım Bey'e hücumunu öğrendim, Celâlettin Arif Bey'e silah ambarlarını gezdirdim ve hatasını gösterdim."

Kâzım Karabekir, yanıtında M. Kemal ile Celâlettin Arif Bey'in aralarının iyi olmadığını, TBMM İkinci Başkanı Celâlettin Arif Bey'in, Meclis aracılığı ile önce kendisinin, sonra da Erzurum halkı aracılığı ile Mustafa Kemal'in düşürüleceğini öğrendiğini, buna göre önlemler aldığını da bildiriyor.

Karabekir, 5 Mayıs 1933 günlü yanıtını şöyle noktalar:

"Milli istiklalimizi kurtarmak için canla başla uğraşanların bu hizmetlerini yazmayabilirsiniz; fakat bari bunları borçlu çıkarmayınız."

Bu tarihten sonra "Millici" ile Kâzım Karabekir Paşa arasında sert tartışmalar sürer.

6 Mayıs 1933 tarihli "Ankaralının Defteri"nde şu satırlar yazılır:

"Hayatta en kolay şey, insanın büyük iddialarda bulunmasıdır; kendi nefsine ve işlerine olduğundan fazla kıymet vermesidir; her müsbet rolünün, tesirinin mühim olduğunu söylemesidir. Fakat bunlar kadar kolay olmayan bir şey var ki bunların şahitlerle, vesikalarla teyit edilmesidir."

"Millici" bu savını kanıtlamak için belge de sunar. Belge sunmadan önce de şu açıklamayı yapar:

"Herkes bilir ki, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Anadolu'ya geçmeden evvel İstanbul'da aylarca uğraştı; pek çok temaslar yaptı. Yerli ve yabancı birçok adamla görüştü; halkın, halk içinde yaşayanların, işbaşında olanların temayüllerini araştırdı, taşıdığı emniyet ve itimada göre herkese derece derece açıldı. Anadolu'da açacağı mücadelede kendilerine kimlerin yardım edebileceğini, İstanbul'da kalabilenlerden hangilerine bel bağlayabileceğini anlamaya çalıştı. Bütün bu zevat arasında, hatta hepsinden evvel, Anadolu'da bir kolordunun başında bulunan Kâzım Karabekir Hazretleri gibi aynı zamanda yakından tanıdığı bir kumandanla görüşmesinden, anlaşmasından tabii bir şey olur mu?"

"Millici" şu kanıdaydı:

"(Anadolu'da milli kuvvetlerin nüvesini hazırladım) diyen Kâzım Karabekir Paşa, pekâlâ bilirler ki, kurtuluş gayesiyle teşekkül eden her cemiyet, hatta bu gaye için savaşmayı göze alan her vatandaş milli davanın müdafaası için ihmal edilmez bir kuvvetti. Bu bakımdan Erzurum'da kurulan (Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti)nden istifade etmek tabii idi. Fakat, daha ziyade mahalli ihtiyaç ve sebeplerle kurulmuş olan bu teşkilat -Karabekir Paşa'nın sandığı gibi- memleketi kurtarmaya kâfi gelemezdi."

"Millici" daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın bütün yurdu kapsayan örgütler kurmaya başladığını; Erzurum ve Sivas kong-

relerinin bu amaçla toplandığını yazıyor ve Karabekir'i şöyle eleştiriyordu:

"(Şark vilayetlerinde mutlaka ben kalmalı idim; burada başkası muvaffak olamazdı. Halkın bana itimadı vardı) diyen muhterem Karabekir Paşa, hatırlarlar ki, Gazi Mustafa Kemal'in Sivas ve ondan sonra da Ankara'ya gitmeye karar vermesi, kendilerini fazla telaşa düşürmüş, ciddi endişelerini mucip olmuştu. Karabekir Paşa'nın o vakitki görüşüne ve düşünüşüne nazaran Mustafa Kemal Paşa'nın Şark havalisinden uzaklaşması, buradaki teşkilatın zayıflamasına sebep olabilirdi."

"Ankaralının Defteri" yazarı, yazdıklarını kanıtlamak için bir de belge sunuyordu. Belge, Karabekir'in Mustafa Kemal'e çektiği şu telgraftı:

"Kuva-yı Milliye'yi temsil eden yüksek heyetin değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim."

Tartışma Sertleşiyor

Kâzım Karabekir, bu yayınları 11 Mayıs 1933 tarihinde yanıtlar

Karabekir Paşa, ulusal dava için "tek cephenin kurulmasına ve yaşamasına" nasıl hizmet ettiğini anlatırken belgeler de sunar

Bu belgelerden biri Mustafa Kemal'in "3. Ordu Müfettişi Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mirliva" imzasıyla 15. Kolordu Komutanı Karabekir Paşa'ya çektiği 11 Haziran 1919 tarihli şifredir.

Mustafa Kemal, bu şifrede şunları söyler:

"Vermiş olduğum kararın milletin hukuk ve istiklalini tayin uğrunda millet ile çalışmaktan ibaret bulunduğunu zat-ı biraderlerine evvel ve ahar arz etmiştim. Bu gaye, milletin sinesine iltica ederek vazife-i namus ve vicdanı ifaya fedakâraneye devam etmeyi amirdir. Emsalimiz veçhile, İngilizlere esir olmak üzere İstanbul'a gitmekte mazurum. Vazife-i vataniyeme devam edebilmekliğim bittabi zat-ı âliniz gibi aynı fikir ve kanaatte bulunan kardeşlerimin de herhalde yardımlarına bağlıdır."

Karabekir Paşa'nın sunduğu bir başka belge Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in (Orbay) tutuklanmalarını isteyen İstanbul hükümetine gönderdiği 1 Ağustos 1919 gün ve 2733 sayılı şifredir

Bu şifrede Kâzım Karabekir Paşa, **"Hükümetin karar ve siyasetini bilemiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in hareket ve davranışlarında vatan ve milletin varlığı ve çıkarlarına hiçbir hal ve hareketi olmadığını görüyorum"** der ve tutuklama emrini yerine getirmeyeceğini bildirir.

Karabekir Paşa, aynı yanıtında 5 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir başka şifrede de "yegâne çare ancak Meclis-i Milli'nin" toplanmasının olduğunu yazdığını da açıklar

Kâzım Karabekir, mektubunu şöyle bitirir:

"İstiklal Harbi'nin esrarına vakıf olmayanların işi kolayca kavraması mümkün değildir. Bunun için hadiselerin tahlilinde yanlış görüşlerle hakkımda şu veya bu iltifatlarda acele buyurulmasın. Bunların cevabından sonra ibzal (bol bol harcamak) **buyurulsun efendim."**

Tartışma sert polemiklere dönüşmüştü.

9 Mayıs 1933 günkü "Ankaralının Defteri" şu manşetle çıkar

"Kâzım Karabekir Paşa, en karanlık günde dervişane bir tevekkülle vatan davasını yarıda bırakmayı bile düşünmüştü."

Yazıda, Karabekir'in Mustafa Kemal'e Erzurum'dan gönderdiği bir telgrafından söz edilir

Telgraf şöyledir:

"İstanbul'da Meclis-i Milli'de tahassul eden (ortaya çıkan) **cereyana karşı Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuva-yı Milliye'nin makus** (ters) **ve mütehakkim bir vaziyet almasını doğru bulmuyorum. Yalnız Heyet-i Temsiliye bu işin içinden kârlı çıkmak ve işin mesuliyetini takdir keyfiyetini Meclis-i Milli'nin uhde-yi namus ve hamiyetine bırakmayı mütalaa ediyorum. Heyet-i Temsiliye'nin artık Meclis-i Milli'ye tevdi-i mukadderat ederek dağılmasını ve mevki-i faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder.."**

"Millici" bu telgrafı şöyle yorumlar

"Muhterem Karabekir Paşa'nın en buhranlı, en nazik vaziyetler karşısında karar ve tedbir namına neler düşündüğünü bu yazısından anlayanlar iddiaları hakkında da kolay kolay hükümlerini verebilirler. Paşa hazretlerinin o kadar emekle, ölümlerle göz göze gelerek vücuda getirilmiş bulunan Kuva-yı Milliye'nin yıkılması tehlikesine karşı buyurduğu tedbirler:

(Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'aki Meclis-i Milli'ye tevdi-i mukadderat ederek dağılması),

(Vaziyet ve hareket-i müstakbelemiz için zuhurata tabi kılınması)

gibi dervişane bir tevekkülden ibaret oluyor."

"Ankaralının Defteri" 13 Mayıs günü Karabekir'in Erzurum Kongresi'nin hazırlıklarında bulunmadığını, kongrenin toplanmasında güçlük çıkardığını ileri sürüyordu.

Tartışmalar devam ediyor; gerek "Milli"ci, gerek Karabekir, art arda sundukları belgeler ile birbirlerini suçluyorlardı.

Karabekir Paşa 3. mektubunda Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde niçin ziyaret ettiğini şöyle açıklıyordu:

Yıldırım Orduları Grubu'nun lağvı üzerine açıkta kalmış olan Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni ziyaret ettim. Bu ziyaret sebeplerinden biri de müşarilüneyhi (anılan kişiyi) İstanbul'da kalıp kabineye girmek hususundaki arzularından sarfınazar ettirmek gayesine matuftu.

Milli dava hakkındaki fikrimi anlattım.

Paşa hazretlerinin bilahare, tekliflerimi kabulden sarfınazar ettiklerini ve bir ay sonra da İstanbul'dan uzaklaştırıldıklarını şu yazılarından öğrendim.

1- Gazi'nin Nutku, sahife 7:

(Beni İstanbul'dan nefy ve teb'it maksadıyla Anadolu'ya gönderdiler.)

2- Gazi'nin Hayatı isimli eserin 79. sahifesi:

(Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya kendisini uzaklaştırmak isteyen hasımları tarafından gönderilmiştir.)"

13 Mayıs günkü Milliyet gazetesinde Mazhar Müfit'in (Kansu) tartışmalara katıldığı görülüyordu. Mazhar Müfit Bey, Erzurum Kongresi hazırlıklarını şöyle anlatıyordu:

3 Temmuz'da paşa hazretleri geldiler. Kâzım Paşa'nın hazırladım dediği kongreden eser olmadığı görüldü. Onüç gün teehhürle (gecikmeyle) kongrenin küşat olabilmesine ancak Gazi Hazretleri muvaffak oldular. Şu halde Gazi gelmeden evvel Kâzım Paşa'nın hazırladığı milli nüve ve kongre nerede idi?

Kâzım Karabekir Paşa'nın bir an için bir milli nüveyi, kongreyi, hazırladığını kabul etsek bile, mesele müsbet neticelenirse (ben de beraberdim, ben yaptım), menfi zuhur ederse (ben kumandandım, karışmadım) diyerek ortadan sıyrılmak gibi iki cepheli hareket eden paşanın bir milli nüvesi ve kongresinden bir fayda bekleyenleri ve paşanın bugün (ben, hep ben yaptım) demesi şeyhin kerameti kendinden menkul demek olmaktan başka bir şey değildir."

14 Mayıs 1933 tarihli "Ankaralının Defteri" Karabekir'i "tarihe ve hakikate karşı saygısızlık" ile suçluyordu.

Tartışma iyice sertleşmişti, "Millici" soruyordu:

"Acaba Kâzım Karabekir Paşa ne sanıyor? Mektubu okuyacak olanlar aynı zamanda büyük Nutuk'un yedinci sayfasındaki o yazının altını ve üstünü okumayacaklar mı? Onu bulup okuduktan sonra tarihi hakikat namına aldatılmak istenen efkâr-ı umumiyenin takdirine arz etmeyecek midir?"

"Millici" Karabekir Paşa'nın "mugalata" yaptığını, "Türkiye'nin kurtuluş yolunu Gazi Mustafa Kemal gibi doğru göremediğini" ileri sürüyordu.

Karabekır Paşa "Millici"yı 4., 5. ve 6. mektupları ile yanıtlıyor ve 1919 Nisan'ında Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk cemiyetlerinin birleştirilmelerine çalıştığını, bu görüşmeler sırasında direniş kararının "halkın ruhundan kopacak milli gaye ve millet iradesiyle" kendisine "emir verilmiş şeklinde" yorumladığını, işgal kuvvetlerine karşı savaşma kararının Erzurum'da bulunan İngiliz kontrol heyetinin haberi olmaması için kongre hazırlıklarını gizli yürüttüklerini anlatıyor ve çeşitli yazışmalardan örnekler veriyordu.

Milliyet gazetesi, Karabekir Paşa'nın "Millici"nin sorduğu sorulara verdiği yanıtları kapsayan 7 mektubunu da yayınlamadı.

Gazete bu mektubun bazı bölümlerinin "beynelmilel siyasetimize taalluk" ettiğini ileri sürüyordu.[8]

Kâzım Karabekir Paşa'nın en son mektubu 15 Mayıs 1933 günü yayınlanmıştı. Milliyet gazetesi, Karabekir Paşa'nın 7 mektubunu "devletin beynelmilel menfaatlerine" aykırı bularak yayınlamamıştı ama bu mektupta yer alan konuları 21 Mayıs tarihli gazetede "Ermenistan'a taarruz emrini veren bizzat Mustafa Kemal'dir" diye yanıtlamakta bir sakınca görmüyordu.

Milliyet'te aynı günlerde Kâzım Paşa (Dirik), Gaziantep Milletvekili Nuri Bey (Conker) ve Falih Rıfkı Bey'in (Atay) de yanıtları yayınlanıyordu.

Bu yanıtlar arasında en serti de Mustafa Kemal'indi:

"Bu mektubu yazan üzerinde akıl doktorlarının dikkat nazarını celbederim."

Tartışmanın kesilmesi üzerine Kâzım Karabekir Paşa, hazırlamakta olduğu "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabı bitirir Kitap yayıncı Sinan Omur'a verilir. Sinan Omur, Milliyet gazetesindeki tartışmalar sırasında kitapta yer alan belgelerin hangisinin "devletin beynelmilel menfaatlerine" aykırı olduğunu öğrenmek ister. Ancak yanıt alamaz. Yayıncı Sinan Omur, kitap basılırken bir gün zorla Kılıç Ali Bey'e götürülür[9]

Sonrasını kestirmek hiç de güç değildir Kitabın basılan formaları Topkapı dışındaki çukurlarda yakılır 4 Haziran'ı 5 Haziran'a bağlayan gece de Karabekir'in İstanbul Erenköy'deki köşkü Emniyet Müdürü Fehmi Bey başkanlığındaki bir grup polis tarafından basılır Karabekir Paşa ve o gece köşkte kalan Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) polise ne aradıklarını sorarlar Polis köşkte "İstiklal Harbimizin Esasları" kitabının yakılmaktan kurtulan baskılarını aramaktadır.[10]

Karabekir Paşa, savcılığa ve en yakın arkadaşı Başbakan İsmet Paşa'ya başvurursa da bir sonuç alamaz. Yollar büyük bir yol ayrımında artık iyice ayrılmıştır!

BÖLÜM ÜÇ

Kâzım Karabekir'in 1933 yılında yazdığı "İstiklal Harbimızın Esasları" başlıklı kitabı yayınlanmadan toplatılmış ve yakılmıştı.

Kitabın bir baskısı da Atatürk'ün eline ulaştırılmıştı.

Atatürk, Karabekir'in yazdıklarına el yazısı ile 9 sayfa tutan yanıtlarını "NOT" başlığı altında toplar ve bu notları büyük olasılıkla Başbakan İsmet Paşa'ya verir.

Bu notlar, eski milli eğitim bakanlarından Hasan Âli Yücel'in ölümü üzerine Yücel'in evinde yatağın yanındaki çekmecesinde bulunur.

Atatürk'ün notlarını okuyoruz:

"1) **K.K.B. Paşa'nın eserleri başlığı altında, (10) numarada 'İktisadi Esaslarımız 1923'de İzmir'de basıldı' eseri kendisinin değildir. Benimsemeye hakkı var mıdır?**

2) (13) numaradaki de böyle, 'Sanayi projeleri'."

Karabekir'in kitabında "Bir İhtiyaç eserimden iki parça" başlığı altında yayınladığı "Hakikat Bir Nurdur" şiirinde şu satırlar yer alıyordu:

Cihana feyz saçan varlık hakikat nurudur her dem
Ancak, bu nurla kurtuldu beşer zulüm ve esaretten
Hakikat olmayan yerde seciye ve ilim kalmaz,
Çünkü bunlar hakikatten başka şeyden gıda almaz.

Bunun için:

Terakki eyleyen millet neme lazım diye yatmaz.
Arar, sorar, söyler, yazar, hakikat kaybolup batmaz.
Hakikat nuruna bir nur eklemek için bütün millet,
Birbiriyle yarış yapar, bunun adı: Büyük hizmet.

İşte böyle bir diyarda:
Riya, yalan
Propagandalar falan

Avutamaz, uyutamaz, düşünceyi daraltamaz, hakikatı
karartamaz

O halde:

Sen de ey şarkın evladı! Bu yoldan dönme, döndürme!
Hakikat nurunu parlat! Onu gafletle söndürme!
Onu söndüren afet: Riya, yalan, korku, susmak
Gibi tesirlerle yalnız hoşa giden şeyi basmaktır ki
felakettir; fakat

Bugün sesin çıkmıyorsa yaz ve yazdır hakikatı
Unutma ki zaman onun sadık dost ve müttefiki ve kuvvetli
muhafızı.

Karabekir kitabına "Uyandı mı Beşer" adlı bir şiirini daha almış.

Bu şiirinde de şu satırlar var:

Neden uyandığı halde beşer
Neden yıkar, yakar, asar, keser?
Aynı milletin fertleri bile,
Kurtuluşunun çaresi diye!
Binlerce nurlu ırkını boğdu?
Çoluk çocuğu bir şeysiz kovdu?
Maksat yıkmak mı yoksa yapmak mı?
Hakkı bırakıp güce tapmak mı?

Atatürk soruyor

"3) 'Bir İhtiyaç eserimden iki parça' başlığı altındaki manzumelerle neyi istihdaf ediyor?"

Atatürk, Karabekir'in kitabının "başlangıç" bölümündeki satırlara da karşı çıkıyor.

"4) Başlangıç (sayfa 21 son iki satır ve 22'deki notlar).

Sayfa 21 ve 22'de şunlar yazılmış; okuyoruz:

"Milletin ve tarihin hakkı olan hakikatı beraber gömmek feci bir cinayettir.

Ve çünkü:

Bu hakikatler, yani tarihi haklar, bilhassa medeniyet çağının henüz ilk yaşlarında bulunan bizim gibi millet için can verici birer gıdadır.

Vatandaş!

Yanlış bilgi felaket kaynağıdır. Her işin evvela hakikatini ara ve öğren! Sonra münakaşasını istediğin gibi yap! Birincisi vicdanına, ikincisi seciye ve irfanına dayanır."

"İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitapta 1918'de komutanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı 7 Ordu'nun İngilizler karşısında yenildiği ve geri çekilmek zorunda kaldığı yazılıyor

Atatürk, Karabekir'e bu konuda da karşı çıkıyor ve şunları yazıyor:

"6) s. 37'de 7. Ordu hakkındaki sözleri yalandır. Katma sırtlarındaki muharebeyi yapan 7. Ordu'dur. 2. Ordu Adana havalisine nakil olunmuştur.

7) s. 38. '21 Eylül'de, taarruz edecek düşman bulamayan İngilizler...' Yalan! İngilizler 7. Ordu tarafından mağlup edildikleri için durdular; aksi takdirde niçin Adana'ya kadar yürümeyeceklerdi?!"

Karabekir, kıtabının 42. sayfasında İsmet Paşa ile görüşmesini şöyle yazar

"29 Teşrinisani 334 (918) Zeyrek'te Kilise camii karşısındaki ağabeyimin evinin bahçesinde, ziyaretime gelen Harbiye Nezareti müsteşarı en yakın aziz arkadaşım Miralay İsmet Bey'e milletin istiklalini kurtarmak için düşüncelerimi şöylece izah ettim:

(Genç kumandanların İstanbul'a toplatılması ve hususiyle beni Şark'tan ayırmak büyük bir gaflet olmuştur. Beni derhal Şark'a iadeye çalış. Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek memleketin inhilaline (yok olmasına) **karşı Şark'ta yeni bir milli Türk hükümeti vücuda getirerek Şark'ı tehlikeden kurtardıktan sonra Garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan anavatanımız kurtulabilir. İtilaf Devletleri'nin harekâtı idame ettirmeyip bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden İtilaf'ın bu hudut dahilinde yeni bir cidale kalkışacağını tahmin etmiyorum)."**

Atatürk, Karabekir'in bu satırlarına şu sert yanıtı verir:

"8) 42 nci s. İsmet Paşa'ya söylediğini iddia ettiği düşünceleri baştan başa beyinsizcedir. " " içine alınacak."

Karabekır, 6 Kânunevvel 334'te (1918) padişah ile görüştüklerını ve padişaha "genç kumandanların işbaşından ayrılmamaları" ve "Anadolu'ya ordularına iade" edilmeleri önerisinde bulunduğunu yazıyor

Atatürk'ün bu konudaki yorumu şöyle; el yazısından okuyalım:

"10) s. 44. 6 Kânunuevvel 334'te padişahla görüşmüş; genç kumandanları Anadolu'ya orduları başına gönder demiş... Zaten genç kumandanlar Anadolu'da idi."

Karabekir, yakılan kitabının 45. sayfasında Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı hükümetine nazır olmayı planladığını ileri sürüyor

Önce Karabekir'in kitabını okuyalım:

"23 Mart 1335. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ahmet Rıza Bey'le görüşerek müşarünileyhin riyasetinde İstanbul'da bir kabine teşkili ve kendilerinin harbiye nazırlığına geçmesini ve benim de kabinede bir mevki almaklığımı arzu ettiklerini öğrendim ve İsmet Bey vasıtasıyla da bu yolda bir teklif aldım. Bunun felaket-i milliyi tacilden başka bir şeye yaramayacağını, bir an evvel genç kumandanların Anadolu'ya atılmasından başka çare olmadığı hakkındaki nokta-i nazarımı te'kiden İsmet Bey'e söyledim."

Kâzım Karabekir, yakılan kitaptan bir tanesini saklayabilmiştir Karabekir, 45. sayfadan aldığımız bu paragrafın yanına sonradan eski yazı ile şu notu eklemiştir:

"İngilizlerin mandasını kabul. Bunu kabul eden Hürriyet ve İtilaf erkânı İngilizleri işlerine daha elverişli buldular ve bu kombinezonu yaptırmadılar.

M. Kemal Anadolu'ya çıkarılıncaya kadar harbiye nazırlığında ısrar etti."

Sayfa 44'te bir başka not var, bu notu da okuyalım:

"Mülakattan sonra M. Kemal sordu:

- Uzun zaman ne görüştünüz?

Mütalaamı söyledim, dudak büktü."

Atatürk bu bölümler için şu notu yazıyor:

"12) s. 45. Benim Ahmet Rıza B. Har. Nazırı onun da kabinede vazı. İsmet Pş. söylemiş...

Fevzi Paşa'ya açmış. Şakir Pş.'yı ikna etmiş (Kâzım Paşa'dan) tahkik!"[11]

Kâzım Karabekir'in "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabında, Mustafa Kemal Paşa'yı Şişli'deki evinde ziyaret ettiği ve aralarında şöyle konuşmalar geçtiği yazılıdır

Karabekir

"Evvela Şark teşekküllerini Erzurum'da birleştirerek herhangi bir tehlikeye karşı bir milli taarruz hazırlamayı düşünüyorum. Yeni bir milli Türk hükümeti esası. Eğer istiklalimize dokunulmaz, yalnız Şark vilayetleri tehlikeye düşerse derhal Erzurum'da bu milli hükümet faaliyete başlar ve ben de milli hükümetin emrinde bir ordu kumandanı olarak Şark'ın müdafaasını deruhte ederim. Eğer tahminim veçhile tehlike bütün vatan için görülürse çıkacak hükümet yeni bir Türk milli devleti olur ve bizler de bütün vatanın müdafaa vazifesini deruhte ederiz. Böyle bir şekilde meselenin halli tabii daha güçtür ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıtaları başında bulunmaları lazımdır. Derhal ilk fırsatta Şark'taki tehlikeyi bertaraf ederiz. Bütün kuvvetler Garp'a tevcih olunabilir. Ben bu vaziyette Şark'taki rolümü muvaffakiyetle yapabilirim. Garp meselesi açık kalmıyor, zatı samilerinden ricam da bir an evvel sizin de Anadolu'ya geçmekliğinizdir. Her makamın namuslu siması genç kumandanların Anadolu'ya atılmasına taraftardır. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Eğer mümkün olmazsa hususi bir tarzda da gelebilirsiniz. Evvela Erzurum'da toplanalım ve milli hükümet esasını kuralım.

Ben Trabzon ve Erzurum'da siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım."

Mustafa Kemal:

"Evet bu da bir fikirdir."

Karabekir:

"Paşam, fikir değil karardır. Ben, işe başlayacağım ve ikmal-i namus için uğraşacağım. Eğer, iş tasavvur ettiğim gibi basit çıkmaz da İtilaf kuvvetleri işgalleri başlasa bile Şark'taki milli Türk hükümeti kolay kolay mahvolmaz. Ve bu suretle

Türklüğün ölümü mukadderse pek pahalıya mal edilir. Erzurum dağlarında duramazsak Ermenistan dağlarında bu yeni Türk hükümeti yine yaşar. Paşam, İstanbul'da çok kalmayınız ve buradaki diğer kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadolu'yu kuvvetlendirelim. Birçok batmış milletler istiklallerine kavuşurken asırlar doldurucu muazzam tarihi olan Türk milletini kurtaralım."

Mustafa Kemal:

"Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım gelmeye çalışırım."

Karabekir:

"Paşam, o halde tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadeleyi şahsi ve milli namusumuzu ikmal için (ya istiklal, ya ölüm) andında birleştik değil mi?

Dedim ve sarılıp öpüşerek veda ile ayrıldım. En son ziyaretim de İsmet Bey ile hasbıhal oldu. (Anadolu'da bir vazife almasını, mümkün olmadığı takdirde İstanbul'da hiçbir siyasi cereyana karışmayarak Şark'taki neticeye intizar etmesini ve hale göre Anadolu'ya atlamasını) kendisinden rica ettim ve iki kardeş gibi sarılarak veda ile ayrıldım."

Atatürk, Kâzım Karabekir'in bu satırları için neler yazmıştı?

Atatürk'ün el yazısı ile hazırladığı notun 3. sayfasını okuyoruz:

"13) s. 46-49. (11 Nisan cuma günü) beni ziyareti. Baştan yalan, sonradan uydurma bir tiyatro parçası. İsmet Paşa'ya söylediğini tahkik (12 Nisan 335'te İstanbul'dan çıkmış.. 19 Nisan 335 Trabzon)."

Karabekir, kitabında 19 Nisan 1919 günü Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti ile görüştüğünü, Trabzon heyetinin Batı dünyasından "merhamet ve adalet" istemek üzere girişimlerde bulunduğunu, kendisinin bu sözlere "Vatanımızı ancak silah kuvvetiyle kurtarabileceğiz" biçiminde yanıt verdiğini açıklıyor Ayrıca, Erzurum'daki Fransız konsolosu ile yaptığı görüşmeyi aktarıyor

Atatürk, kitabın bu bölümüne de şöyle karşı çıkıyor:

"16) 60. s. Trabzon heyetine... sözlerindeki mantıksızlık. 61. s.da Fransız hikâyesi çocukça."

Karabekir, İzmir'in işgalini şöyle anlatıyor:

"15 Mayıs 1335'te milli iktisadımızın can evi olan sevgili İzmir'imizi Yunanlıların işgal ettiğini 16 Mayıs 335'te haber aldık. Her tarafta halk ve ordu mensupları müthiş bir galeyan-ı hamiyetle çırpındılar. Günlerce halkın feryatları, mitingleri devam etti. Erzurum'da binlerce halk karargâhta toplandı. (Tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadeleye) tekrar ant verdik."

Atatürk'ün 20 numaralı notu da İzmir'in işgali ile ilgili:

"20) İzmir'in işgali (15 Mayıs 335) için mitingler ben emir verdikten sonradır. O zamana kadar hatta ondan sonra da Trab. yaptırmadı."

Karabekir, kitabında "Benim planım etrafında ilk evvel kimler toplandı ve bu planın tatbiki esnasında fikirler daima mutabık kaldı mı?" bölümünde Erzurum ve Sivas kongrelerini ve kendi hazırlıklarını anlatıyor

Karabekir'in kendi hazırlıkları ile ilgili 3. maddeye Atatürk karşı çıkıyor. 3. madde şöyle:

"Milli taazzuvun her sahada inkişafı için orduca muavenet."

Atatürk'ün bu konuyla ilgili notu da şöyle:

"21) (Üçüncü esas) 'Benim planım etrafında ilk evvel kimler toplandı?' Anlaşılamadı."

Karabekir, kitabının 76. sayfasında İsmet Bey'in (İnönü) kendisine yazdığı mektupta "Vaziyet-i hariciye karanlıktır Büsbütün imha ve İstanbul'dan ihraç olunmaklığımız ihtimalatı zail olmamıştır" diye endişelerini belirttiğini anlatıyor ve şu yorumu yapıyor:

"Bizi nasıl mahvedebilirlerdi?"

Atatürk, Karabekir'in bu sözlerini de yanıtlıyor:

"25) s. 76. İsmet Pş.'nın ona mektubunda söylediği çok doğru; o hâlâ onu anlamamış."

Karabekir, işgal kuvvetlerinin İstanbul'a "zaten hâkim" olduklarını, dünya kamuoyu önünde "hakkımızdaki hüsnüniyetin iflas etmesi"ni beklediklerini, bunun için de "Bolşeviklik ilanı"nı körüklediklerini yazıyor

Karabekir şu kanıdadır:

İngilizler, Anadolu'da "salahiyet sahibi gibi görülen bir sımanın Bolşeviklik ilanı" ile amaçlarına ulaşacak ve dünya kamuoyunu böylece arkalarına alacaklardır.

Atatürk, Karabekir'in bu düşüncesini saçma bulur ve şöyle yanıtlar:

"26) s. 76. 'Bu da Anadolu'da salahiyet sahibi gibi görülen bir simanın Bolşeviklik ilanı ile mümkün olur...' herzesi ile beni murat ediyor.

Rauf Bey'in dikkatini celp etmiş."

Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi sırasında kendisine çektiği 23 Haziran 1335 (1919) tarihli şifreden de söz eder.

Şifrenin 3. maddesi şöyledir:

"Bolşevizmin suret-i telakki ve tecellisi dahi müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım vesaire gibi ahali-i İslamiye bunu kabul ederek diyanet, an'ane gibi işlerle zaten alakadar olmadığından bunun memleket için bir mahzuru olmayacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 335 ve bila numaralı şifreli mütalaa-ı âliyeleri etrafında düşünülerek hakikaten Bolşeviklerin daha müessir bir vaziyete girmeleri halinde bitaraf görünmek azmiyle İtilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya icbar ve aksi takdirde vatanımızın Bolşeviklik pay-ı istilasında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabat-ı fiiliyesine kalkışmak muvafık olacaktır."

Atatürk, bu şifreye dayalı Bolşeviklik savını ve Kâzım Karabekir'in Erzurum Kongresi hazırlıkları ile ilgili bölümlerini şöyle yanıtlıyor:

"27) s. 77. '21-22'de Mustafa K. P. (Sivas Kongresi)ne karar veriyor. Burada seri bir karara gidilerek milli varlığımızı tehlikeye düşürebilecek bir karara gidilebilir mi? İşte bu endişeler içinde iken aldığım 23 Haziran 335 şifrenin üçüncü maddesi, dava-yı millimizi hezimetten kurtarmış olduğumu gösterdi!..' diyerek malum Bolşevik meselesi...

Halbuki bu 3. maddenin Sivas Kongresi ile alakası yok, bu başka bir şey. Onun mütalaası aranacak...

30) s. 82, son yarısı. Refet Paşa'nın şifresi tetkik olunacak...

31) s. 85, 86, 87'de çok yalan var. 9 Temmuz'da beni reis intihap ettiler, 10 T. bildirdiler.

32) s. 88. Yalan ve ayıp...

33) s. 89, 90. Saçma ve şantaj!"

BÖLÜM DÖRT

"Paşam siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu vazifeme devam imkânı kalmadı. Müsaadenizle Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askeri bir vazife isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi emrediyorsunuz?"

"Ya öyle mi efendim? Peki efendim. Evrakı Hüsrev Bey'e devir edin efendim..."

Bu konuşma, Erzurum'da bugün "Atatürk Evi" olarak bilinen evde 10 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile Miralay Kâzım Bey arasında geçiyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan 3. Ordu Kurmay Başkanı Miralay Kâzım Bey (Dirik) Erzurum'da askerlikten çekilen Mustafa Kemal Paşa'ya artık kendisi ile çalışamayacağını bildirmekteydi.[12]

Kâzım Bey, selam verip odadan çıkar. Mustafa Kemal üzgündür, Rauf Bey'e (Orbay) dönerek "Rauf, gördün, ben haklı değil mi idim? Devlet makam ve mesnedinin kıymetini gördün mü? Dün benimle en yüksek gayret ve şüphe götürmeyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın hareketi beni teyit etmedi mi?" der.

Yaveri Cevat Abbas, telaşla odaya girer ve Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in geldiğini haber verir

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in tutuklanmalarını isteyen emri Karabekir'e ulaşmıştır. Mustafa Kemal, bu yüzden tedirgindir. Rauf Bey'e "dediklerim doğru değil miymiş" dercesine bakar ve yaveri Cevat Abbas'a "Buyursunlar" der.

Mustafa Kemal, tutuklanmayı beklemektedir

Karabekir, odaya girerek Mustafa Kemal Paşa'yı saygıyla selamlar ve şunları söyler:

"Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan evvel olduğu gibi bundan

böyle de muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz."[13]

Mustafa Kemal, Karabekir'in üstüne atlayarak bu eski arkadaşının boynuna sarılır ve birkaç kez öper

Yazgı değişmiştir.

Aynı günlerde Ali Fuat Paşa (Cebesoy) da ordudan istifa eden M. Kemal Paşa'ya bağlılıklarını bildiriyor, Rauf Bey de yayınladığı bildiride şu sözü veriyordu:

"Vatan ve milletin halas ve istiklali ve makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti bilfiil temin edilinceye kadar Mustafa Kemal Paşa ile ulaşacağıma mukaddesadı namına ahd ü peyman eylediğimi arz ve ilan ederim."[14]

Birbirlerine bu kadar bağlı insanlar neden sonra karşı karşıya gelmişlerdi?

Bu sorunun yanıtını Atatürk Söylev'de şöyle veriyor

"Başarı için uygun ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu buydu. Ben de böyle yaptım. Ancak tuttuğum bu uygun ve güvenilir yolu; yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecedeki birtakım anlaşmazlıkların, kırgınlıkların, dahası ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur Ulusal Savaş'a birlikte başlayan yolculardan kimileri, giderek ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyet yasalarına dek uzayan gelişmelerinde, kendi düşün ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşıt olmaya başlamışlardır."[15]

Yol Ayrımı

Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yapanlar bir yol ayrımında başka başka yollara sapmışlardır. Atatürk'ün tuttuğu yol, laik cumhuriyetti. Devleti biçimlendiren siyasal çerçeve ve ideoloji de buydu.

Peki Karabekir, ne düşünüyor ve ne istiyordu?

Şimdi Karabekir'in yazdığı bugüne kadar hiç yayınlanmayan "İnkılap Hareketleri neden oldu, nasıl oldu, nasıl idare olundu" adını verdiği anılarını okuyarak bu soruları yanıtlayacağız.

Karabekir, anılarına 31 Mart olayı ile ilgili kısa değerlendirmeler yaparak başlıyor [16]

İttihat ve Terakki örgütünün Manastır merkezini "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adıyla kurup, bu gizli derneğin İstanbul örgütünü de oluşturduğunu, 2. Meşrutiyet'ten sonra Selanik Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katıldığını, 31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'nda Mürettep Fırka'nın kurmay başkanı olarak görev yaptığını, Atatürk'ün "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adındaki örgütün kurulmasına hiçbir etkisi olmadığını, 31 Mart ayaklanmasının bastırılması sırasında kendisinin 2. Fırka Komutanı Şevket Turgut Paşa'nın, Mustafa Kemal'in de 1 Fırka Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kurmay başkanı olduğunu anlattıktan sonra şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Meşrutiyet'le Cumhuriyet inkılapları arasında hamleler ve bu hamleleri yapmak için teşkilat bakımından büyük farklar vardır. Bunları kısaca belirttikten sonra Cumhuriyet inkılabımız hakkındaki bilgileri İSTİKLAL HARBİMİZ hakkında olduğu gibi vesikalarımla ve şahitlerimle arz ediyorum.

Bizde Meşrutiyet, hilafet ve saltanat makamının zulüm ve istibdadına, Cumhuriyet ise o makamın aciz ve meskenetine karşı yapılmış bir inkılaptır. Meşrutiyet'in alınması, her müterakki (ilerleyen) millete olduğu gibi zulme karşı intikam ve istibdada karşı nefret duyguları herhangi hadiselerle ve o hadiseleri daha kuvvetli canlandırarak aksettiren sözler ve yazılarla halk arasında kök saldıktan sonra başlayan teşekkküllerin vakit vakit andıkları veya atmak istedikleri hamlelerin istibdat kuvvetiyle çarpışması, boğuşması ve en son aşağıdan yukarı yapılan kuvvetli bir teşekkülün hürriyeti zorla alması dır. Bir irticai da bastırıp müstebit padişah hal edilince artık Meşrutiyet memlekette kökleşmiş oldu.

Hürriyet aşkına verilen kurbanlar ve ıstırap çeken vatandaşlar hürriyetin ebedi olarak manevi kurucusudur, koruyucusudur. Zulmün, istibdadın, Türk milletinin ilerlemesine ve medeniyet camiasında hakkı olan yeri almasına ne derece engel olduğunu ve netice değerli vatandaşlarımızı mahv ve perişan ettiği hakkındaki yazılar da yine hürriyetimizin en kuvvetli muhafızlarıdır. En kahir (ezici, üstün) **olan**

muhafızın da Türk ordusu olduğu eserleriyle ortadadır. İşte bu kuvvetlerin sahibi olan Türk milleti artık eline aldığı hürriyeti Meşrutiyet idaresi ile korumak kudretinde bulunduğundan zaten kısa süren Meşrutiyet devrinde Cumhuriyet hamlesine hiç ihtiyaç duymadı. Ve tabii de böyle bir hamle için aşağıdan yukarıya teşkilat da yapmadı. Cumhuriyet hamlesi, istiklalimizin dış darbelerle tehlikeye düşmesi karşısında müstevlilere karşı yapılan milli teşkilatın aciz ve meskenet içinde teslimiyeti kabul eden ve sulhtan sonra da teceddüt (yenileşme) hareketlerimize engel olacağı anlaşılan padişahlığın devrilmesinden ibarettir."

Tehlikeli Bir Cumhuriyet'e Doğru

Kâzım Karabekır, mütarekenin memleketin "gayr-i Türk kısmı" işgal altındayken imzalandığını, işgalcilerin Türk yurdundan parçalar koparmak amacında oldukları anlaşılınca birtakım kuruluşların oluştuğunu, bu kuruluşların saldırganlar tarafından hoş görüldükleri ve belki de işgalcilerin bu kuruluşlara hız verdiklerini; anavatanın parçalanma tehlikesi büsbütün belirince yurt parçalarının bir yönetim altında toplanması gerektiğinin duyulduğunu anlattıktan sonra şunları yazıyor:

"Hilafet ve saltanat makamı, Türk milletini, Türk vatanını etrafında toplayamamıştı. Bu işi başaracak mucize lazımdı. Bu da kendiliğinden ortaya yayıldı.

Bolşeviklik ilanı.

Böyle bir Cumhuriyet derhal Sovyet Rusya'dan da her türlü yardımı gördüğü halde "dinini ve milliyetini kaybetmeyecek ve istiklaline sahip olacaktır" denildi.

Bu öyle cezbedici (çekici) ve ikna edici bir şekilde itimada değer kaynaklardan gelmiştir ki, Mustafa Kemal Paşa bile bunu kurtarıcı bir formül olarak İstanbul'da ele alarak gelmiş ve Amasya'da bazı arkadaşlarımızla müzakere ve karar vermişti. Düşmanlarımızın bizi birleştirmek değil tam bir inhilale (dağılmaya) sürüklemek ve bu suretle istiklalimizi şöyle dursun milli mevcudiyetimizi dahi tehlikeye düşürmek için kurdukları bu pusudan tam zamanında bir müdahalemle kurtuldu.

Burada Sivas Kongresi'nin, bir taraftan da Amerikan mandasını kurtarıcı bir çare gibi kabulleri ve tehlikeyi de nasıl atlattığımız üzerinde yeniden durmayarak sırf hadiselerin akışını takip için kaydettikten sonra asıl konumuza geçiyorum.

Bayburt civarındaki Mehdi'yi[17] tenkil (cezalandırma) ettiğimizin ertesi günü İngiliz Kaymakamı Rawlinson İstanbul'dan Erzurum'a geldi. Ve beni hemen makamımda ziyaret etti (27.11.1919). Tam bir saat görüştük.[18]

Anlattıklarının hülasası şunlardır, Lord Curzon diyor ki:

a) Şimdiye kadar sulh yapmadığımızın sebebi Türkiye'de şimdiye kadar kuvvetli bir hükümet görmediğimizdendir Hakiki İngiliz dostu olacak simalarla anlaşmak istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa sulh konferansında bulunsun veyahut sulh mukarreratına (kararlar) mutabık kalsın.

b) Endişemiz Türkiye'nin yine bir gün İngiltere'nin düşmanları tarafına geçivermesidir. Padişah hükümeti bunu yapabilir Artık krallık ve imparatorluk modası geçmiştir. Birçok debdebe ve masraf yerine millet kendi işini kendi gören cumhuriyete taraftardır. Bizim de padişahı hükümet ve siyasete karıştırmayıp halife olarak istediği yerde oturmasına taraftar olmaklığımız.

c) Gerçi İstanbul bir Türk şehri olarak kabul olunmuştur Ancak Çanakkale İtilaf Devletleri tarafından işgal olunacak ihtimal İstanbul etrafında İtilaf askeri bulunur-. Zaten Türkiye bir Asya devletidir İstanbul bir köşedir. Anadolu'nun idaresi ve terakkiye sevki (ilerlemeye yöneltilmesi) İstanbul'dan gayr-i mümkündür. Bu hususta ne düşünüyorsunuz? Mesela Bursa'da olacak bir hükümet serbesttir"

Kâzım Karabekir, Lord Curzon'un akrabası olan Rawlinson'a şu yanıtları verir:

"a) Türk milleti Sivas Kongresi'nde kararını vermiştir. Hiç kimsenin bunu değiştirmeye salahiyeti yoktur. Yakında milletin itimadını kazanan Mebuslar Meclisi İstanbul'da toplanacaktır. Sulhumuzu milletin itimadına mazhar olan bir hükümetle bu hükümetin tayin edeceği bir heyet yapabilir.

b) Türk dostluğu İngilizler için çok faydalı, düşmanlığı o derece zararlıdır. Bugün milletimizin her ferdi İngiliz dostlu-

ğu taraftarıdır. Avrupa'da cumhuriyet olmayan pek az millet kaldı. Fakat henüz on yıllık idareye malikiz. Bunun için Avrupalılar gibi pek ileri düşünemeyiz.

c) Hükümet merkezini değiştirmekle dahi şahsi düşüncem hiç kalır. Yalnız memleketin idaresi bakımından bile Bursa'dan İstanbul herhalde her tarafa muvasalatı (ulaşması) **daha kolay bir yerdir. Siyasi bakımdan ise İstanbul'da hükümetimizi serbest bulundurmayacak olanlar Bursa'yı da uzak görmezler."**

Karabekir, daha sonra, Rawlinson'un kendisine İtalyanlar ile Yunanlıların anlaştıklarını, İtalyanların parasızlık, Yunanlıların da şarlatanlıkları nedeniyle savaşı sürdüremeyeceklerini, Bolşeviklerin de on yıl kendilerini toparlayamayacaklarını anlattığını, Amerikalıların da Wilson prensiplerini beğenmediklerini söylediğini, bunun üzerine kendisinin "Ya İzmir, Antalya, Adana ne olacak? Ermeni hükümeti teşekkül edecek mi?" diye sorduğunu, Rawlinson'un da şu yanıtı verdiğini yazıyor:

"İzmir için ısrar edenler çoksa da Yunanlıların ne parası var ne adamı. Biz de bütün kuvvetlerimizi çektik. İngiliz efkârı Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. İzmir'in tahliyesi ile beraber Antalya ve Adana da kolaylıkla tahliye olur. Ermenilerin kendi taraflarında dahi hükümet teşkil etmeleri zordur. Ben hududun Aras Nehri'nden geçmesini teklif ettim. Pontus falan da yoktur. Rumların ne şarlatan millet olduklarını bilirsiniz. Başvekilimizin bir mülakatta söylediği (Türkiye'de zayıf hükümetin nihayet bulmasını görmek isteriz) sözünü bazı gazeteler (Zayıf Türkiye'nin nihayet bulması) gibi yazdılar -başvekil maksadının bu olmadığını hassaten söyledi-. İngilizler iktisaden de size büyük yardım yapacaklar."

Karabekir, bu görüşmesini şifre ile M. Kemal Paşa'ya bildirdiğini; M. Kemal'den "Rawlinson Heyet-i Temsiliye ile görüşmeye yetkili" ise ve "Sivas Kongresi kararları" ile sınırlı olarak kendisi ile görüşülebileceği, yoksa "buraya gelmesine lüzum yoktur" yanıtını aldığını yazıyor.

Karabekir, M. Kemal'den bu şifreden sonra 9.1.1920 tarihli bir şifre daha alır.

Şifre aynen şöyledir:

"İngiltere hükümeti başvekili Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar'ın beynelmilel bir hale ifrağına (biçimlendirme) Türk hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına, İstanbul-'un yalnız makarr-ı hilafet (hilafet başkenti) olarak, bir payitaht-ı dini (dinsel başkent) olarak kalacağına dair sulh konferansına teklifatta bulunacağı gazetelerde görüldü. Ananat-ı milliye (ulusal gelenekler) ve diniyemize mugayir olan böyle bir karar-ın milletimizce asla muta olamayacağı (boyun eğilmeyeceği) tabiidir Mümessillere bu bapta şedit (şiddetli) protestolarda bulunulması ve bir suretinin de bera-yı malumat (bilgi için) Heyet-i Temsiliye'ye keşidesi rica olunur"

Karabekir, bu İngiliz önerisini şöyle yorumlar·

"İngiliz siyasetçilerinin milli hükümetimize ve nihayet 16 Mart'ta Meclis-i Mebusan'a karşı yaptıkları tecavüzler ve padişahı da bizi (Cumhuriyet kuracaklar) diye inandırarak Damat Ferit hükümetini işbaşına getirip işi Sevr Muahedesi'ne götürdükleri görüldü. Asıl mühim olan bir mesele de İstiklal Harbi'nin temelinin atıldığı Erzurum'da ve bu işteki rehberliğim ve Mustafa Kemal Paşa'ya yapabileceğim tesiri bilerek kongrelerin mukarrerratı hilafına olarak beni vakitsiz bir cumhuriyet ilanına doğru teşvik ederlerken İstanbul'da gizlice Damat Ferit'in padişah hükümetini aleyhimize hazırladıkları gibi Konya'da da bir Selçuklu devleti kurulmasına çalışıyorlardı. Eğer (parçala, hâkim ol) manevrasına kapılsaydık vaziyete hâkim olacak ortada bir kuvvet kalmayacağından fikir ayrılığı ve fikir perişanlığı ile istenen tuzağa düşmüş olacaktık."

BÖLÜM BEŞ

Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir'in yolları ne zaman ayrılmıştı?

Anılara bakarsak bu yol ayrımı 1920 yılının ilk aylarında beliriyor Hem de askeri harekât aşamalarında.

Karabekir, anılarının bu bölümüne şu başlığı seçmış: "Ankara milli hükümetinin Cumhuriyet'e doğru gidişi."

Karabekır, yanlışları Cumhuriyet'in ilanı kararında buluyor:

"İstanbul'dan, her ne şekilde olursa olsun bir Cumhuriyet kurma fikriyle gelen Mustafa Kemal Paşa, Rawlinson'un da benim vasıtamla ileri sürdüğü (hilafetin ayrılması ve Cumhuriyet'in kabulü teklifini) samimi bulmuş olacak ki, 19 Kanunusani 1336 (19 Ocak 1920) İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayanan Mebusan Meclisi'nin açılmasına ve meşruti bir hükümetin faaliyete geçmesine ve 28 Kânunusani'de Mebusan Meclisi'nin "Misak-ı Milli beyannamesini" kabul ve ilan ettiğine 9 Kânunusani'de kendi imzasıyla neşrettiği askeri plandaki sarahate rağmen Bolşeviklerin Kafkasya'ya gelmekte oldukları haberi gelince bana 6 Şubat'ta Kafkasya harekâtını teklif etti.

Bu hal, İstanbul'daki Meşrutiyet hükümetimize karşı fiili bir isyanla Heyet-i Temsiliye'nin Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğünde bir Cumhuriyet şekline dönüşmesi demekti. Hem de Bolşeviklerle birleşme felaketine doğru!"

Kâzım Karabekir, 23 Nisan'da kurulan Meclis'in bir "kurucu meclis" olması gerektiğini, oysa Meclis'in olağanüstü yetkilerle donatıldığı, Mustafa Kemal'in de bu olağanüstü yetkilerle donatılmış Meclis'in başkanlığına geçmesi ve ilk iş olarak yeni anayasa hazırlatılmasını, Cumhuriyet'in ilanı yolunda aşamalar olarak gördüğünü ve M. Kemal ile bu konuda tartışmalar yaptığını yazıyor

Karabekir, o aşamada Cumhuriyet'in ilanının "kongrelerde alınan kararlara" ve "askeri plandaki imzalarına" karşı olduğunu düşünmektedir.

O aşamada, birbirlerine bu kadar güvenen, birbirlerine bu kadar saygı dolu olan iki asker arasındaki görüş ayrılığı ne gibi çatışmalara dayanmaktaydı?

Karabekir, anılarında bu soruyu şöyle yanıtlıyor:

"Aramızda büyük görüş farkı vardı. O İtilaf Devletleri'nin büyük kuvvetleri karşısında milli kuvvetlerimizle karşı duramayacağımızdan bir dış siyasete dayanarak kendi diktatörlüğü altında kuracağı bir Cumhuriyet'le uyuşmak cihetine gidiyordu. Herhangi bir inkılabın milli ve askeri birliğimizi sarsarak mukavemet kudretimizi mahvedeceğini, büyük kuvvetlerin gelmesi ihtimali çok zayıf olduğunu, mütareke mucibince diye silahlarımızı ve teşkilatımızı azaltma gayreti gösterdiğini, ve esasen anavatan müdafaası için büyük kuvvetler gelse dahi ikmal-i namus mecburiyetinde olduğumuzu ve milletin de bu azimli kararı kabul edeceğini daha İstanbul'dayken kendisine söylemiştim."

Peki, yanılgı neredeydi? Mustafa Kemal yanlış adımlar atmışsa bu yanlış adımlar ne gibi olaylara yol açmıştı?

Karabekir'e göre bu yanlışların doğurduğu sonuçlar şunlardı:

"M. Kemal Paşa'nın askeri mukavemetten vazgeçtiği manzarasını gösteren başkomutanlığı almayarak TBMM reisliğine geçmesi ve vakitsiz yani en zayıf vaziyetimizde ve İtilaf propagandaları ve bundan haber alan padişah hükümetinin fetvaları, emirleri, teşvikleriyle Anadolu birbirine girdi. Eğer kalpleri milletimizin hürriyet ve istiklal aşkıyla çırpınan arkadaşlarımızın feragatı ve kazanmış oldukları milli itimat ve candan sevgi ve saygı kudreti olmasaydı, M. Kemal Paşa'nın attığı vakitsiz adım Sivas'a kadar yayılan isyanları Şark'a kadar yayacak ve önüne geçilmez darbeleri altında her şey daha başlangıçta yok olacaktı.

Garp'taki isyanların önünde durulmaz hal aldığı ve kendilerine yardım için Şark'ın tahiyesi kararına gidilmesi üzerine 16 Mayıs 1921'de bildirdiğim 11 maddelik teklifimin 4. maddesinde apaçık şöyle dedim:

Dini ve manevi Anadolu'nun ayranını kabartmamak lazımdır."

Karabekir, "Şark harekâtı yapılmayıp kıtalarımız Garp'a alınsaydı" diyor, "Kürtlük de dahil olduğu halde bütün Şark'ın bana olan itimat ve bağlılığı gevşeyecek" ve her şey altüst olacaktır

"Nitekim Şark harekâtı muvaffakiyetle bittikten sonra dahi 20 Kânunusani 1337 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Meclis'ten çıkar çıkmaz bana dahi haber vermeye lüzum görmeden Erzurum'daki "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" merkezi unvanını değiştirerek "Muhafaza-i Mukaddesat" adını almış ve cemiyet nizamnamesinin başına "hilafet ve saltanat makamının ve devlet şeklinin mahfuziyetine" dair ilaveler konmuştur. İşin daha vahim ciheti de bu teşebbüslerini yalnız Şark vilayetlerine değil diğer bütün vilayetlerin "Müdafaa-i Hukuk" merkezlerine bildirmişlerdi.[19]

Mustafa Kemal Paşa, Londra Konferansı'ndan bir Cumhuriyet tipi ile çıkılırsa tehlikeli askeri müdahaleler yerine siyasi yollardan milli muvaffakiyet kazanılacağı ümidini hâlâ besliyordu. Fakat 1921 yılı 21 Şubat'ından 12 Mart'ına kadar devam eden Londra Konferansı'nda bize aşağı yukarı yine Sevr Muahedesi çerçevesi içinde yaptıkları teklifleri ve bunun cevabını bile beklemeyerek daha murahhaslarımız yolda iken Yunan ordusunu bütün cephelerde taarruza geçirmeleri İtilaf Devletleri'nin, zaferini milli kudretle temin etmeyen bir Türk Devleti'yle, şekli ne olursa olsun, şerefli bir sulha yanaşmayacağını ve istiklalimize asla hürmet etmeyeceğini göstermişti.[20]

Cumhuriyet esası üzerine bir Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun TBMM'nin açılışında teklifine rağmen dokuz ay sonra 20 Ocak 1921'de Meclis'ten çıkmasından şikâyet eden M. Kemal Paşa, bir taraftan da "Müdafaa-i Hukuk"ların "Muhafaza-i Mukaddesat" cemiyeti haline dönmesinden endişe ile bana bunun önüne geçmekliğimi rica ettiği gibi, kendisi de gerek bir aksülamelden (tepkiden) ve gerekse Moskova'daki Enver Paşa ve arkadaşlarının "Halk Şûralar Fırkası" diye Bolşevik Cumhuriyeti esasında bir teşekkül

yapmaları ve programlarını da tabederek (basarak) faaliyete başlaması haberinden tehlikeyi görerek istikametini değiştirmiştir."

M. Kemal, halife mi olmak istiyordu? Karabekir, bu kanıdaydı.

Mustafa Kemal, Karabekir'in "Muhafaza-ı Mukaddesat" cemiyetleri konusundaki şifresine verdiği yanıtlarda şu güvenceleri verir:

"Bu kanunda mana-i Cumhuriyet ifade eden bir şey mevcut değildir."

"Türkiye'nin başında halife-i İslam olacak bir hükümdar sultan bulunacaktır."

Mustafa Kemal, ayrıca 20 Temmuz 1922 tarihli telgrafında da "Raif Efendi'nin saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe kalbı (dönüşmesi) mahsus olduğu hakkındaki fikri vehımdir" deme gereğini de duyar

Karabekir, Mustafa Kemal'in halife olmak isteğinden niçin bu kadar emindi?

Paşa, kuşkusunu şöyle dile getiriyor:

"(Mefkûre hatırası) el yazısıyla imzasını taşıyan sarıklılar arasındaki sarıklı resmi Mustafa Kemal Paşa'nın hilafet ve saltanatı kendisine almak mefkûresinde olduğu neticesinde karar kılıyordu. 12 Mayıs 1922 tarihli el yazılarını ve imzalarını taşıyan bir fotoğraf ilişiktir. Cumhuriyet fikrinden kendi uhdesinde hilafet ve saltanata dönüş bütün cihana karşı çok garip bir şey olacaktı. Ben, bizim için hilafeti ayırmak ve saltanatı lağv etmek, bu suretle Cumhuriyet'e gitmeyi iç ve dış siyasetimize daha uygun buluyordum. Fakat bunu da en son zaferden sonra ortaya atabilirdik. Hükümet merkezinin de artık İstanbul'da iç ve dış baskı altında tutulmaması fikrinde idim. 9 Ekim 1922'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin (Genelkurmay Başkanlığı'nın) İstanbul ve Boğazlar'ın muahede-i vaziyeti hakkındaki mütalaamı sormalarına karşı verdiğim cevapta İstanbul'a (makam-ı hilafet) denilmesini teklif etmiş ve hükümet merkezinin de Ankara-Kayseri-Yozgat sahasında münasip bir yer olarak tespitinin muvafık olacağını ayrıca bildirmiştim.

Hilafet ve saltanatın bekası taraftarı değilken bu sefer bunu bir kumandana vermeye hiç taraftar olamazdım!

M. Kemal Paşa'nın "Türkiye'nin başında halife-i İslam olacak bir hükümdar bulunacaktır" ifadesinin delalet ettiği mana bu (Mefkûre hatıralı) fotoğraftan daha iyi anlaşılıyordu.

Eğer Sakarya zaferinde Müşir ve Gazilik gibi son unvanı da alan M. Kemal Paşa, son zaferde yeni mefkûresine ulaşmak için resimde görülen muhafazakârları Millet Meclisi'ne doldurursa müştak (özleyen, can atan) ve muhtaç bulunduğumuz teceddüde (yenilenmeye) imkân olmayacağından kendilerine şu mütalaamı bildirdim:

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Sarıkamış
18/19 Şubat 1338 (1922)

Umur-ı idaremizin veçh-i teşekkülü hakkındaki münakaşalar bize henüz vasıl olmaktadır. Hal-i sulhun teessüsünden sonraki intihabatta, birçok kıymetli zatlar yerine birtakım muhafazakârların toplanmasına karşı şimdiden alınacak tedbiri en mühim buluyorum. Meclis-i Milli, kıymettar şahsiyetleri havi olmazsa iki büyük mahzur memleketi bugünkü harabisinden kurtaramayacaktır. Birincisi fikri teceddüt olmayacak; ikincisi en mühim layihaları herhangi bir hisse kapılarak münakaşaya dahi lüzum görmeden reddedivereceklerdir. Böyle bir Meclis'e karşı azası büyük mütehassıslardan mürekkep ikinci bir Meclis bulunmasını faideli görüyorum."

Karabekir, bu uzun telgrafında "muhafazakârlardan" oluşacak Meclis yerine uzmanlardan seçilecek üyelerin yararlı olacağını, ilerlemenin ancak böyle sağlanacağını yazıyor.

Mustafa Kemal, Karabekir'e verdiği yanıtta Millet Meclisi'ne seçilecek olanların elden geldiğince nitelikli kişilerden ve uzmanlardan olmalarını sağlayacaklarını, seçilmiş bir meclisin bir başka seçilmiş meclisçe denetlenmesinin ikilik yaratacağını, hazırlanacak içtüzükle komisyonlara uzman kişilerin seçilebileceklerini kaydederek Karabekir'in önerilerini benimsemediğini bildiriyor

Karabekir, bu yazışmaları aktardıktan sonra şu yorumu yapıyor:

"Gerek hilafet ve saltanat meselesi ve gerekse tecedd**ü**t (yenilenme) hareketlerimiz hakkında diktatörlükle veya mütehassıslarımızla yürümek meselesi Ankara'ya geldikten sonra anlaşmazlıklarımızın esasını teşkil etmiştir."

Saltanat Lağvı ve Hilafetin Âl-i Osman'da Bırakılması

Kâzım Karabekir ne istiyordu?

Saltanatın kaldırılmasını, ancak hilafetin Osmanlı sultanlarının birinde kalmasını!

Karabekir, hangi düşüncelerle bu görüşünü savunuyordu?

"Hükümet şeklinde ben, tetkik ve tetebbularıma (incelemeler) ve görgü ve tecrübelerime dayanarak hilafet ve saltanat şekillerinin bir arada devamını, kalkınmamız için olduğu kadar dış siyasetimiz için de zararlı görüyordum. Hele hanedanı değiştirmek, hem milli birliği sarsacak, hem de medeni cihana karşı bir gerilik gösterecekti. Kalkınmamız için zararlıdır. Çünkü her kim olursa olsun, halk içinden uzun müddet çekilip, saraylarda, ancak muhitin gözleriyle ve kulaklarıyla vatan ve milletin halini seyir etmek artık bu asırda ileri milletler için bile zararlı görünürken bizim gibi medeniyet camiasında gerilerde kalmış olan bir millet için daha zararlı olacak idi. Devlet reisinin etrafını birtakım dalkavukların almasına ve bunların milletle devlet reisi arasında sağır bir set teşkil etmesine mani olabilmek için hilafet ve saltanatı bir elde toplamamak en başta gelen bir tedbirdir. Bundan başka, hilafet dinle, padişahlık ise dünya işleriyle ilgili olduğundan biribirine zıttır. Bunun için iki ayrı şahsiyete ihtiyaç vardır.

Dış siyasetimiz için zararlıdır. Çünkü Papa'nın aynı zamanda kral olması bize ne kadar garip görünürse halifenin padişah olması da müterakki milletlere (ileri milletlere) o kadar garip görünür. Bu halin devamı yine aleyhimize neşriyat ve propagandaya sebep olacaktı.

Şu halde saltanatı hilafetten ayırmamız lazımdı.

Bu lüzumu halkımıza kolaylıkla anlatabiliyorduk. Esasen milli hükümet ile başarılan İstiklal Harbi de bize hak veriyordu. Şimdi mesele ayrılan saltanatı ne yapmakta idi? Bu mevkie yeni bir hanedan mı getirecektik? Yoksa eski hanedandan bir başkasını mı koyacaktık?

Her iki şık da milleti ikiye ayırabilirdi. Ve günün birinde kuvvetli bir şahsiyet kimse öteki hanedanın elinden diğer unvanı da almaya kalkabilir ve tarihimizin seyri bir daire üzerinde yürüyerek ayrıldığımız noktaya gelebilirdi. İslam âleminde Osmanlı Hanedanı'nın mevkii daha ziyade hilafet makamı ile tanınmıştı. Şu halde saltanat lağv edilerek en tekâmül eden bir idare sistemi olan cumhuriyete gitmek ve hilafeti de olduğu yerde ve şahsiyetlerde bırakmak bize en uygun bir tarz olacaktı. Zaten fiili sahada dahi bu iş kıvamına gelmiş bulunuyordu. Şark halkının ve ordumuzun bu şekli hazm ve kabul edeceğini ve hatta memnuniyetle karşılayacağını da yakından biliyordum. Fakat M. Kemal Paşa'nın hilafet ve saltanatı alması halinde fikren ve fiilen aleyhte tezahüratı da şüphesiz görüyordum."

Karabekir, bu düşüncelerle Ankara'ya gelir. Bugünkü Dışkapı semtinin bulunduğu yerde Karabekir, M. Kemal Paşa ve arkadaşlarınca tören kıtası ile karşılanır

Sarılır; öpüşürler.

Ertesi gün M. Kemal Paşa ile birlikte Bursa'ya gitmek üzere trene binerler. Yanlarında Refet Paşa (Bele) ve Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa (Özalp) da vardır.

M. Kemal Paşa, yanında Refet ve Kâzım Paşa olmak üzere Karabekir'in kompartımanına gelirler

M. Kemal Paşa sorar:

"Refet Paşa, padişaha ne diyecek?"

Karabekir:

"Halife Hazretleri, derler."

M. Kemal Paşa:

"Bu şekil iyi. (Halife Hazretleri) dersiniz olmaz mı Refet Paşa?"

Karabekir, trende, Mustafa Kemal Paşa'ya saltanat ve hilafet konusundaki düşüncelerini açar Sonrasını Karabekir'den öğrenelim:

"O, henüz kati olarak teklifimi beğenmiş görünmüyor; fakat itiraz da etmiyordu. Bursa'da Fevzi ve İsmet paşaların da fikirlerini alacaktı. Bu mütalaamı bu arkadaşlara da söyledim. Onlar da ayrıca M. Kemal Paşa ile görüştüler.

Ortaya yeni bir formül çıktı:

Mustafa Kemal Paşa'yı en küçük şehzadeye hilafet ve saltanat naibi ve aynı zamanda diktatör yapmak!

Naipliği İsmet, diktatörlüğü de Fevzi Paşa bana söyledi.

Ben de uzun uzadıya iç ve dış mahzurları izah ettim. Ve şehzadeye naipliğin hilafet ve saltanat makamına çıkmak için bir basamak olacağını, hürriyeti en gaddar bir hükümdardan kurtaran ve istiklalini de bütün cihana göğüs gererek kendi kanıyla kazanan milletimizin vasiye muhtaç olmadığını izahla bu gibi geri fikirlere ordu komutanları sıfatıyla zahir olmamaklığımız (arka çıkmamamız, destek olmamamız) lüzumunu ileri sürdüm."

BÖLÜM ALTI

Lozan Konferansı'nda TBMM hükümeti hilafet ve saltanat konularında hangi görüşü savunmalıydı?

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya "saltanatı lağv ve hilafeti âl-i Osman'da bırakarak" gıdılmesini uygun gördüğünü anlatıyor Karabekir, o sıralarda kullanılan "Kemalist" sözcüğüne de şu gerekçe ile karşı çıktığını yazıyor:

"İstanbul'da ortaya çıkan ve Sarıkamış'taki Varlık gazetesinde tenkide uğrayan Kemalist tabirinin ecnebi gazetelerde de gittikçe yayıldığı hakkında mütalaamı şöylece söyledim:

(Daima iftihar edeceğimiz Türk milliyetçiliği ve Türk demokratlığı, milli birliğimiz ve milli kuvvetimizi perçinleyen, bir düze de artıran amillerdir. Bu güzel vasıflarımız, Türk varlığını ve Türk kudretini müterakki cihana (ilerleyen dünyaya) **en doğru ve en kolay anlatabilir. Kaynağı bilinmeyan Kemalist tabiri**[21] **etrafında toplanmış bir azlık ifade ediyor. Halbuki, bütün millet etrafınızdadır. Bunun için dar çerçeveli bir tabire iltifat buyurmayın.)**

Mustafa Kemal Paşa, hakkımdaki düşüncesini apaçık şöylece ifade etti ve başka mütalaada da bulunmadı:

- Sulh heyetimize seni baş murahhas olarak gönderemem. Çünkü kafanla hareket edersin. İsmet Paşa'yı göndereceğim, çünkü sözümden çıkmaz.

Ben de şu cevabı verdim:

- Hakkımdaki teveccühlerinize teşekkür ederim. Zaten Gümrü ve Kars konferanslarında baş murahhas olarak tayinime karşı diplomat olmadığım için affımı rica etmiştim. Israr buyurduğunuz için kabul etmek zaruretinde kaldım. Avrupa diplomatlarına karşı yine beni çıkarmanız Türkiye'nin biricik diplomatının bir ordu kumandanı olduğu manzarasını arz edeceğinden milli menfaatlerimize uygun düşmezdi."

Karabekir görüşlerinin M. Kemal, Fevzi ve İsmet paşalarca kabul edildikten sonra sıranın kimin halife olacağı konusuna geldiğini anlatır.

Atatürk Sultan Vahdettin'in, Karabekir de Mecit Efendi'nin halife olmasını isterler.

M. Kemal Paşa, Vahdettin'in halifeliği için şu gerekçeyi ileri sürer

Karabekir olayı şöyle anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa, Vahdettin'in kalmasını istiyordu. Sebep olarak da suçlu olduğundan sözümüzden çıkmayacağını, eğer Mecit Efendi halife olursa, bize zorluk çıkarabileceğini ileri sürüyordu. Buna karşı benim mütalaam şuydu:

Millete bağı (serkeş) diyen, bizi asi diye fetva çıkararak idama mahkûm eden ve düşmanlarımızla birleşerek milli hükümetimize karşı halife ordusu gönderen bu adamı tutmak millete karşı olduğu kadar tarihe karşı da bizi küçük düşürür.

Yeni halifenin kıyafet ve vazifelerini tespit etmekle ona bir hat çizebiliriz.

Fevzi Paşa da benim mütalaamı kabul etmekle kararımız:

Padişahlığın lağvı ve hilafetin âl-i Osman'da kalması ve halife olarak Mecit Efendi'nin getirilmesi."

Meclisteki Görüşme

M. Kemal Paşa, Karabekir, Fevzi ve İsmet paşalar, Ankara'ya dönerler Karabekir, Hamdullah Suphi Bey'ce (Tanrıöver) TBMM kürsüsüne çağrılır

Karabekir, TBMM kürsüsünde şu konuşmayı yapar:

"... En acemi neferinden kalbinde Allah korkusu, sonra sevgili peygamberimizin aşkı, ondan sonra da Büyük Millet Meclisi'mize hürmet ve itaat yatıyor. Bugün milletimizin birliğini temsil eden bu nurlu Meclis'imizin yarattığı milli zaferlerle, şarkta ve garpta milletimizi saran esaret zinciri nasıl kırıldı ise inşallah son halkaları olan İstanbul üzerinde kalan bakiyesi de pek yakında bu surette parçalanacaktır.

İnşallah milli zaferlerimiz gayesini tamamen idrak ettikten

sonra ordularımız tabiatıyla hal-i sulha geçerken bu milli birliğimiz sayesinde ilim ve irfan ordularının da seferberliği başlar ve hariçten bizi sarmak isteyen esaret zinciri gibi dahilde de bizi aynı surette saran fakr ü cehle karşı aynı surette her taraftan hücum ederiz. Ve Cenab-ı Allah'ın inayeti ve sevgili peygamberimizin bize olan yardımı ve büyük milletimizin birliği sayesinde yakında refaha ve saadete ve ilm ü irfana kavuşuruz. Ve biz de bu surette ebediyyen mesut oluruz."[21]

TBMM'nin 30.10.1922 günlü oturumu ilginçtir.

Meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanır, gündemde iki konu vardır:

Sadrazam Tevfik Paşa'nın TBMM'ye çektiği telgraflar ve hilafet sorunu.

İstanbul hükümeti sadrazamı Tevfik Paşa'nın mektubu okunur. Tevfik Paşa, Lozan Konferansı'na İstanbul hükümetinin katılmasını istemektedir. M. Kemal Paşa da Tevfik Paşa'ya verdiği yanıtı okur, tartışma açılır. Milletvekilleri İstanbul hükümetini sert dillerle eleştirirler.

Karabekir, o günkü oturumu şöyle anlatır:

"Orada Dr. Rıza Nur Bey[22] de vardı. Bana mütalaamı sordu:

(Saltanatın lağvı ile hilafetin âl-i Osman'da bırakılması kararımızın Meclis-i âliye teklif zamanıdır) dedim.

Mustafa Kemal Paşa da Dr. Rıza Nur Bey'e, o takriri yaz, dedi. R. Nur Bey, pekiyi, diyerek çıktı. İkimiz yalnız kalınca M. Kemal Paşa bana şöyle dedi:

- Kürsüden padişah hükümeti hakkında şiddetli beyanatta bulunmanı, fakat hilafetin âl-i Osman'da bırakılması hakkındaki fikrini izhar etmemeni rica ederim.

Ben de, pekiyi paşam, dedim.

Ve Meclis'e giderek söz aldım ve aynen şunları söyledim:

İstiklal Harbi'mizde düşmanlarımızın mesaisini teşkil eden ve milletimize karşı her fenalığı yapmaktan çekinmeyen bir grubun bugün de şanlı sulhumuzu bozmak ve karıştırmak için aynı fenalığa karşı adım attığını görüyoruz. Ervah-ı habise (kötü ruhlar) gibi karşımıza çıkan bu şehinşah vekilleri, eğer İstiklal Harbi'nin başlangıcında yalnız orada değil

Şark'ın en ücra yerlerine ve en masum halkın arasına kadar fesat ellerini salmasa idi, hatta benim kıtamın, benim karargâhımın içine kadar Ferit Paşa melunu zehirli mektuplar göndermemiş olsa idi, bugün bu şerefli günlere biz iki sene evvel kavuşacak idik.

Bugün bu adamların bizimle beraber sulh salonuna, hatta kapısına kadar girmesine pek büyük bir şiddetle mukabele etmeliyiz. Zira, bizim bu mukaddes çatı altında, bizim milletimizin akan kanlarını, masumiyetlerini biz cihana lazımı kadar duyuramıyoruz. Binaenaleyh, eğer bu herifler, bizim şanlı milletimizin şanlı sulh heyeti ile Avrupa'da görünecek olursa cihan efkâr-ı umumiyesine, (İşte Türkiye denilen iki kuvvet mevcuttur, aralarında ittifak yoktur) şeklini verecektir. Bunlar, yazdıkları şeyde, Babıâli kelimesini Büyük Millet Meclisi'ne takdim etmek şeytanlığını da bırakmıyorlar. Bize Antanta'nın Ermeni ve Yunan kuvvetlerini kendi kuvve-i tedibiyesi (terbiye gücü) gibi meydana çıkardığı zaman daha ilk günde ervah-ı habiseyi (kötü ruhları) unutmadık.

Ferit Paşa devresi kapandıktan sonra 2. Tevfik Paşa perdesi açılıyor. Bunlar birer kukla, birer Karagöz gibi idrakten mahrum, vicdandan mahrum birtakım insanlardır. Binaenaleyh, gerek fetvaları gerek bu muhaberatı (yazışmaları) ihanet dosyasına koymakla beraber, bugün TBMM kati emriyle ve ilk fırsatta İstiklal Mahkemesi'yle bu adamlara lazım olan muamele yapılmalıdır. Bugün İstanbul'un milyonla mazlum insanları bizimle beraberdir. Ve inliyorlar. Binaenaleyh, zannediyorum ki, buradan çıkacak ufak bir işaret bu melunları ayak altında çiğnetecektir Bu telgrafın metninde, eğer Babıâli gitmezse İslam âleminde büyük bir tesir yapacağı beyan ediliyor.

Harb-i Umumi'de (I Dünya Savaşı'nda) cihat ilan edilmişken, ben mütemadiyen -kendi şahsıma kumandan olarak söylüyorum- gerek Çanakkale gerekse Irak'ta İslam askeri ile harp ettim. Halbuki bugün İstiklal Harbi'ni yaparken ve aleyhimize bir cihat fetvası çıkarılmış iken Şark'ta İslam kardeşlerimizle en yakın temasta idim. Onlar ilk ellerini bize, Anadolu milletine uzatmışlar ve İstanbul hükümetini telin etmişlerdi. Demek oluyor ki oradan çıkan cihadın değil, millet birliğinin, milletin ruhundan doğan azmin kıymeti vardı.

İşte buna en güzel misal İran, Afgan gibi İslam kardeşlerimizin Ankara'da bulunmasıdır. Milyonla ehl-i İslam bu üç-beş habisi (alçağı) telin ediyorlar. Bu kadar felaketli günler geçirdikten sonra, onların telgraflarını, hâlâ bir kâbus gibi bu millet üzerine çöken bu zulümlerini sessiz sedasız bırakmamalı, onların hiç olduğunu bütün âlem-i İslama göstermeli ve katiyen sulh mahalline bunların ayaklarını attırmamaya çalışmalıyız."[23]

Karabekir, alkışlarla karşılanan bu konuşmadan sonra kürsüden iner inmez M. Kemal, 63 milletvekili tarafından imzalanan "hilafetin kaldırılmasına" ilişkin yasa önerisini Karabekir'e uzatarak imzalamasını ister

"Esbab-ı mucibesini ve 6 maddesini gözden geçirdim. (4. maddesinde):

"Hanedan-ı Âl-i Osman madum (yok olan) ve tarihe müntekildir (devredilen)" kaydını görünce M. Kemal Paşa'ya dedim ki:

Paşam, kararımız bu mu idi? Hilafetin Osmanlı Hanedanı'na ait olduğu hakkında apaçık bir takrir daha verilmek şartıyla imzalarım.

- Bir endişeniz mi var? diye sordu.

- Bu cümleyi okuyan herkeste aynı endişeyi tabii bulurum, dedim.

Ve takriri 64. imza olarak imzaladım. Benden sonra Dr. Adnan Bey'e (Adıvar) ve daha üç mebusa imzalattı. Bir aralık odaya İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey (Orbay) girdi. Takrir ona da imzalattırılmak istendi. Rauf Bey o cümleyi görünce (Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?) diye bağırdı.

Mustafa Kemal Paşa, işin ters bir mecraya gireceğini görünce takriri aldı ve:

- Ben sizin endişenize hak verdim. Durun, o cümleyi silip tashih edeyim, diyerek masanın üstünde (Hanedan-ı Âl-i Osman) kaydını sildi (İstanbul'daki padişahlık) diye yazdı.

Bundan sonra 69. olmak üzere Rauf Bey'e de imzalattı. Ve sonra 81. olmak üzere kendileri imzaladı. Ve takrir Meclis'e arz olunmak üzere içtima salonuna götürüldü.

Belki bizim münakaşalarımızın da etkisiyle ortaya şu söz yayıldı:

(Mustafa Kemal Paşa, hilafeti ve saltanatı alıyor.)

Tanıdığım ve tanımadığım bazı mebuslar buna mani olmaklığımı aksi halde birçok fenalıklar çıkabileceğini söylediler.

Ben de onlara (Saltanatın kaldırılması ve hilafetin de Osmanlı Hanedanı'nda kalması) fikrinde olduğumu ve bu esasta bir takrir hazırlamak üzere bana bir gün kazandırmalarını rica ettim.

Bunun üzerine birçok mebus Meclis'i terk etti. Bunun için takrir tayin-i esamiyle (ad okunarak) reye konunca 132 kabul, 2 ret, 2 de müstenkif olmak üzere reye iştirak edenlerin 136 olduğu görüldü.

Nisap için 25 reye lüzum olduğundan "yarın tekrar reye vaz edeceğiz" diyen reise "yarın içtima yok" sesleri cevap verdi.

- O halde çarşamba günü olur, cevabı verildi.

Mustafa Kemal Paşa bu vaziyetten canı çok sıkılmıştı. Beni odasına çağırdı ve bu vaziyetin manasını sordu. Ben de şöylece söyledim:

Memlekete olan bağlılığım ve size olan samimiyetim her zaman olduğu gibi şimdi de fikrimi apaçık söylemeye beni mecbur kılar. Meclis'in ekseriyetini kayıp etmiş olması bir tezahürdür. Bu takrirle sizin hilafet ve saltanatı almakta olduğunuz kanaati belirmiştir. Kök de salmaktadır, korkarım ki, bu takrir çarşamba günü içtimaında galiba daha az rey bulacaktır. Çok nazik bir iş üzerindeyiz. Hilafet ve saltanatın hanedan değiştirmesine karşı Şark'ta vakit vakit beliren tezahürün fiili bir şekle inkılabından (dönüşmesinden) korkarım.

Garp halkı ve ordusu hakkında söz söyleme salahiyetim yoksa da işin vahim bir neticeye varabileceğini temasa geldiğim mebusların halet-i ruhiyesi göstermektedir.

Ya fikren ve fiilen tezahürattan endişe ederek Şark'tan geldiniz, diye kızgın cevap aldım. Dedim ki:

Evet sizin hilafet ve saltanatı almanız arzusunu haber aldım. Buna karşı Şark'ta emrivaki (oldubitti) beklemek ve zuhura gelecek tezahürat karşısında işin nerelere kadar varabileceğini kestiremediğimden halimize ve tarihimize karşı fikrimizi Büyük Millet Meclisi'nde beyan etmek ve daha önce sevgi ve saygı ile bağlı bulunduğum başkomutanımı ikaz etmek istedim."

Meclis, tarihsel günlerini yaşamaktadır Karabekir, M. Kemal Paşa'ya karşı olan milletvekillerinin M. Kemal Paşa'nın Meclis'te dinsel içerikli konuşmalarından örnekler getirdiklerini anlatır

Bu kulis çalışmalarında M. Kemal Paşa'nın şu konuşmaları konu edilir:

"1 Mart 1922 tarihli nutkunda:

(Efendiler, İstanbul Cenab-ı Peygamber'imizin bizzat alaka gösterdiği, Eba Eyyub Ensari Halid Hazretleri'nin on dört asırdan beri meşhedinin temas ve nezaret-i maneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Milletimiz bu şehr-i dilarada (gönül alan şehir) beş asır makam-ı mualla-ı hilafeti (yüce hilafet makamı) muhafaza etmektedir.)

20 Temmuz 1922 tarihli nutuklarından:

(Meclis-i âlinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas ananat-ı milliye ve mukaddesat-ı diniyemizi tamamen mahfuz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa tevfik-i harekât ederek netice-i mesudeye (mutlu sonuca) emniyetle vasıl olacağımıza şüphe yoktur.)

Daha buna mümasil beyanat ve mefkûre hatıralı ve imzalı ayrıca sarıklı fotoğraflarını gösterdiler.

Bunları vaktiyle benim de öğrendiğimi ve aynı kararı beslediğimden yeni kararlarla aralarında bulunmak için geldiğimi söyledim.

Herkes benden medet umuyordu. Benim, saltanatı kaldırmak ve hilafeti de Osmanlı Hanedanı'nda bırakmak hususundaki fikrime itiraz edene rastlamadım. Şu halde 1 Kasım için bu esasta bir takrir hazırlanmasını ve benim de ayrıca teşebbüste bulunacağımı bazı arkadaşlara söyledim.

Bu zatlar ileri giderek M. Kemal Paşa'ya 20 Temmuz 1922 celsesinde başkomutanlık kendisine tevcih olunurken, zaferle beraber diktatör olarak istediğini yapacağından endişe edenleri tatmin için verdiği vaadi kendisine hatırlatmayı istiyorlar ve nutkunun şu parçasını okurlardı:

(... Makam-ı riyasetinizde bulunmakla mübahi olan (öğünen) âcızleri o gün iki kere mesut olacağım. İkinci saade-

timi temin edecek husus, benim bundan üç sene evvel dava-yı mukaddesemize (kutsal davamıza) başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânı olacaktır. Hakikaten sine-i millette serbest bir ferd-i millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vakıf-ı hakayık (gerçekler) olan, kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamatın hiçbir kıymeti yoktur.)

Bir de suretini aldıkları, Rıza Nur Bey'e yazdırdığı takriri okuyorlardı. Esbab-ı mucibede mühim olan şu kayıt vardı:

"Eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim (yıkılmış) olup yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişah merfu (kaldırılmış) olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur" **deniyor ve sonunda** "binaenaleyh berveçh-i ati (aşağıdaki) kararın ittihazını rica ederim."

Maddeler aynen şöyledir:

1- Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemi ile beraber munkariz (tükenmiş) olmuştur.

2- Türkiye Devleti namıyla genç, dinç, milli bir halk hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

3- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti munkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup hudud-u milli dahilinde yegâne varisidir.

4- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla hukuk-u hükümrani milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlık madum ve tarihe müntekildir.

5- İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Binaenaleyh oraların umur-ı idaresi de Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurlarına verilmelidir.

6- Türkiye Hükümeti hakk-ı meşruu olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır."

BÖLÜM YEDİ

Sorun nasıl çözülecekti?

Kartlar açılmış; köprüler de atılmıştı.

Karabekir, bu gelişmeleri şöyle anlatıyor:

"Vaziyet çok nazikti.

Sakarya zaferinden sonra üç rütbe alarak müşir olmuş olan ve en büyük unvan sayılan Gaziliği de almış bulunan herhangi bir başkumandanın daha büyük ve son olan bir zaferden dolayı alacağı rütbe üç ay önce Meclis kürsüsünden yaptığı vaat mucibince sine-i millette bir fert olmasının hakikatte kolay olmadığını gösteriyordu.

Gerçi ben buna bir çare bulmuştum: Önce saltanatın ilgası ile hilafeti Osmanlı Hanedanı'nda bırakmak suretiyle sulhumuzu akdetmek.

Bundan sonra Cumhuriyet'i ilan etmek ve cumhurreisliğine sırf tarihi bir nam almak suretiyle mükâfatlandırmak ve maddi olarak da ölünceye kadar bu makamın terfihlerinden istifade etmek üzere M. Kemal Paşa'yı intihap etmek ve millet kürsüsünden verdiği vaat mucibince istifasından sonra halka serbest cumhurreisini intihap ettirmek.

Fakat birtakım kollayıcılar, bunu, benim kendi yerine geçmekliğim için bir tertip olduğu hakkında Gazi'ye laf yetiştirmişlerdi. Gıyabımda (Karabekir'le çok çetin uğraşacağım) dediğini de işittiğimden çok nazikleşen vaziyetimi hünü idare ve aynı zamanda milletimizin menfaatlerine uygun gördüğüm fikrin kabulünü temine uğraşıyordum.

İlk iş, herkesin iyi karşıladığı ve milletin selametine en uygun formülün Gazi'ye kabul ettirilmesiydi. 31 Ekim sabahı İsmet Paşa'yı buldum ve ona Meclis'in ekseriyetinin bulunmamasının yarın daha fena bir şekilde tecelli edeceğini, o kadar büyük tehlikeleri atlatıp büyük zaferler kazandıktan sonra siyaset sahasında beceriksizlik neticesi halkı ve ordu-

yu dile getirmenin maddi ve manevi mesuliyetinin Şark ve Garp Cephesi kumandanlarının birinci derecede omuzlarına yükleneceğini uzun uzadıya anlattım.

İsmet Paşa:

- Biz ne yapabiliriz? dedi.

Ben:

Birlikte Çankaya'ya Gazi'yi ziyarete gideriz ve şunu söyleriz:

(Şark ve Garp Cephesi kumandanları sıfatıyla başkomutanımıza arz ederiz ki, yazdırıp imzalattırdığınız takrir, herkeste hilafet ve saltanatı sizin alacağınız endişesini doğurmuştur. Mebusların çoğu bunun aleyhindedir. Ve mesuliyetten korkarak memleketlerine gitmek üzere hazırlanıyorlar. Şark ve Garp'ta halkın vukuu tabii olacak olan tezahürata karşı ordularımızın karşı durması imkânı yoktur. Bilakis ordunun bu tezahürata iştiraki mümkündür. Bunun için bu takririn geri alınmasını ve bunun yerine (Saltanatın kaldırılması ve hilafetin Osmanlı Hanedanı'nda bırakılması) esasında yeni bir takririn ortaya konması lazımdır. Aksi halde hiçbir mesuliyet kabul etmiyoruz.)

İsmet Paşa, teklifimi muvafık buldu; fakat sözü kendisinin idare edeceğini, benim mümkün olduğu kadar sükûtu muhafaza ile Gazi'mizi kızdırıp işi inadına fena mecraya dökmek tehlikesine maruz bırakmamaklığımızı teklif etti. Ben de bunu -maksadı temin etmeleri şartıyla- kabul ettim.

31 Ekim sabahı Çankaya'da Gazi'yi ziyaret ettik. Salona girince:

- Hayrola, Şark ve Garp Cepheleri komutanları bir arada, ne haber? dedi.

İsmet Paşa da ziyaretimizin maksadını teklif ettiğim tarzda apaçık söyledi. Gazi sükûnetle dinledi. Fakat renkten renge giriyordu. Kızdığı zamanlardaki mutat uzun iç çekişleri ile sigarasını da içiyordu. İsmet Paşa'nın sözü bittikten sonra eline bir kâğıt kalem aldı ve bana sert sert bakarak:

Peki paşam, ne tarzda istiyorsanız söyleyin yazayım, dedi.

Paşa hazretleri, umumun arzusu: (Saltanat mülgadır; hilafet Hanedan-ı Âl-i Osman'a aittir)den ibarettir. Rıza Nur

Bey takririn 6. maddesini tadil edici yeni bir takrir teklif eder. Netice esaslı ve bütün milletin sevinçle kabul edeceği bir kanun yapılması ve kabul edilmesiyle mesele güzel hallolur, dedim.

Bunun üzerine bu tadil takririni her üçümüzün de söze karışmasıyla tespit ettik.

Gazi bana şu teklifi yaptı:

Yarın Meclis'te ekseriyeti temin için İkinci Grup[24] azasıyla da görüşerek tadil teklifini anlat. Herhalde yarın ekseriyeti temine çalışmalısınız.

İşte ortaya koyduğum formül nihayet bu surette Şark ve Garp Cephesi komutanları arasında başkumandanın kendi eliyle yazarak 1 Kasım için hazırlanmış oldu.

Öğleden sonra 4'te 3. Kolordu komutanlığından mebus olan Selâhattin Bey'in[25] evinde İkinci Grup'un ileri gelen ve eskiden tanıdığım arkadaşlarla görüştüm. Ve yarın için hazırladığım tadil teklifini ve esas formülümüzü uzun uzadıya münakaşa ettik. Muvafık gördüler. Ve akşam gruplarında görüşeceklerini ve yarın Meclis'te ekseriyetin teminini ve hayırlı kanun çıkaracağımıza yardım edeceklerini vaat ettiler. Ben de ayrıca diğer bildiklerimi yarın için temin ettim.

Saltanat Kaldırılıyor

TBMM 1 Kasım 1922 çarşamba günü açılır Sinop Milletvekili Dr Rıza Nur ve 54 arkadaşının verdikleri değişiklik önergesi okunur

Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasını düzenleyen yasa önerisinin 6. maddesi şu biçimde değiştirilmektedir:

"Hilafet Türklere, Hanedan-ı âl-ı Osman'a aittir Türkiye Devleti makam-ı hilafetin istinatgâhıdır (dayanağıdır). Halifeliğe TBMM tarafından hanedanın ilmen ve ahlaken eslah ve erşet (iyi ve ergin) olanı intihap olunur

TBMM hükümeti hakk-ı meşruu olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtacaktır"

"İkinci Grup da Selâhattin, Hüseyin Avni ve arkadaşları olmak üzere 26 imzalı -aynı mealde- bir takrir verdiler.

İlk sözü Gazi aldı.

Peygamberimizi ve hilafeti medhü sena etti. Çok uzun süren sözlerinin sonlarında:

(Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiye Devletı için ve bütün İslam âlemı için ne kadar feyizkâr olacağını da ıstikbal bütün vuzuhuyla gösterecektir Türk ve İslam-Türkiye Devletı bu ıkı saadetın tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devletı olacaktır) dedi.[26]

Takrirler Şeriye, Adliye ve Kanun-u Esasi encümenlerine havale olundu. Encümenler bir arada toplanarak müzakereye başladılar. Biz üç komutan bu tarihi müzakerede bulunduk. Mustafa Kemal ve İsmet paşalar da söz söylediler. Bana ağzımı açmaya hacet kalmadı. Uzun müzakere ve münakaşalardan sonra istediğimiz iki maddelik bir kanun layihası vücuda geldi. Gruptan sonra da Meclis'e arz olundu. Ve okunduktan sonra tayin-i esamiyle (ad okunarak) reye konulmasına Gazi itiraz etti. Bunun üzerine reis:

(Üç encümenin müttefikan ihzar ettikleri beyanname ve mevadı kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar efendim. Müttefikan kabul edilmiştir)

Bu akşam mevlit kandili idi. Bu tarihi amelin hayırlı olmasına beşarettir (müjdedir) denildi. Bu akşam ve ertesi gün bayram kabul edildi.

5 Kasım akşamı İsmet Paşa heyeti tren ile hareket ettiler. 17 Kasım'da Vahdettin bir İngiliz zırhlısıyla kaçtı. 18 Kasım'da Millet Meclisi'nde Vahdettin'in halline ve halife olarak Mecit Efendi'nin ilanına mevcut 162 reyden 148 reyle karar verildi. 9 müstenkif, 3 rey Selim Efendi'ye, 2 rey de Abdürrahim Efendi'ye verilmişti.

İstiklal Harbi'nde olduğu gibi bu inkılap hareketlerimizde de fikirlerimizi serbestçe bildirmek ve münakaşadan çekinmemek suretiyle ben vazifemi büyük bir vicdan hazzıyla yaptığım gibi kendisini ilk günden gerek İstanbul hükümetine ve gerekse henüz tanıyan halka karşı muhafaza ve tanıttırmaya çalıştığım başkomutanım ve eski silah arkadaşım Gazi Mustafa Kemal Paşa da benim fikir ve münakaşalarıma kıymet ve ehemmiyet vererek hepsini kabul etmişlerdi.

İsmet Paşa'nın gaybubeti (yokluğu) müddetince yanından ayrılmamaklığımı istemeleri ve beni her seyahatlerinde beraberinde gezdirmeleri de sulhtan sonrası için de birlik ve beraberliğimiz için ümit verici bir beşaret telakki ederek emniyetlerini daha ziyade kazanacak veçhile samimi müşaviri olmuştum. Bu halin devamını çekemeyenleri ve istemeyenleri de daima hesaba katarak hatt-ı hareketimi tayin ediyordum. Bunun için de mesaimi maarif cephesine tevsik etmiştim."

Karabekir, Doğu'dan beraber geldiği çocuklara Cebeci'de atış talimleri yaptırttığını, milli talim ve terbiyenin planlanması için programlara beden terbiyesi derslerinin konmasını önerdiğini yazıyor

Mustafa Kemal, 4 Kasım günü Türk Ocağı'nda Karabekır'in söz ve müziğini yaptığı "Sanayi" adlı oyunu izler ve oyundan sonra Karabekir'e "Bolşevikler bu kadar güzel ve tesırli bir oyun yapıp da esas meslekleri propagandayı yapamıyorlar" der

Karabekir, savaştan sonra Genelkurmay başkanı olmayı beklemektedir Bu niyetini M. Kemal Paşa'ya açar M. Kemal Paşa, Karabekir'e milli savunma bakanlığını önerir Karabekir, Genelkurmay başkanlığını ister

"M. Kemal Paşa da mütalaamı muvafık bularak birlikte mesai ve seyahat yapmaklığımızı bildirdiler. Hâkimiyet-i Milliye gazetesine milli talim ve terbiye hakkında makaleler yazmaklığıma müsaade buyurdular. Ben de bir seri makale yazdım. Maarifimizle ve mekteplerimizle de sık temaslarda bulundum.

Mustafa Kemal Paşa geleneğe çok riayetkâr bulunuyordu. Kalpağını yemekte bile çıkarmıyordu. Resmi başlık kumaştan idi. Bursa'da Fevzi ve İsmet paşalarla hep beraber bir arada bulunurken ben de kalpak aleyhinde bulundum. Ve kapalı yerlerde başı açık bulunmanın fayda ve lüzumunu da söylemiştim.

Ben, öteden beri yanlarına başı açık girerdim. Bunu hâlâ temin edememiştim. M. Kemal Paşa da benimle latife edip duruyordu.

- Karabekir'in kusuruna bakmayın, o öteden beri başı açık yanımıza gelir..."

Halk Fırkası

M. Kemal Paşa, parti kurmak kararındaydı. Bu parti nasıl bir parti olacaktı? Müdafaa-i Hukuk örgütleri partiye mi dönüşecekti? Partinin ideolojisi ne olacaktı?

Karabekir bu konuda da endişelidir:

"Gazi'nin ne yapmak istediğini herkes merakla bekliyordu. Bunu ben de çok merak ediyordum. Siyasi bir fırka teşkil etmek fikrinde olduğunu öğrendim. Fırkaya (Müdafaa-i Hukuk) adını vermek arzusundaydı.

İttihat ve Terakki'nin yaptığı hatayı yapmamalıyız. Keşke onlar da çok ısrar ettiğim tarzda başka isim alsalardı da İttihat ve Terakki herhangi bir milli tehlike karşısında milli birliğe yarasaydı ve tarihte hep yüksek kalsaydı. İstiklalimizi kurtardığımız bir namı siyasi bir cemiyete vermek doğru olmaz mütaasında bulundum.

(Halk Fırkası) adı muvafık görüldü. 2 Aralık'ta Gazi bana Halk Fırkası'nı ilan edeceğini söyledi ve program müsveddesini de verdi.

- Lozan sulhu bitmeden acele edilmese iyi olur, fikrinde bulundum. 7 Aralık'ta o teşebbüsünü matbuatla ilan etti. 11 Aralık'ta Meclis'te görüşülürken ortaya (Payitaht neresi olmalı?) sualini attılar. Nafıa Vekili Fevzi (merhum):

- Meclis ne diyecek? Sen emir et olur biter, dedi.

İtiraz ettim ve evvelce takarrur ettirdiğimiz (kararlaştırdığımız) veçhile (İstanbul hilafet merkezidir, Ankara da hükümet merkezi; payitaht tabiri artık kalkmıştır) dedim.

Bir şey söylemediler. Fakat İstanbul'u tercih ettiklerini hissettim.

(Mefkûre hatırası) ve Rıza Nur'un takriri kafamda canlandı."

TBMM İkinci Grup'u, Karabekir'i ikinci başkanlığa seçtirmek ister Karabekir bu öneriyi uygun bulmaz.

"Meclis'te bir cereyan hasıl olmuştu:

Beni ikinci reis yapmak!

Bilhassa İkinci Grup bunu ısrarla istiyordu. Sebep olarak da (Gazi'yi iyi idare edebileceğimi) söylüyorlardı, yahut beni onun karşısına dikmek istiyorlardı.

Bunun doğru olmadığını, uhdemde Şark komutanlığı olduğu gibi M. Kemal Paşa seyahatlerinde benim birlikte bulunmaklığımı arzu ettiklerinden beraberlerinde daha faydalı olabileceğimi söyleyerek beni intihap etmemelerini, isteyenlere bildirdim. Ve namzetliğini koyan Ali Fuat Paşa'ya rey vermelerini rica ettim. Buna rağmen 11 Kasım intihabında bana 64 rey verdiklerinden kürsüde beyanatta bulunmak zaruretinde kaldım. İkinci Grup'taki arkadaşlarla ortada ayrılık-gayrılık kalmamasının içte ve dışta şu aralık iyi tesir yapacağını Gazi'ye söyledim. Ve muvaffakiyetle onlarla arasını bulmaya hayli uğraştım.

1 Ocak 1923'te beş haftalık Lozan sulhunun hiçbir neticeye varmadığını Maliye Müşaviri Hasan Bey'in (Saka) Meclis'te izah etmesi mesaimin pek yerinde olduğunu gösterdi.

6 Ocak'ta Gazi ile sulhtan sonrası için hayli görüştük. Sulhtan sonra her şeyin ilme dayanabilmesi için geçen 18 Şubat'ta teklif ettiğim (mütehassıslar meclisi) lüzumunu açtım. Ve diktatörlüğün milli birliği sarsacağını ve fikir hürriyetini hırpalayacağını ileri sürdüm. Fikirlerime yanaşmıyorlardı.

9 Ocak'ta telefonla, yakında seyahate birlikte çıkacağımızı, verecekleri nutuklar hakkında esaslar hazırlamaklığımı bildirdiler. 10 Ocak'ta Meclis'te, benim Müdafaa-i Hukuk grubu reisliğini kabul etmekliğim hakkında teklifler karşısında kaldım. Güya M. Kemal Paşa da bu reisliğin komutanlıkla bir arada olacağını söylemiş. Bana bir şey söylemediklerini ve benim bu makamlara gelmekliğimin henüz sulh müzakereleri çetin safhalar arz ederken komutanlar siyasete karıştılar diye fena tesir yapacağını söyleyerek bu teklifi kabul etmedim.

Akşam üzeri Gazi de Meclis'e geldi. Seyahat için hazırladığım notlarımı verdim. Ve mütehassıslara kıymet vermelerini de notlarıma ilave etmiştim."

BÖLÜM SEKİZ

"Talim terbiyede birlik lazımdır. Mekteplerimiz her birinden çok farklıdır.

İlk tedrisatta birlik temin olunmalıdır.

Eski usul mektepler medreseler bulunmamalıdır.

Dilimiz ve kitaplarımız Arap ve Acem kisvesinden kurtarılmalıdır."

Bunlar, Karabekir'in Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınladığı, sonra da İzmir İktisat Kongresi'nde savunduğu görüşleridir

Başkomutan ile Şark Cephesi komutanı arasında gerçi görüş ayrılıkları belirmiştir ama dostlukları bu görüş ayrılıklarını unutturmaktadır.

M. Kemal Paşa o günlerde her gittiği yere Karabekır'i de götürür. Aralarında güven duygusu tamdır M. Kemal Paşa Karabekir'e, Karabekir de M. Kemal Paşa'ya içten ve yakın davranırlar

14 Ocak 1923 günü M. Kemal, Karabekir ve Fevzi Paşa ile trenle İzmir'e gider Gazi o gün çok öfkelidir Öfkesinin nedeni de Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in çıkaracağı gazete için Ankara'ya matbaa makınası getirmesidir

"Gazi pek asabi idi. (Muhaliflerden Ali Şükrü Bey,[27] Ankara'ya matbaa makinası getirmiş. Tan adında bir gazete çıkaracakmış, siz hâlâ uyuyorsunuz) diye yaveri Cevat Abbas Bey'e verdi veriştirdi. Ve (yakın, yıkın) diye çıkıştı.

Yalnız kalınca kendilerini teskin ettim. Bu tarzdaki beyanatının dışarıya aksedebileceğini ve pek de doğru olmadığını anlattım.

15 Ocak'ta Eskişehir'deyken gelen haberde Afyon Mebusu Şükrü Efendi'nin (Hilafetin saltanatı havi olması) hakkında tabettirdiği risalenin bugün Ankara'da intişar ettiği (yayınlandığı) haberi geldi.

Gazi buna çok kızacak diye beklerken daha çok düşünmeye dalıyordu. Ve hilafetin lüzumundan bahsediyordu!

İzmit'te de İstanbul'dan gelecek gazetecilerle görüşecekti.[28]

1 Kasım 1922 kararında Meclis kürsüsünden hilafet ve İslamiyet hakkındaki nutuklarını gözden geçirdiği zaman kendilerine din bahislerini mühmel bırakarak (ihmal ederek) ilmi esaslarda görüşmelerinin daha muvafık ve kuvvetli olacağını teklif ettim. Ondan da, bundan da bahisle münakaşayı idare etmeyi tercih ettiğini söyledi. Ve bol bol da her yerde hilafet-i İslamiyeden daha çok bahsetti.

1 Kasım nutkunun mühim yerlerini okuyalım:

(Efendiler,

Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azimesi vardır yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır. Mazhar-ı nübüvvet ve risalet olan Fahr-i Âlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücud-i mübarek idi. Ey arkadaşlar, Tanrı birdir, büyüktür Âdat-ı ilahinin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalaa olunabilir. İlk devir beşeriyetin sabavet ve şebabet devridir (insanlığın gençlik devridir). İkinci devir beşeriyetin rüşt ve kemal devridir (olgunluğa eriştiği devirdir). Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzam eder (gerektirir). Allah kullarının lazım olan nokta-i tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştigali lazıme-i uluhiyetten addeylemiştir (Allah'ı tanımak). Onlara Hazret-i Âdem Aleyhisselam'dan itibaren mazbut ve gayr-i mazbut namütenahi (sonsuz) denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir Fakat peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı diniye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idraki (anlayış derecesi), tenevvür ve tekemmülü (aydınlanma ve olgunlaşması) her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilahiye ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, cenab-ı peygamber hatemü'l-enbiya olmuştur ve kitabı kitab-ı ekmeldir Son peygamber olan Muhammed Mustafa (Sallallahü Aleyhi Vesellem)... **diyerek doğumlarını, nübüvvet, risalet ve vefatlarını izah ve "bir vücud-i müba-**

rek" olduğunu beyanla doğumunun bugüne tesadüfüne "İnşallah bu hayırlı tesadüftür" diyerek huşu ile duada bulundular.

Hilafet intihabı tafsil olunduktan sonra:

(Emr-i hilafet milel-i İslamiyece en büyük maslahattır Çünkü efendiler, hilafet-i nebeviye ehl-i İslam arasında bir rabıta olan bir emarettir Ve ehl-i İslamın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emarettir Emaret ise Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki teessüsü daima satvet ve kuvvetle meşruttur (kurulması şiddet ve güce bağlıdır). Ve andan maksad-ı asli de def-i fesat ve hıfz-ı asayişi bilat ve tanzim-i umur-ı cihat ile mesalih-i ammeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur Âdetullah bu veçhile cari olagelmiştir.)

Halifeliğin zamanı tafsil edilirken:

(Hazret-i Ömer'in zaman-ı hilafetinde memalik-i İslamiye fevkalade denecek derecede süratle tevessü (genişlemek) etti. Servet çoğaldı. Halbuki, bir milletin içinde servet ve gına (bolluk) hususlü beynennas ağraz-ı bünyeviyenin hudusunu (sonradan olan) ve bu da ihtilal ve fitnenin zuhurunu bais olmak bu âlem-i kevn ü fesadın mukteza-yı ahvalindendir.)

Vecizesinden sonra:

(... Şimdi efendiler, makam-ı hilafet mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı milliye makamı -ki Türkıye Büyük Millet Meclisi'dir- elbette yan yana durur Bütün Türkiye halkı, bütün kuvasıyla o makam-ı hilafetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dini bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.)

İslam ve Türk tarihine ve hilafetle saltanatın asırlarca yan yana fakat ayrı bulunduğunu izahtan sonra:

(... Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla makam-ı hilafetin yan yana bulunabilmesi en tabii hâlâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilafette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bikudret veya mülteci bir şahs-ı âciz değil, istinatgâhı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir devlet-i mütemeddine halinde her gün daha rasin olacak, her gün

daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak ve diğer taraftan makam-ı hilafet de bütün âlem-i İslamın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-ı rabıtası, kulub-u İslamiyenin badi-i inşirahı (açılma, ferahlık) olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir. Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlem-i İslam için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhuyla gösterecektir Türk ve İslam-Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar devleti olacaktır.)

18 Ocak İzmit nutuklarından:

(... Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti şeri şerif ahkâmından ibaret olan şûra, adalet ve ulu'l-emre itaat esasına tevfikan teşekkül etmiştir Türkiye Devleti için hilafet mevzubahis değildir Ancak bu zan, âlem-i İslam nazar-ı dikkate alındığı zaman varit olabilir. Çünkü makam-ı hilafet yalnızca Türke değil yüce âlem-i İslama aittir. Bu âlem-i İslamın elyevm hal-i esarette bulunmasına binaen hilafet meselesini hal ve tespit edecek seviyeye vasıl oluncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi makam-ı hilafeti bir nokta-i ümit olarak muhafaza edecektir.)

Bursa'da 22 Ocak 1923'te:

(... Hilafetin yalnız Türkiye halkına değil bütün İslam âlemine şümulü olması hasebiyle bu makam hakkında bir karar vermek Türk milletinin salahiyeti haricindedir.)

İzmir'de 31 Ocak 1923'te:

(... Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır.)

İzmir'de iken 29 Ocak'ta M. Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın nikahları yapılmıştı. Fevzi Paşa ve ben, Gazi'nin şahidi olarak iki yanında oturmuştuk.

5 Şubat'ta Akhisar'da iken İsmet Paşa'dan 4 Şubat'ta sulh müzakeresinin inkıtaa uğradığı hakkında şifreli telgraf geldi. Yine bu arada Ankara'dan Meclis ikinci reisi Ali Fuat Paşa'dan mühim bir şifreli telgraf geldi:

"Gazi'nin geçen yıl millete verdiği söz mucibince bir tarafa çekilmesi şartıyla kendisine bir saray ve ayda on bin lira

muhassasat (ödenek) verilmesi hakkında riyasete bir takrir verilmiştir, müzakereye koyalım mı?"

Gazi buna çok kızdı. Rengi kaçtı. Şifreyi bana da okuttu. Mütalaamı sordu. O hâlâ hilafeti uhdesine almaya ve eski mefkûresine kavuşmaya uğraşırken kendisine bu tavsiye çok acı geldi. Gerçi gıyabında bu tarzda ve dış siyasetimiz henüz takarrur etmeden bu teşebbüs doğru değildi. Bunun için mütalaamı şöylece söyledim:

- Henüz sulhumuz takarrur etmediğinden hal-i harpteyiz demektir, bunun için bu meselenin ortaya çıkması mevsimsizdir. Sulhun akdinden sonra bu kararı kimsenin teklifine lüzum kalmadan siz verirsiniz.

Ve cevabımı beğendi. Şifreyi getiren yaveri Mahmut Bey'e (Siirt mebusu, Milliyet gazetesi sahibi) şu emri verdi:

- Paşanın dediği gibi bir cevap yaz.

Mahmut Bey gittikten sonra M. Kemal Paşa'dan bazı mütalaalarımı söylemekliğime müsaade alarak dedim ki:

- Görüyorum ki, başkumandanlık uhdenizde bulunduğu halde siyasi bir fırka kurmakla meşgul olmanız aksi tesirler yapıyor. Bunun memleket dışındaki akislerinin daha fena olacağını tahmin ederim. Bunun için sulhun akdine kadar bu gibi hareketle meşgul olmaktan sarfınazar buyursanız. Bunu Ankara'da fırkayı tesis kararınız matbuata aksetmeden önce de rica etmiştim.

Gazi mütalaama cevap vermedi. O hâlâ Ankara'daki havanın halini düşünüyordu.

Benim bu son mütalaamı kabul etmediğini mefkûresine daha şiddetle sarıldığını Balıkesir'de gördüm.

7 Şubat'ta Ulucami'de öğle namazını kalabalık bir cemaatle kıldık. Sonra mevlüt okundu. Bundan sonra da M. Kemal Paşa minbere çıkarak mükemmel bir hutbe okudu.

Tarihi hutbeyi aynen veriyorum:

(Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti, atıfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenab-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanun-u esasisi, cümlenizce malumdur ki, Kuran-ı Azımüşşan'daki nususlur (açıklık). İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir ekmel (eksiksiz)

dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa ve hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanin-i tabiiye-i ilahiye beyninde tezat olması icap ederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevniyeyi (dünya ve ahret yasaları) yapan Cenab-ı Hak'tır.

Arkadaşlar;

Cenab-ı peygamber, mesaisinde iki dâra (ev, yer), iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazret-i peygamberin eser-i mübareklerine iktifaen bu dakikada milletimize, milletimizin hal ve istikbaline ait hususatı görüşmek maksadıyla bu dâr-ı kudside Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden, Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır Camiler, itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak için elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklalimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Amal-i milliye, irade-i milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız, serbestçe sormanızı rica ederim.)

Gazi minberden indi ve mihrabın önünde, namaz kıldığımız yerde yanıma geldi. Halkın sorularına cevap verirken şu sözleri ile, hutbe-i sena ile izah etti:

(Biliyoruz ki, hazret-i peygamber, zaman-ı saadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederdi. Gerek peygamber efendimiz ve gerek hulefa-i raşidinin (ilk dört halife) hutbelerini okuyacak olursanız, görürsünüz ki, gerek peygamberin gerek hulefa-i raşidinin söylediği şeyler, o günün meseleleridir. O günün askeri, idari, mali, siyasi ve içtimai hususatıdır. Ümmet-i İslamiye tekessür (çoğalma) ve memalik-i İslamiye tevessüe

başlayınca cenab-ı peygamberın ve hulefa-ı raşidinin hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblağa birtakım zevatı memur etmişlerdi. Bunlar herhalde en büyük rüesa (başkanlar) idi. Onlar cami-i şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması. Halkı ahval-i umumiyeden haberdar etmek son derece haiz-i ehemmiyettir.

Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hal-i faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir.)

diyerek padişahların hutbeyi Arapça okumalarının istibdatlarını idame için olduğunu, bunun için hutbenin Türkçe olması lüzumunu bildirdi.

Lozan'daki sulh müzakerelerinden de biraz bahsettikten sonra (Halk Fırkası) hakkındaki suale geçti:

(Bu milletin siyasi fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, memalik-i sairede fırkalar behemahal iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir.)

diyerek bizim gibi zengin olmayan Balkan hükümetlerinin nasıl kurulduğundan ve halkın siyasi ve iktisadi terbiye aldığından haberi yok, gibi ifadelerde bulundu.

Şu sözleri ilerisi için düşüncelerini göstermek itibariyle dikkati çeker:

(Halk Fırkası halkımıza terbiye-i siyasiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir fırka-i siyasiye teşkil etmemekliğimi tavsiye etmişlerdir. Filhakika vazife-i milliyenın hitamında köşeye çekilerek istirahat etmekliğim benim için bir menfaattir Bunu yapabilmek için şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin tespit olunduğu gibi devam edeceğine itımat etmek icap eder Fakat bu hususta henüz biendişe olamam. Hiçbirinizin de biendişe olmamanızı tavsiye ederim.

İşte bu nokta-i nazardan milletin içinde bir fert olarak ve tekrar milletin intihabına nail olursam Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nde aza sıfatıyla çalışmayı vazife telakki ediyorum. Efendiler, ne ben ve ne sız şahıslarımız üzerinde vaziyetler ihdasına kalkışmayalım. Biz hepimiz o suretle çalışalım ki, kuracağımız şey milli bir müessese olsun. Bu da millete terbiye-i siyasiye vermekle olur.)

M. Kemal Paşa, minberde mükemmel bir hutbe okumakla bu tarzdaki mesaisine taraftar olmadığım hakkındaki beyanatıma halk huzurunda verdikleri cevap apaçık da (beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım böyle bir fırka-i siyasiye teşkil etmemekliğimi tavsiye etmişlerdir) beyanatıyla da benim 17 Temmuz 1921 münakaşalarımda Şark'tan yaptığım teklifi (bendeniz zat-ı samilerinin bu kabil siyasi fırkalara iştiraktan beri kalmasına hasseten taraftarım) ve bu kerre Halk Fırkası meselesinde dahi sulhun takarrürüne kadar olsun başkomutan sıfatıyla bu kabil cereyanlara girişmemesini tavsiyeme de kati cevabını vermiş oldu. Gerek mutaassıp bir dil ve eda ile İslamcılığı ele alması ve gerekse siyasi bir fırka teşkiline ve onun başına geçmeye karar verdiğini ilan etmesi bende şu kanaati tamamladı:

Napolyon, vaktiyle başkomutanlıktan (muhalif fırka yapan bir diktatör başına neler geldiğini görür) fikrine dayanarak nasıl bir fırka ile imparatorluğa çıkmışsa, şimdi Mustafa Kemal Paşa da aynı surette başkomutanlıktan tek fırka ile - önlemekliğime rağmen- hilafet ve saltanatı almak mefkûresine yürüyecektir. Bu yolda benim vatan ve millete karşı vazifem de şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da bu tehlikeli yolu önlemek olacaktır. Şüphesiz ki, samimiyet ve ikna ile sonuna kadar uğraşmak ve mümkün olmazsa cephe almakla."

Asla Camilerle Değil!

M. Kemal Paşa, Balıkesir'de verdiği hutbeden sonra Kâzım Karabekır'in düşüncelerini öğrenmek ister

"Akşam M. Kemal Paşa bugünkü beyanatını nasıl bulduğumu sordu. Ben de kendilerine olan samimi bağlılığım

kadar kendilerinden aynı karşılığı gördüğüme dayanarak fikrimi söyleyeceğimi bildirdim ve dedim ki:

Dünya işlerini camilere soktuğumuzun acısını çektiğimiz yetmez mi paşam? Milli işlerimizi neden yine camilere sokuyoruz? Ve neden siz başkumandan olduğunuz halde dinle, hilafetle bir din adamı gibi hatta daha ileri giderek meşgul oluyorsunuz? Münevverlerimiz haklı olarak bu gidişi iyi telakki etmeyeceği gibi bu yol da esasen tehlikelidir. 1921 Şubat'ında Şark'tan teklifimde birtakım muhafazakârların yine işe karışarak teceddüt (yenilenme) hareketlerinden mahrum kalacağımız endişesini arz etmiş ve memleketin yüksek mütehassıslarıyla esaslı programlar yapılarak bunların tatbikinde sebat ve sadakat lüzumunu bildirmiştim.

Paşam, görüyorum ki, siz din ve hilafet kuvvetlerine çok ehemmiyet veriyorsunuz; şu halde muhafazakârlara dayanmak istiyorsunuz. Size bu vesile ile bir daha o eski teklifimi arz edeyim. Yanımda bir sureti var -cep cüzdanımdan çıkardım verdim-, bir daha lütfen okuyunuz.

Türk milleti teceddüde muhtaçtır. Ve bunu da mütehassıslarla başarabiliriz. Asla camilerle değil, asla muhafazakârlarla değil.

Din, vicdan kanaatidir; münakaşaya gelmez. İlim adamı olan bizlerin ve hele sizin bunu ele almanızı katiyen doğru bulmuyorum. Bunu tamamiyle mühmel bırakmalısınız. Bu mütalaalarımı daima size açık kalbimle söyleyeceğim.

M. Kemal Paşa mütalaalarımı samimi karşıladı. Ertesi gün yaverlerinden naklen benim yaverim, Gazi'nin şu ifadesini bildirdi:

- Ben, Karabekir'in bana bu kadar samimi olduğunu zannetmediğimden çok çekişeceğimizi tahmin ediyordum. Halbuki o çok açık yürekli ve candan insanmış. Beraber çalışacağımızı görerek memnun oluyorum."

BÖLÜM DOKUZ

Balıkesir'den sonraki ilk durak İzmir'dir

İzmir'de "İktisat Kongresi" toplanacaktır

Başkomutan ve Şark Cephesi komutanı birlikte İzmir'e giderler. Yolda dini konuları hiç konuşmazlar

Manisa'da karşılayıcılar Karabekir'den kongreye "Manisa delegesi" olarak katılmasını isterler. Karabekir "cephe komutanı" olduğunu, bu nedenle kendisinin "mazur" görülmesini ister

Manisalılar ısrarlıdır.

Ertesi gün Manisalılar bir oldubitti ile Kâzım Paşa'yı delege seçerler. Bir grup da bazı yabancı ajanların kongreye gelip "Türklerin askerlikten başka bir şey beceremeyeceklerini" kanıtlamak amacıyla kongrede karışıklıklar çıkaracaklarını bildirir

Önlem almak gerekecektir.

Karabekir, M. Kemal'in "TBMM reisi" ve "başkomutan" sıfatlarıyla kongre başkanı olmasını sakıncalı bulur Gazi "Manisalıların ısrarına göre siz kongreye girin ve idare edin" der.

Kongre M. Kemal'in "fahri reisliği" altında açılır Kongre başkanlığına Karabekir seçilir. Karabekir, kongre kararlarını kitap halinde bastırır.[29]

İktisat Kongesi'nden sonra Karabekir Ankara'ya döner

İsmet Paşa da Lozan'dan dönmüştür

İsmet Paşa Kâzım Karabekir'e "Lozan Sulh Kongresi azalarının Türk milletinin işgalden kurtulan kısımlarının da" katılacakları bir seçim istediklerini bildirir.

Konu grupta da görüşülür ve kabul edilir.

O gün Ankara'da tatsız bir gün yaşanmaktadır Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey ortadan kaybolmuştur. Meclis'te, İkinci Grup milletvekilleri kürsüden hükümete sert eleştiriler yöneltmektedirler.

Sonrasını Karabekir'den öğrenelim:

"Ne kötü tesadüftür ki, bugün Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması ve bunun da Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız taburu komutanı Topal Osman Ağa'nın bir cinayeti olarak ortaya yayılması, Ankara havasında bir samimiyetsizlik ve itimatsızlık uyandırmaya sebep oldu. Yeni intihaba karar verildiği bir günde, Ankara'da matbaa açmış ve gündelik bir siyasi gazete çıkarmaya başlamış bulunan bir muhalif mebusun ortadan yok edilmesi çirkin olduğu kadar tehlikeli bir işti. Bunu muhalif mebuslar, doğrudan doğruya Gazi'den biliyorlar ve tevkif müzekkeresi çıkarmaya kadar da ileri gidiyorlardı.

2 Nisan sabahleyin ikamet ettiği daireden Başvekil Rauf Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa telefonla yaverime şunu yazdırmış:

(Bugün saat 6'dan beri Çankaya'da Gazi'nin köşkü civarında muhafız taburuyla Osman Ağa taburu arasında müsademe başladı. Osman Ağa ve en kıymetli heyeti maktul düşmüş. Gazi, Lâtife Hanım ile birlikte istasyonda Rauf Bey'in yanında. İsmet ve Kâzım Karabekir paşaların da gelmelerini istiyorlar.)

Derhal gittim.

Gazi'yi çok müteessir buldum. Muhafız nizamiye taburunun kendi dairesini delik deşik ettiklerini anlattı. "Neticede Osman Ağa taburuyla anlaşır mı?" diye endişe ediyorlardı.

Kars'tan gönderdiğim bu bin kişilik Giresun taburunun talihinin sonunu böyle görmek beni çok müteessir etti. 14 Ocak günü trenle Bursa'ya ayrıldığımız gün Gazi'nin Cevat Abbas Bey'e, Ali Şükrü Bey ve matbaası hakkında söylediği şiddetli sözler ve benim kendilerini teskinim gözlerimde canlandı.

Bu aralık muhafız tabur komutanı İsmail Hakkı Bey[30] geldi. Gazi, endişesini ona da söyledi ve "Taburundan emin misin?" diye sordu. O da emin olduğunu söyledi.

Nihayet mesele birçok masumun ölümü ile neticelendi. Ali Şükrü Bey'in cesedi de ertesi gün ortaya çıktı. Ali Şükrü Bey de telefon telleriyle boğulmuş ve Çankaya gerilerinde bir yere gömülmüş.

4 Nisan'da Ali Şükrü Bey'in cenazesi İkinci Grup'un elleri üstünde Meclis kapısına getirildi ve "ikinci kurban gidiyor" diye haykırışmalar oldu.[31]

Ali Şükrü Bey'in cenazesi İstanbul'dan geçilerek Trabzon'a götürülmek isteniyordu. Bunun şu aralık sebep olabileceği tezahürler memleket hesabına çok zararlı olabilirdi. Cenaze, hükümetin kararı ile İnebolu üzerinden Trabzon'a götürüldü.

Akşamüstü de Millet Meclisi'nin kararı ile Topal Osman'ın cesedi Meclis binası önünde asıldı."

Yeni Seçime Doğru

"Birinci Grup" adı verilen grubun yöneticileri, Batı ve Doğu Cephesi komutanları bir araya gelerek yeni seçim sistemini saptarlar Bu ilkeler saptanırken Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin "Halk Fırkası"na dönüşmesi de kararlaştırılır Yayınlanan bildirgede hilafetin "beynelislam" ve dayanağının da TBMM olduğu duyurulur

M. Kemal, 8 Nisan 1923 günü "Halk Fırkası umdeleri"ni açıklar Bu ilkelerden 5.si söyledir·

"(İstinatgâhı TBMM olan makam-ı hilafet beynelislam bir makam-ı mualladır İslam dininde bütün namazlar cemaatle eda olunur Cemaatin bir ameli vardır ki, cemaati terkip eden bütün fertler ona iktida ederler (uyarlar). Bu suretle imam, cemaatin timsali olmuş olur Cemaatin fertler arasındaki tesanüdü imamın şahsında tecelli eder Her imamın kendi cemaatini namaz esnasında birleştirerek birçok ruhtan tek bir ruh meydana getirmesiyle küçük bir tesanüt husule gelir. İslamiyette bundan başka bir de büyük tesanüt vardır ki, bütün ümmeti tek bir ruh haline getirir Bunun şekli de bütün insanların manevi bir surette bir imam-ı ekbere (büyük imama) iktida eylemeleridir. İşte bu imamlara ondan (halife) namı verilir

O halde namaz kılınırken yalnız gözümüzün önündeki cemaatın imamda temerküz eden ruh vahdetini (imamda toplanan birliğini) görmekle iktifa etmemeliyiz. Bilmeliyiz ki, bu

cemaatten başka milyonlarca cemaatler de aynı zamanda bir ümmet halinde birleşmişlerdir Bu birleşme bütün milletin bir büyük imam etrafında yani (halife)nin çevresinde birleşmesiyle husule gelir Demek ki, küçük imamlar, küçük cemaatleri temerküz ettirerek küçük tesanütler (dayanışmalar) vücuda getirdiği gibi imam da bütün ümmeti temerküz ettirerek İslam âlemindeki umumi tesanüdü husule getirmiştir

Yeryüzünde bir hilafet makamı bulunmazsa İslam âlemi kendisini imamesiz kalmış bir tesbih gibi dağılmış, perişan görür

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, mutlaka İslam ümmetinin başında (halife) namı verilen şahsi bir timsalin bulunması lazımdır Fakat bu yüksek makamı hangi Müslüman millet kendi içinden bir şahsiyet seçerek vücuda getirebilir? Dinen halifenin gayr-i Müslim hiçbir devlete tabi olmaması şart olduğundan halifeyi kendi içinden doğuracak milletin mutlaka kuvvetli bir orduya ve tam bir istiklale malik olan mücahit bir İslam milleti olması lazımdır Birçok asırlardan beri bu şartları haiz olan millet Türk milleti olduğu gibi bugün de bu şartları haiz olan millet, yalnız yeni Türkiye'dir Buna binaen TBMM bizzat halife hazretlerini intihap ederek kendisini bu muazzez ve muhterem makama istinatgâh yapmıştır

Bir aralık Çankaya'da çifte minareli büyük bir cami yapmak hevesi de uyandı ve gazetelerde de neşrolundu.

M. Kemal Paşa, Halk Fırkası reisinin kendisi olduğunu ve uzun vadeli bir programın tatbiki vazifesini üzerine aldığını ilan etmekle 20 Temmuz 1922 Başkomutanlık Kanunu müzakeresinde Millet Meclisi kürsüsünden vaat ve ilan ettiği (sine-i millette bir fert olarak kalacağı) meselesinden vazgeçtiğini de bildirmiş oldu.

Bazı vekillerin de dahil oldukları bir intihap komitesi teşkil etti. Ve reisliğini de kendisi deruhte etti. Bu komitede benim de bulunmaklığımı arzu ettiler. İstasyondaki malum binada toplandık. Gazi'nin ilk teklifi şu oldu:

- Millet bana itimat reyi versin, mebusların seçimini bana bıraksın.

Bu teklife itiraz ettim.

Milletin size itimat etmesi tabiidir. Fakat bu itimat onun hukuk-u esasiyesine hâkim olmasını icap ettirmez. Böyle bir intihaba milli intihap denilmez ve bu tarzda toplanacak meclise de Millet Meclisi denmez, dedim.

Mütalaamı kabul edip bana iltihak edenler görülünce Gazi de bu fikrinden vazgeçti. Fakat her taraftan kendisine en çok emniyeti verenler listeye girdiler. Ve hatta hükümet ve müdafaa-i milliye vekilinin dahi yardımı ile seçime arz olundular.

İkinci Grup'tan kimse namzet gösterilmedi. Halbuki, bunların çoğu İstiklal Harbi'ne ilk günden beri canla başla hizmet etmiş insanlardı. Bu hususta aramızda münakaşa da oldu. Gazi:

- Ben muhalif istemiyorum, diyor ve kendisine sözle ve yazıyla en çok sadakat gösterenleri, Birinci Meclis'te fiiliyatıyla bu emniyeti kazananları ve hemen bütün karargâh mensuplarını namzet gösteriyordu.

Ben de:

- Böyle emre ram bir Meclis ile dünyaya hâkim olan İtilaf milletlerinin emniyetini kazanamayacağımızı ve dahilde de hürriyet mefhumunu kaldıracağımızı ve belki daha şiddetli bir muhalefete yol açılacağını, söyleyerek itiraz ediyordum.

Nihayet İntihap Komitesi'ne gitmedim.

Fakat Lâtife Hanım ile birlikte Kubbeli Bağlar'da oturduğum havuzlu köşke gelerek beni aldılar ve ayrılmamaklığımı rica ettiler.

Ben de artık muntazaman beraberlerinde oldum.

18 Temmuz'da Trabzon'dan gelen haberler Gazi'nin canını çok sıktı. Ali Şükrü Bey cinayeti, gazete sütunlarında kendisine atıf olunuyordu. Trabzon hakkında Sivas Kongresi sırasında da çok sert hareket etmek istedikleri zaman da mani olmuş ve ikna her şeyin başıdır diyerek icap eden iyi tedbirlerle işleri yürütmüştüm. Şimdi vaziyet daha da nazikleşmişti.

M. Kemal Paşa bana şunu söyledi:

Trabzon'da kaynayan bir kazan var. Sen bunu vaktiyle söndürmedin. Şimdi yine kaynamaya başladı. Bu sefer kuv-

vetli bir yumruk hak ettiler. Bunu nasıl yapmayı muvafık bulursun? Müdafaa-i Hukuk merkezinin büyük suistimalleri varmış.

- Gayr-i kanuni hiçbir icraata taraftar değilim. Bilhassa şu aralık. Bunun için arkadaşlardan mürekkep bir heyet göndeririz. İhtilas varsa tetkik eder, bulur. Halkın sükûnetini bozmak isteyenler hakkında da lüzum görülürse takibat yapılır, cevabını verdim.

Bu tarz muvafık görüldü."

Trabzonlular Kâzım Karabekır'den milletvekilleri olmasını isterler Karabekir, doğduğu ve büyüdüğü şehir olan İstanbul'dan milletvekili olmayı arzular Edirne ve Aydın'dan illerinden milletvekili olması için öneriler gelir

İkinci Meclis'e girebilmek için kulis çalışmaları hızlanmıştır Karabekir, bu kulislerden tedirgin olur

O günleri şöyle anlatır:

"Bir taraftan İkinci Meclis'e girebilmek için bilgi, emek ve seciyesi ile tanınmış olmaktan ziyade sadakat ve mutavaatla (baş eğme) temayüz etmiş olmak ve türlü vasıtalarla Gazi'ye hulul etmek (çevresine sokulmak) işe yaramıştı.

Mektuplarla, şiirlerle M. Kemal Paşa'ya bir düziye tekrarlanan sözler muayyendi.

(Bizi sen kurtardın, ne emir buyurulursa kerametter.)

Ve bir sürü methiyeler.

İstiklal Harbi nasıl başladı? Nasıl bir seyir takip etti? Bugünkü durum nedir? İstikbal için planımız ne olmalıdır? Artık kimseyi ilgilendirmiyordu. Biricik düşünce Gazi'nin teveccühünü kazanmak ve mebus olmak ve memleketin nimetlerinden istifade edebilmek idi. İstiklal Harbi'mizin neticesini görünceye kadar İstanbul hükümetinin ve padişah dalkavuklarının bile günahlarını affettirebiliyorlar ve yeni devlet kuruluşunun ön saflarında yer alabiliyorlardı.

Saadet avcılığı dehşetli bir yarış halinde başlamıştı.

Tehlike büyüktü.

İstiklal Harbi'nin fedakâr ve feragatli arkadaşlarıyla Gazi'nin arasına her gün yeni simalar giriyor ve yerleşiyordu. Ve artık İstiklal Harbi'ndeki gibi fikir sahipleri ile işbirliğinden ziyade mutavaat ve alkışa hazır bir zümreye roller verilmeye hazırlık görünüyordu.

Artık Gazi hangi yolu tutarsa yeni Meclis onun istediği suretle hedefine götürecekti.

Koyu mutaassıplar da din ve hele İslam aleyhindeki yeni yolda birbiriyle çatışacak halde değildiler!

Diğer taraftan da Ankara'da yeni bir hava esmeye başladı:

İslamlık terakkiye mani imiş!

Halk Fırkası ladini (din dışı) ve laahlaki (ahlak dışı) olmalı imiş. Macarlar ve Bulgarlar gibi ufak milletler bizim gibi Almanya tarafında bulunarak mağlup oldukları halde istiklallerini muhafaza ediyorlarmış. Medeniyete girmişlermiş. Türkiye İslam kaldıkça Avrupa ve İngiltere müstemlekelerinin çoğunun halkı İslam olduğundan bize düşman kalacakmış. Sulh yapmayacaklarmış.

10 Temmuz 1923'te Ankara istasyonundaki Kalem-i Mahsus binasında fırka nizamnamesini müzakereden sonra Gazi ile yalnız kalarak hasbıhallere başlamıştık.

- Dini ve ahlakı olanlar aç kalmaya mahkûmdurlar, dediler.

Kendisini hilafet ve saltanat makamına layık gören ve bu hususlarda teşebbüslerde de bulunan din ve namus lehinde türlü sözler söyleyen ve hatta hutbe okuyan, benim kapalı yerlerde baş açıklığımla latife eden, fes ve kalpak yerine kumaş başlık teklifimi hoş görmeyen M. Kemal Paşa, benim hayretle baktığımı görünce şu izahatı verdi:

Dini ve namusu olanlar kazanamazlar, fakir kalmaya mahkûmdurlar. Böyle kimselerle memleketi zenginleştirmek mümkün değildir. Onun için önce din ve namus telakkisini kaldırmalıyız. Partiyi, bunu kabul edenlerle kuvvetlendirmeli ve bunları çabuk zengin etmeliyiz. Bu suretle kalkınma kolay ve çabuk olur.

Gerçi İsmet Paşa da 5 Ocak 1923 tarihinde bana yazdığı mektupta (Vatanımız ne zaman mamur olacak? Bir tek ve asıl mesele budur. Sulh olsa da olmasa da) demişti. Fakat iki Lozan arasında Ankara'ya geldiği zaman kendisinden bu garip manada mütalaa işitmemiştim. Zengin olmak, mamur olmak, planlı bir çalışma ve zamanla olurdu.

Gazi'ye şu mütalaamı söyledim:

- Nereden, ne maksatla geldiği bilinmeyen ve üzerinde kendi milli kudretimizle işlenmeyen fikirler milli bünyemizi sarsar. Tanzimat'ın da bu surette kurbanı olduk. Bizi kuvvetle çözemeyenler yaldızlı formüllerle cevherimizi eritebilirler. Harben kazandığımızı, sulhtaki yanlış ve vakitsiz adımlarımızla daha doğrusu Avrupalılara aldanmakla elimizden kaçırdığımızı onlar pek iyi bilirler. Bunun için ilim ve ihtisasa hürmet etmek ve bilgili ve seciyeli adamlarımızla üzerinde işlenmemiş fikirleri program diye kabul etmemek, yeniden aldanmamak için biricik yoldur. Kendi ilim müesseselerinde işlenmemiş veya kontrol edilmemiş bayağı fikirlerin tatbiki diğer bir bakımdan da tehlikelidir. Emirle yaptırılacak, yani şiddetle tatbik olunacak demektir. Bu tarz belki itaat temin eder fakat sevgi asla!

Bu hususta kendi tecrübelerime de dayanarak diyebilirim ki, itaat görünüştedir ve muvakkattır.

M. Kemal Paşa:

- Dini ve ahlaki inkılap yapmadan önce bir şey yapmak doğru değildir. Bunu da ancak bu prensibi kabul edebilecek genç unsurlarla yapabiliriz.

Ben:

Dinsiz ve ahlaksız bir millete bu dünyada hayat hakkı olmadığını tarih gösteriyor. Paşam, bu akide bizi Bolşevizme götürür. İngilizler, mütarekenin ilk zamanlarında bizi Bolşevikliğe teşvik ediyorlardı. Demek bizi başka yoldan yine oraya sürmek istiyorlar? Bunun manası açıktır:

Türkiye'yi Ruslarla paylaşmak.

Bu hususta Erzurum'da da aynı fikrimi izah etmiş olduğumu ve daha önce de Amasya kararınıza mani olmuş bulunduğumu hatırlarsınız. Sonra siz Meclis kürsüsünden haykırdınız:

(Sulhtan sonra millet safları içine çekilerek bir ferd-i millet gibi yaşayacağım.)

Halbuki şimdi halkın asla hoşuna gitmeyeceği ve benim bile ucunu bir uçurum gördüğüm bir formülü halka kabul ettirecek bir idare kurmaya gidiyorsunuz. Bunu yapmayınız. Milli birliğimiz sarsılır; bir tufeyli tabaka halkın başına geçer kanını emer. Hiçbirimizin hayatı uzun değildir. Bu milletin

yeni sarsıntılara tahammülü yoktur. İzmir İktisat Kongresi iktisadi ihtiyaçlarımızı tespit etti. Bir heyet-i milliyemiz maarif programını tespit edecek. Mütehassıs bir askeri heyetle (ordunun ilim ve irfanını) tespit ettiriniz. Bu suretle planlı ve programlı olarak İstiklal Harbi'ni canıyla, başıyla kurtaran milletimize hürriyet ve aşk saadetini tattıralım.

Gazi beni sükûnetle dinledi. Münakaşayı uzatmadı. Anladık ki, yeni bir muhit onu yeni havaya çekmek istiyor. Fakat kati kararını vermiş değil."

BÖLÜM ON

Karabekir, gelişen yeni koşullardan ve oluşan ortamdan iyice kuşkulanmıştır. Din konusunda çıkan tartışmalar Karabekir'i adım adım M. Kemal'den uzaklaştırmaktadır.

Şark Cephesi komutanı, Bolşevikliğin de din karşıtı düşünce sahiplerinin de İngilizlerce kışkırtıldığı kanısındadır.

Karabekir, bugün müze olarak kullanılan Ankara Garı'ndaki Özel Kalem Müdürlüğü'ne uğrar. Odaya girdiğinde Tevfik Rüştü Bey, "Ben kanaatimi Meclis kürsüsünden de haykırırım, kimseden korkmam" diye konuşmaktadır.

Karabekir sorar:

"Nedir o kanaat?"

Mahmut Esat (Bozkurt) yanıt verir:

"İslamlığın terakkiye mani olduğu kanaati. İslam kaldıkça yüzümüze kimsenin bakmayacağı kanaati."[32]

Karabekir anılarının bu bölümünde şunları yazar:

"Mustafa Kemal Paşa'yı bu sefer de kimlerin nerelere götürmek istediği görülüyordu."

Söyleşi başlamıştır. Karabekır, İslamlığın gelişmeye engel olduğu yolundaki düşüncelerin Avrupalı diplomatlar tarafından ortaya atıldığını söyler. Bu yorumunun tartışabileceğini de anlatır.

Ve devam eder.

Münakaşaya tahammülü olmayan bir mesele varsa o da din değiştirme gayretidir. Bence İslam kalırsak mahvolmayız. Bilakis yaşarız, hem de yakın tarihlerdeki misalleri gibi itibar görerek yaşarız. Fakat din değiştirme oyunu ile birliğimizi ve salabetimizi kırarak bizi mahvedebilirler."

Tartışmaya Fethi Okyar da katılır. Okyar, Karabekir'in "mütehakkim bir eda" diye tanımladığı biçimde şunları söyler:

"Evet Karabekir, Türkler İslamlığı kabul ettiklerinden böyle geri kaldılar ve İslam kaldıkça da bu halde kalmaya mahkûmlar."

Karabekir bu tartışmanın nasıl sonuçlandığını anılarında şöyle anlatır:

"Gazi riyaset yerinde, Fethi Bey onun solundaydı. Ben de kapıdan girince hemen onun soluna oturmuştum. Fethi Bey, son olarak bana kesin cevap verince ben de başımı sağa çevirerek ona ve aynı zamanda Gazi'ye hitaba başladım.

Önce Türklerin İslam dinini kabul etmeleri sayesindedir ki, Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdıklarını ve bize bugünkü hâkim vaziyeti verdiklerini, aksi halde Bizans medeniyeti ve dini içinde Kayseri Rumları halinde kalacağımızı anlattım.

Sonra da:

Bu bayağı fikri şiddetle reddederim. Geri kalmaklığımıza amil olan şey bir değildir. Fütuhatlık, temsil kudretini göstermemek, Avrupa'nın ilim ve fen cephesiyle temassızlık gibi mühim sebeplerdir. Aynı yanlışlıkları yapan Hıristiyan devletlerinin de yıkılıp gittiğini bilmez değilsiniz. Bu zelzelenin haklı sebeplerini araştırmayıp onu gülünç bir sebebe bağlamak kadar bu (İslamlık terakkiye manidir) fikrini garip buluyorum. Bu bayağı ve tehlikeli fikrin aramızda da ilmi münakaşaya tahammül edemeyecek kadar taraftar bulmasından da çok müteessir oldum.

Fakat ben de iddia ediyorum ki, Türk milleti ne dinsiz olur, ne Hıristiyan olur. Hakikat budur. Bir milletin asırlardan beri en mukaddes duygularını bir hamlede atabileceğine inanışınız objektif bir görüş değil, hülyanızdır. Böyle bir harekete cüret memleketimizde kanlı bir istibdatla başlar ve İstiklal Harbi'nin samimi birliğini de birbirine katar. Nerede ve nasıl karar kılınacağını da kestiremesek bile milli bir dram olacağından şüphe etmemeliyiz.

M. Kemal Paşa'ya hitaben sözlerime şöyle devam ettim:

Paşam, maddi cephemiz zaten zayıftır. Güvenebileceğimiz manevi cephemizi de düşmanlarımızın yaldızlı propagandasına kurban edersek dayanabileceğimiz nemiz kalır? Bizi silah kuvvetiyle parçalayamayan düşmanlarımız, görüyorum ki, artık fikir kuvvetiyle mahvedeceklerdir. Siz millete karşı bizi bu hale getiren gailenin istibdat olduğunu, zaferden sonra milletin tamamiyle iradesine sahip olarak yürüye-

ceğini, Meclis kürsüsünden dahi defalarca haykırdınız. Millet Meclisi'ni tekbirler ve salalar arasında açtınız. İslamlığın en büyük din olduğunu hutbelerle de ilan ettiniz. Şimdi ne yüzle ve ne hakla bir kanlı maceraya atılacağız?

M. Kemal Paşa sözümü keserek:

- Müzakere çok hararetlendi, burada kesiyorum, dedi."

Atatürk, ertesi gün Karabekir'e haber vermeden İzmir'e gider.

O günlerde Başbakan Rauf Bey ile İsmet Paşa'nın araları açıktır. Karabekir, Rauf Bey ile İsmet Paşa'yı barıştırmak isterse de bunda başarı sağlayamaz.

Rauf Bey başbakanlıktan ayrılır

M. Kemal Paşa, Rauf Bey'in yerine kimi atayacaktır? Konu, Çankaya'da sofrada gündeme gelir.

M. Kemal Paşa:

"Başvekâlet münhaldir Fevzi ve Kâzım Karabekir paşalar ile Ali Fethi Bey'den birinin başvekil olması icap ediyor" diye konuyu açar

Fevzi ve Kâzım paşalar, asker kalmak istediklerini bildirerek "af buyurulmalarını" isterler Fethi Bey de kendisinde başbakan olacak nitelikleri görmediğini belirterek "aczimi itiraf ederim" der

M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa'nın özrünü kabul eder ya Karabekir'in ya Fethi Bey'in başbakan olması gerektiğini söyler Fethi Bey "başvekâleti idare edemem, aczimi tekrar ederim" diyerek yeniden özür diler

M. Kemal Paşa ısrarlıdır

"O halde Kâzım Karabekir Paşa başvekâleti kabul etmelidir" diyerek tartışmayı noktalar

Karabekir, bu olayı şöyle yorumlar:

"M. Kemal Paşa'nın üzerimdeki ısrarında samimi olması ancak 18 Temmuz'da Teşkilat-ı Esasiye münakaşasında ileri sürülen fikir karşısındaki (Meclis'in muhafazakârlardan değil uzmanlardan oluşması önerisi) **mütalaalarımı kabul etmesiyle anlaşılabilirdi. Aksi halde benim hükümet reisliğim hırsıyla o tehlikeli yola atılacağımı sanarak teklifi yapmış oluyordu.**

Bunun için kendilerine şu teklifi yaptım:

- Paşam, kati kararınızı vermeden önce Fethi Bey'le benim 18 Temmuz'daki mütalaalarımızı düşünmeniz için bu kararı yarın akşam vermenizi rica ederim."

Ertesi gün yemekte buluşulur M. Kemal Paşa eski görüşünde direnir Ya Fethi Bey başbakan olmalıdır ya Karabekir

Fethi Bey yeniden özür diler, bu görevi yapamayacağını bildirir M. Kemal Paşa "O halde" der, "başvekil Kâzım Karabekir'dir"

Karabekir teşekkür eder ve M. Kemal Paşa ile yalnız konuşmak istediğini söyler

Baş başa kalınca M. Kemal, Karabekir'den önce söze başlar:

"Karabekir, şunu önce söyliyeyim; eğer ben siyasetten çekilirsem yerime Fevzi Paşa'yı geçiririm. Şimdi sen mütalaanı söyle bakayım."

Karabekir olayın sonrasını söyle anlatıyor:

"Benim aklıma hiç de M. Kemal Paşa'ya çekilmesini teklif etmek gelmemişti. Onun bu sözüne göre böyle bir teklifin önlendiğini anladım. İster istemez bu meseleyi de görüşmek zaruri oldu. Mütalaamı şöyle özetledim:

Eğer vaktiyle söylediklerinize ve Millet Meclisi kürsüsünden dahi beyanatınıza ve Millet Meclisi azalarının bazılarının bu hususstaki tekliflerine karşı İzmir'de verdiğiniz cevaba göre çekilmek kararında iseniz milleti kararında serbest bırakmanızı şerefli tarihiniz için de sizden rica ederim.

Yok, başvekilinizi tayin hususundaki kararına göre çekilmeyecekseniz benimle Fethi Bey şahıslarından önce fikirlerimizden hangisini kabul ettiğinizi tespit ettikten sonra başvekilinizi seçmenizi rica ederim.

18 Temmuz'da istasyon binasındaki tartışmalarımız malumunuzdur. Şimdiye kadar defalarca söylediğim fikirlerimi bir daha hülasa ediyorum:

Ben milli istiklalimiz gibi milli hürriyetimizi de en mukaddes bir gaye tanırım. Bunun için medeni hedeflerimizde sürat fakat içtimai gayelerimizde tekâmül taraftarıyım. Hiçbir sebep ve bahane ile halkı tazyike ve idareyi istibdada çevirmeye taraftar değilim. Ne Fethi Bey ve arkadaşlarının ve ne de hilafet ve saltanatın herhangi bir tarzda yeniden bir elde toplanmasına taraftar olanların fikrinde değilim.

Benimle aynı düşüncede olan ve yüksek ihtisası olan ve benimle aynı hız ve intizamla çalışmak kudretinde olan ar-

kadaşlardan yeni bir kabine yaparım. Esaslı bir program da tertip ettikten sonra el ve fikir birliği ile samimi çalışırız. Ancak bu şartlar altında Teşkilat-ı Esasiye ile kayıtlı olan vazifemi ifa edebileceğimi ümit ederim.

Mustafa Kemal Paşa:

- Eski kabine arkadaşları yerinde kalmalıdır. Çünkü bunları ben başka türlü memnun edemem. Programa gelince: İstiklal Harbi'nde olduğu gibi ahvale göre yapılmasını lüzumlu gördüğünüz işler hakkında fikirlerimi ben bildiririm. Senin şartların çok ağır. Fethi Bey daha müsait fikirde.

Ben:

- O halde beni affedersiniz.

M. Kemal Paşa:

- Haydi arkadaşların yanına gidelim, dedi.

Bizi merakla gözleyen heyetin yanına gelince şunları söylediler:

- Karabekir de kabul etmiyor. Şu halde Fethi Bey'le aralarında kura çekeceğim, kim çıkarsa o itiraz etmeden hükümet reisliğini kabul eder. Haydi bakalım hepiniz dışarı çıkın, yalnız Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa (Özalp) bana yardım için benimle kalsın.

Balkonumsu yere çıkınca Fevzi Paşa'ya sordum:

- Paşam, hükümet reisliğini siz neden kabul etmiyorsunuz?

Fevzi Paşa:

- Oraya insanı düşürmek için getirir de ondan. ... Siz hükümet reisliğini istemediğinize göre başka bir arzunuz var mı?

Ben:

Eğer siz hükümet reisliğini kabul ederseniz, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisliğini isterim."

Karabekir, Fevzi Paşa'ya niçin Genelkurmay başkanlığını istediğini anlatır.

Fevzi Paşa, Karabekir'e başbakanlık için İsmet Paşa'yı önerdiğini söyler.

Karabekir, "Makamınızın vazifesi daha da ağırlaşacaktır demektir Bu tabii zatiâlinize ait bir mesele olarak kalır Bir hafta önce hükümet reisliği ve Erkân-ı Harbiye reisliği meselelerini

hallettiğinize göre dünden beri bu komedya nedir" diye sorduğunu; Fevzi Paşa'nın da "Benden bahsetmesi ağzınızı aramak için olacak. Aramızdaki münasebetin derecesini anlamak istiyor Senin başvekâlete tayinini de yine fikrini anlamak için zannediyorum" karşılığını verdiğini anlatıyor

Bir süre sonra M. Kemal "Kura çektik, Fethi Bey çıktı, mübarek olsun" der.[33]

Başbakan Fethi Bey'dir[34]

İkinci Meclis Toplanıyor

Karabekir, anılarının bundan sonraki bölümünde 17 Ağustos günü, parti grubunun toplandığını, toplantıda "Erzurum Kongresi esas değildir; bu Balıkesir Kongresi gibi bir şeydir Esas Sivas Kongresi'dir Fakat burada muhalifler Amerikan mandası istediler" gibi konuşmalar yapıldığından yakınır ve içine sürüklendiği düş kırıklıkları içinde bu toplantıyı şöyle anlatır

"Ne söylenirse söylensin alkışlamaya hazır olanların başında yeni meclise seçilen bütün karargâh heyetiyle hazıra konmuş devletliler vardı. Yeni Türk Devleti'nin kuvvetli temeli atılacağına hakikatlere ve hadiselerin yetiştirdiği şahsiyetlere karşı vurulan bu tahrip kazması coşkun alkışlarla tesit olundu. M. Kemal Paşa, kendini bağrına basan ve başına kadar da çıkaran Erzurum Kongresi'nin toplanmasında fikir ve emeği olmadığından onu en tehlikeli ve karanlık günlerde toplayan ve himaye edenleri ve topyekûn azalarını küçültüyor ve Sivas Kongresi ve azalarını da -kendisini işin içinden sıyırarak- Amerikan mandası istediler diye lekeliyordu. Bu suretle bütün İstiklal Harbi'nin fikir ve iş banisi olarak ortada yalnız kendisini bırakıyordu.

Halbuki, kazanılan zaferlerde ve erişilen Türkün kurtuluş bayramında derece derece herkesin hissesi vardı. Ve herkes gördüğü hizmet derecesinde sevinmek ve övünmekte haklı idi. Bu hakikatleri ve yüksek fikir ve kabiliyetleri ile milli şahsiyet olmuş bulunan kimseleri millete ve cihana göstermek ve bu suretle yeni devletin bünyesinde haklı

olarak onlara karşı sevgi ve saygı uyandırmak ve bu suretle birtakım türedilere, dalkavuklara meydanı açık bırakmamak vazifesi birinci derecede milli ve askeri baş olarak tutulmuş M. Kemal Paşa'ya düşüyordu. Bu onun tarihi borcu idi. Bu borcu ödemekle o, millet ve tarih karşısında daha da yükselecek ve insanlığın da en büyük payesini alacaktı.

Yazık ki, Mustafa Kemal Paşa, bunu yapmadı. Ve hatta tersini yaptı. Kendisini en yüksek makamdan mahrum ettiği kadar fedakâr ve feragatkâr arkadaşlarında da daima artan ıstıraplar yarattı."

Karabekir, M. Kemal Paşa'nın İkinci Meclis'i açarken yaptığı konuşmada edinilen başarıların "medeniyete doğru bir yol açtığını" söylediğini anlattıktan sonra "yeni yolun açılış merasimi ne zaman ve ne tarzda olacağını merakla" beklediklerini yazarak anılarını şöyle sürdürüyor:

"18 Temmuz'da İslamlığın terakkiye mani olduğunu haykıran Fethi Bey ve arkadaşları bu maniayı nasıl ve ne zaman kaldıracaklardı? Hükümet programı ile mi, yoksa Gazi'nin herhangi bir hamlesiyle mi?

Bu bekleyiş uzun sürmedi. Hemen bu akşam (14 Ağustos) heyet-i ilmiye şerefine Türk Ocağı'nda verilen çay ziyafetinde ilk tehlikeli hamle göründü.

Şöyle ki:

Ziyafete M. Kemal Paşa da, ben de davet edilmiştik. Vekillerden kimse yoktu. Hayli geç gelen M. Kemal Paşa heyet-i ilmiyenin şimdiye kadarki mesaisi ile ilgili görünmeyerek "Kuran'ı Türkçeye aynen tercüme ettirmek" arzusunu ortaya attı.

Bu arzusunu ve hatta mücbir olan sebebini başka muhitlerde de söylemiş olacaklar ki, o günlerde bana Şeriye Vekili Konya Mebusu Hoca Vehbi Efendi vesair sözüne inandığım bazı zatlar şu malumatı vermişlerdi:

(Gazi, Kuran-ı Kerim'i bazı İslamlık aleyhtarı züppelere tercüme ettirmek arzusundadır. Sonra da Kuran'ın Arapça okunmasını namazda dahi menederek bu tercümeyi okutacak. O züppelerle de işi alaya boğarak aklınca Kuran'ı da İslamlığı da kaldıracaktır. Etrafında böyle bir muhit kendisini bu tehlikeli yola sürüklüyor.)

Bazı yeni simalardan da bahsettikleri gibi bu akşam da bu fikre mümaşat eden (beraber olan) bazı kimseleri görünce bu tehlikeli yolu önlemek için M. Kemal Paşa'ya şöyle cevap verdim:

- Devlet reisi sıfatıyla din işlerini kurcalamaklığınızın içeride ve dışarıdaki tesirleri çok zararımıza olur. İşi alakadar makamlara bırakmalı. Fakat, rasgele, şunun bunun içinden çıkabileceği basit bir iş olmadığı gibi, kötü politika zihniyetinin de işe karışabileceği göz önünde tutularak içlerinde Arapçaya ve dini bilgilere de hakkıyla vakıf değerli şahsiyetlerin de bulunacağı yüksek ilim adamlarımızdan mürekkep bir heyet toplanmalı ve bunların kararına göre tefsir mi, tercüme mi yapmak muvafıktır? Ona göre bunları harekete geçirmelidir.

- Din adamlarına ne lüzum var? Dinlerin tarihi malumdur. Doğrudan doğruya tercüme ettirmeli... gibi bazı hoşa giden bir fikir ortaya atılınca buna karşı şöyle konuştum:

Müstemlekeleri İslam halkıyla dolu olan bu milletler kendi siyasi çıkarlarına göre Kuran'ı dillerine tercüme ettirmişlerdir. İslam dinine ve Arap diline hakkıyla vakıf kimselerin bulunamayacağı herhangi bir heyet bu tercümeyi, mesela Fransızcadan da yapabilir. Fakat bence burada maarif programımızı tespit etmek için toplanmış bulunan bu yüksek heyetten vicdani olan din bahsinden değil, ilim cephesinden istifade hayırlı olur. Kuran'ın yapılmış tefsirleri var, lazımsa yenisini de yaparlar. Devlet otoritesini bu yolda yıpratmaktansa milli kalkınmaya hasretmek daha hayırlı olur.

M. Kemal Paşa, beyanatıma karşı hiddetle bütün zamirlerini (içyüzünü) ortaya attı:

- Evet Karabekir, Arap oğlunun yavelerini Türk oğullarına öğretmek için Kuran'ı Türkçeye tercüme ettireceğim. Ve böylece de okutacağım. Ta ki budalalık edip de aldanmakta devam etsinler...

İşin bir heyet-i ilmiye huzurunda berbat bir şekle döndüğünü gören Hamdullah Suphi ve Ruşen Eşref:

- Paşam, çay hazır, herkes sofrada sizi bekliyor, diyerek bahsi kapattılar.

Bizler de hususi masadan kalkarak sofaya oturduk ve yedik içtik. Fakat heyet-i ilmiyenin bütün azaları müteessir görünüyordu.

Şüphe yok ki, yakın günlere kadar Kuran'ı ve peygamberi her yerde medhü sena eden ve hatta hutbe okuyan bir insandan bu sözleri beklemek herkese eza (incinme duygusu) veriyordu."

BÖLÜM ON BİR

Karabekir, din ve devrim konularındaki endişelerini her yerde anlatır. "Uzmanlar" der, "fikirleri işlesinler." Yoksa din ve ahlak konularında atılacak yanlış adımlar "gençliği züppeleştirir"

Paşa endişelidir. Şöyle düşünür:

Dini ve ahlaki devrim, bilim adamlarına dayanmadığına göre "nereden geldiği belli olmayan bu fikir" toplumda hem de "her şeye müsait bir muhitte yaman hadiselere" yol açabilir

Karabekir, konuyu yakın arkadaşı İsmet Paşa ile de görüşür

"16 Ağustos'ta İsmet Paşa ile görüştüm. 18 Temmuz'da Teşkilat-ı Esasiye münasebetiyle Fethi Bey ve arkadaşlarıyla yaptığımız (İslamlık terakkiye manidir) münakaşasını ve Gazi'nin yakın zamanlara kadar her yerde İslam dinini, Kuran'ı ve hilafeti medhü sena ettiği ve pek fazla olarak Balıkesir'de minbere çıkıp aynı esaslarda hutbe dahi okuduğu halde dün gece heyet-i ilmiye muvacehesinde peygamberimiz ve Kuran hakkında hatır ve hayale gelmeyecek tecavüzde bulunduğunu anlattım ve bu tehlikeli havanın Lozan'dan yeni geldiği hakkındaki kanaatin umumi olduğunu da söyledim.

İsmet Paşa, Macarlar ve Bulgarlar, aynı saflarda İtilaf Devletleri'ne karşı harp ettikleri ve mağlup oldukları halde istiklallerini muhafaza etmiş olmaları Hıristiyan olduklarından, bize istiklal verilmemesi de İslam olduğumuzdan ileri geldiğini, bugün kendi kuvvetimizle yıllarca uğraşarak kurtulduksa da İslam kaldıkça müstemlekeci devletlerin ve bu arada bilhassa İngilizlerin daima aleyhimizde olacaklarını ve istiklalimizin de daima tehlikede kalacağını bana anlattı.

Ben de bu fikre iştirak etmediğimi şu mütalaalarıma dayanarak söyledim:

Böyle bir fikrin doğuracağı hareket milletin başına yeniden daha korkunç ve daha meşum bir istibdat idaresi geti-

recektir. Daha kazanamadığımız milli neşe kaçacak, birçok emekle kurulan milli birliğimiz de bozulacaktır. Biz içeride birbirimizi boğarken bize bu kurtuluş yolunu gösteren politikacılar da (Türkler Hıristiyan oldular) diye bütün İslam âlemini bizden nefret ettireceklerdir. Bu suretle bizi tedip etmek için İslam âlemi ruhlarında isyan duyacaklardır. Artık İtilaf Devletleri Yunan ve Ermeni kuvvetleriyle başaramadıkları emellerini, İslam ordularını ve hele Arapları, (salli ala Muhammed) diye üzerimize saldırtmakla istihsale kalkışacaklardır.

Sultan Mahmut devrinde (Türkler Hıristiyan oluyor) diye Arap ordularını Anadolu içlerine sevk eden ve orduları idare eden Fransızlar değil miydi? Türk donanmasını ifsat eden ve Mısır'a teslimine sebep olan politika aynı oyun değil miydi? Öteden beri bir taraftan hükümete (Avrupalı olun, Garp hayatını aynen alın, başka kurtuluşunuz yoktur) derler. Diğer taraftan da attığımız adımları teşvik ederler ve İslam âleminde de (Türkler Hıristiyan oluyor) diye aleyhimizde nefret uyandırırlar.

Esasen imkânsız olan bir şeyi yapıyor görünmek bile maddi ve manevi bütün kudret kaynaklarımızı mahv ve harap eder. Neticesi bu işi benimseyeceklerin hayatları ve prestijleri de kâfi gelmeyeceğinden kendi elimizle milleti anarşiye sürükleriz. Neticede Bolşeviklik cereyanları arasında mahvolmak veya müstemleke olarak istiklalimizi kaybetmek de çok uzun sürmez. M. Kemal Paşa'nın son beyanatı bütün ilim adamlarımızı hayret ve korku içinde bırakmıştır. Çok vahim neticeler doğurabilecek bu fikri hep bir arada müzakere ve münakaşa etsek millet ve memleketin hayrına olur.

Lozan bize istibdat ve tehlike getirmesin!

İsmet Paşa'dan bir noktanın daha aydınlanmasını sordum:

Lozan Sulh Muahedesi'nde Boğazlar'ın tabi olacağı usule dair mukavelenin 8. maddesi aynen şöyledir:

(Madde 8: Payitahtın ihtiyacı için İstanbul, Beyoğlu, Galata, Üsküdar ile Adalar dahil olduğu halde İstanbul ve mezkur şehrin civar kurbunda (yakınında) azami 12 bin kişilik bir kuvve-i askeriye bulunabilir. İstanbul'da bir tersane ve üss-ü bahri muhafaza edilebilecektir.)[35]

Halbuki, daha 12 Kasım 1921'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın Boğazlar hakkında ne düşünüldüğü sorusuna cevap olarak (İstanbul'un makam-ı saltanat olacağı kaldırılarak makam-ı hilafet) denilmesini teklif ettiğim gibi yine teklifim üzerine saltanatı ilga ve hilafet âl-i Osman'da ve İstanbul'da bırakılmıştı. Bu kanun halinde kabul olunmuş ve 2. TBMM esas olan Halk Fırkası umdelerinde de yer tutmuştu. En sonra da 11 Ocak 1922'de M. Kemal Paşa muvacehesinde (Payitaht neresi olmalı?) diye ortaya atılan sualde onun arzusu ne ise onu yapmak isteyenlere karşı (İstanbul hilafet merkezidir, Ankara da hükümet merkezi. Payitaht artık kalkmıştır) demiştim.

Bu sefer karşımıza (İstanbul'un payitaht olduğu) sulh muahedesi ile ortaya çıkıyor. Bunun sebebi nedir?

İsmet Paşa iyi dinledi; fakat hiçbir cevap vermedi.

Bunu M. Kemal Paşa'nın arzusuyla yaptığından benim şüphem yoktu. Nitekim bir müddet sonra onun bu arzularından ebediyen uzaklaştıracak bir teşebbüste bulunmaya mecbur kaldım. Az aşağıda gelecektir."

Hocaları Toptan Kaldıralım!

Karabekir, o günlerde, Ankara'nın Keçiören semtinde "Kubbeli Köşk" diye bilinen bir küçük köşkte kira ile oturmaktadır 19 Ağustos 1923 günü M. Kemal, Lâtife Hanım ve İsmet Paşa bu köşke yemeğe gelirler

Yemekte tartışma çıkar Tartışma Karabekir ve İsmet Paşa arasındadır M. Kemal, tartışmayı sessizce izler

"İsmet Paşa müthiş bir inkılap hamlesi teklif etti:

- Hocaları toptan kaldırmadıkça hiçbir iş yapamayız. Bugünkü kudret ve prestijimizle bugün bu inkılabı yapmazsak hiçbir zaman yapamayız.

İlk Fethi Bey grubundan işittiğim bu yeni inkılap zihniyetini İsmet Paşa da bir çırpıda tamamlıyordu. Aradaki zaman fasılaları kendiliğinden ortadan kalkarak bu üç şahsiyetin üç maddelik programı kulaklarımda tekrarlandı:

1- İslamlık terakkiye manidir.

2- Arap oğlunun yavelerini Türklere öğretmeli.

3- Hocaları toptan kaldırmalı.

Peki ama ne olmak istiyorsunuz, dedim, Hıristiyan mı, dinsiz mi?

Hiçbirine imkân olmamakla beraber her iki yol da hem tehlikeli hem de geridir. Münevver Hıristiyanlık âlemi ilim zihniyetine daha uygun bir din esasları araştırırken bizim, onların köhne müesseselerini benimsemekliğimiz müthiş tehlikesi ile beraber geri bir hareket olur. Dini kaldırmak ise yine müthiş tehlikesi ile beraber medeniyet âleminin nefret ettiği geri bir yol olduğundan maksatsız bir hareket olur. Bir millette duygu birliği, itikat birliği ve menfaat birliği olmazsa idare edenlerle edilenler arasında bir uçurum açılır ve bu uçurum günün birinde o millete mezar olabilir. Ben, her fırsatta söylediğim gibi dinle uğraşmanın bizi daha ziyade terakkiden alıkoyacağı ve daha ziyade geri götürebileceği kanaatindeyim. Dini olduğu gibi bırakmalı ve hükümet ne buna tesir yapmalı ve ne de tesiri altında kalmalıdır!

Biz milli istiklalimiz gibi milli hürriyetlerimizi de en mukaddes gaye tanımalıyız ve bunun zevkini bütün millete tattırmalıyız. Bunun için medeni hedeflerimizde sürat, fakat içtimai gayelerimizde tekâmül yolunu tutmalıyız.

Ben, taassuptan uzak ve terakki sever bir insan olduğumu eserlerimle de gösterdim. Zaten yakından biliyorsunuz. Din hakkındaki düşüncemi Şark'ta iken çocuklar için yazdığım (Öğütlerim) başlıklı eserimde de üç yıl önce neşretmiş bulunuyorum. Müsaadenizle okuyalım.

Din ve mezhep öğüdünü okudum, sükûnetle dinlediler, hiç cevap vermediler. Bahis de kapandı.

M. Kemal Paşa'nın büyük bir dikkat ve sükûnetle beni dinleyişinden ve ara sıra da İsmet Paşa'yı süzmesinden ve ayrılırken de bana karşı gösterdiği samimiyetten çıkardığım mana beni haklı bulduğu idi. Fakat mütalaalarıma hak vermekle tekrar mefkûre hatırasına döneceğini hiç aklıma getirmemiş idim."

21 Ağustos günü TBMM Lozan Antlaşması ile ilgili görüşmeleri yapar. Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal (Tengirşek)[36] kürsüde Kurtuluş Savaşı'nın "M. Kemal Paşa'nın eseri" olduğunu söyler. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da Yusuf Kemal Bey'in düşüncelerine katıldığını açıklar.

Görüşmeler bitince Yusuf Kemal Bey, Karabekir ile karşılaşır.

Aralarında şu konuşma geçer:

- Paşa, sizi de tebrik ederim. Bu eserde en büyük hisse sizindir.

Millet kürsüsünden en küçük hisse vermeniz daha kıymetli olurdu.

Kâzım Karabekir, ertesi gün bu konuşmayı İsmet Paşa'ya da aktarır.

Kâzım Karabekir, kırılmıştır. Tek adam dönemine giriliyor kuşkusu içindedir

İsmet Paşa ile yaptığı konuşmada bu duygu ve düşüncelerini şöyle anlatır:

"Ve eğer İsmet de aynı şeyi Gazi'ye millet kürsüsünden bahşederse tarihe karşı haksızlık edeceği gibi istikbal için Gazi'ye istediğini yapabilecek bir kudret vermiş olacağını ve bunun önüne hiçbirimizin geçemeyeceğini anlattım.

Her şeyi ben yaptım diyebilen bir adamın, bundan sonra da her şeyi ben yapacağım iddiasıyla ne tehlikeli maceralara atılabileceğini tekrar -çünkü öteden beri bu bahis üzerinde mutabıktık- Enver Paşa'yı misal göstererek İsmet Paşa'nın dikkatini çektim.

İsmet Paşa da "Hiç merak etme. Bu mühim noktayı unutmadım" demekle beraber bu hususdaki sözleri aynen şunlar oldu:

- Arkadaşlar;

Bir vazife-i esasiyeyi ifa etmek için şunu da söylemek isterim. Gerek mücadele-i harbiye esnasında ve gerek sulh müzakeratı esnasında sevk-i kaderle ağır mesuliyetler altında bulundum. Ağır mesuliyetler altında memleketin hayat-ı menafiine taalluk edebilecek ağır kararlar vermek vaziyetinde

bulundum ve bunların hepsinde merkez-i idareden ayrı olarak ya düşman karşısında veya sulh müzakeratında olduğu gibi Avrupa ortasında idim, -siyasi tabir ile- siyasi muhasımlarım arasında bulundum. Bu kadar ağır mesuliyetleri bimuhaba almak için ve bunların içinde en büyük müşkülat karşısında dahi hedefe karşı yürümek için malik olduğum menba-ı kuvvet bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır

Arkadaşlar;

Yalnız şahsi bir minnet ve şükran ifade etmek için söylemiyorum. Vazife ve iş nokta-i nazarından bir hakikati ifade etmek için söylüyorum. İnsan çok bunaldığı zamanda en muvafık tedbiri bulsa dahi behemahal o muvafık tedbirin daha büyük ve samimi birisi tarafından teyit edilmesine muhtaçtır Büyük ve karışık vaziyetler içerisinde en büyük tedbir o kadar basittır ki, ekseriya onu bulmak çok müşküldür Fevkalade karışık, dolaşık, bulutlarla mestur (örtülü, gizli) bir muhit içerisinde yol gösterecek bir isabet-i nazar lazımdır

Bu isabet-i nazarı gerek muharebe hayatında ve gerek sulh hayatında bize gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aldığım vazifelerde muvaffakiyet hasıl olduysa gerek harpte ve gerek sulhta başlıca amil olarak Mustafa Kemal Paşa'yı muvacehe-i millette (millet önünde) ifade ediyorum.[37]

M. Kemal Paşa bu takdir yarışını büyük bir zevkle dinledikten sonra milli ve askeri işlerimizi kuranları, canla başla çalışanları kısaca olsun millet kürsüsünden millete ve tarihe tevdie artık lazım görmedi. Bundan en çok, etrafına topladığı değersiz kimseler istifadeye koyuldu.

M. Kemal Paşa'dan başka ortada kimse bırakılmadı:

O kurtardı ve o kurtaracak teranesi, hazıra konmak isteyen dalkavukların dillerinde destan oldu.

Artık her akşam âleminde onun yüzüne karşı methiye yarışı aldı yürüdü. Bütün bu muhit İkinci Millet Meclisi'nde kazanmıştı. Meclis'in çehresi pek garipti:

Sarıklı, sarıksız muhafazakârlar, terakki taraftarları, din ve ahlak aleyhtarı züppeler suni bir birlik gösteriyorlardı. Meclis umumi heyeti M. Kemal Paşa'nın emrine ram (boyun eğen) **idi. O sağa da gitse, sola da gitse hep beraber ona**

ayak uyduracaklardı. Dışarıda kendi emekleriyle hayatlarını fakirce kazanabilen bu zümre, pek az müstesnasıyla, şimdi devlet hazinesinden zenginleşiyor ve ihsanlara da gark olarak aristokrat bir tabaka halini alıyordu. Bunlar da mensuplarını memuriyetlere kayırarak veya kazandırarak etraflarında tabakalar teşkil ediyorlardı.

İşte Cumhuriyet hükümeti, Türk milletine feyzini bu surette dağıtıyordu.

Trenlerle demir fabrikalarına götürülen maden cürufunu mıknatıslayan çelik levhalar nasıl bir vinçle vagonlardan kendisini çekip yapıştırıyorsa, M. Kemal Paşa da bütün İstiklal Harbi'nin banisi sıfatını takınınca böyle bir kudretin sahibi olmuştu. Onun çekemediği mahdut ağır parçalardı.

İstiklal Harbi'mizin bu şuursuz ve suni neticesinden müteessir olan vatanseverler vardı, fakat çok azdı."

Birinci Ordu Müfettişliği

O günlerde komutanlar aynı zamanda milletvekili de oluyorlardı. Karabekir, askerliği yeğliyordu. Amacı, -komutanların milletvekili olmamaları için bir de önerge hazırlar- Genelkurmay başkanı olmaktı. Ancak, bu arzusu yerine gelmez. "Ordu müfettişi" olarak kalır Ordu müfettişliğinin merkezi Ankara'da olduğundan Karabekır Ankara'da oturacaktır

Karabekir, Şark Cephesi'ni dolaşmak ve birliklerine veda etmek ister

1 Eylül'de Ankara'da veda zıyaretlerine başlar İsmet Paşa ile görüşür İsmet Paşa, Karabekir'i uyarır:

- Kâzım, çok korkuyorum. Seni Erzurum'da vuracaklar.

Karabekir, arkadaşı İsmet Paşa'ya şu yanıtı verir:

Beni ne Erzurum'da vurabilirler ve ne de Erzurumlu beni başka bir yerde.

M. Kemal Paşa, Karabekir'i öğle yemeğine alıkoyar Karabekir, ordu müfettişliği yanında ayrıca bir "ordu başmüfettişliği" kurulmasını önerir M. Kemal Paşa bu öneriyı benimsemez.

Karabekir, hükümet merkezinin Ankara olmasını da önerir M. Kemal Paşa bu konuyu düşüneceğini söyler

Sonra aralarında şu konuşma geçer:

"Söz sırası Şark seyahatine gelince M. Kemal Paşa bana şunları söyledi:

- Paşam, dikkat et. Erzurum mebusları aramızı bozmaya çalışıyorlar.

- Aramızdaki samimiyetin İstiklal Harbi'nin binbir zorluğu ve tehlikesi karşısındaki müşterek azmimizle daha ziyade perçinleştiği kanaatini besliyorum. Herhangi bir üçüncü şahsın buna dokunmaması için çok hassas bulunuyorum. Feragatimi ve açık yürekli olduğumu herkesten çok siz gördünüz ve tecrübe ettiniz. Bundan böyle de yine böyleyimdir. Fikir ayrılıklarım olsa dahi içten sevgi ve saygı duygularım asla azalmayacaktır. Sizden karşılık dileğim de bir kerre de Şark'tan yazdığım veçhile yeter ki bana sizin itimadınız azalmasın, dedim.

Ve aramızı bozmaya çalışan Erzurum mebuslarının kimler olduğunu sordum. İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki soğukluğu kaldırarak İstiklal Harbi erkânının samimi birliğini tutmaklığımızı da diledim.

M. Kemal Paşa:

Rauf Bey'in İsmet Paşa'nın aleyhinde söylediklerinin İsmet onda birini bilmiyordu. Bize gelince, ikimiz de dikkat edelim, dedi. Ve sorduğum isimlerden bahsetmedi."

Başkomutan ile Doğu Cephesi komutanı arasındaki bu içten dostluk, görüş ayrılıklarına karşın Cumhuriyet'in ilanından bir ay öncesine kadar yine sürmektedir.

Bu dostluk, 1926 yılında Karabekir'in Ali Fuat Paşa ile birlikte tutuklanıp cezaevine götürülmeleriyle en büyük darbesini yiyecek; Karabekir yıllarca İstanbul polisince adım adım izlenecek ve 1933 yılında da köşkü basılıp kitapları yakılacaktır

Aradan yıllar geçecek, Karabekir'e ölüm döşeğindeki Atatürk'ün kendisiyle görüşmek istediği haberi gelecektir Karabekir, "Gidecek misiniz?" sorularına karşı "O Mustafa Kemal. Çağırılınca gidilir O benim en iyi arkadaşımdır" yanıtını verecektir.

BÖLÜM ON İKİ

"Erzurum mebusları aramızı açacak... Erzurum'da beni vuracaklar."

Karabekir, kendi kendine bu soruları sorar Erzurum milletvekillerinden yakınan M. Kemal Paşa'dır; Erzurum'da Karabekir'in vurulacağını söyleyen de İsmet Paşa.

Kafasında kendi kendine bu soruları soran Karabekir "Beynimde bir şimşek çaktı; fakat kendimi bu şimşeğin tesirinde bırakamadım" diye yazar

Sonrasını kendisinden dinleyelim:

"Çabuk toparlandım ve kendi kendime:

(Hisle değil hesapla hal olunmalıdır) dedim. İkametgâhıma gelince güvendiğim Erzurum mebuslarından ve silah arkadaşlarımdan birkaçını çağırttım. Ve onlara geçen bu hadiselerin bilmedikleri safhalarını anlattım.

Şark harekâtı hakkındaki muhaberemizi okudum. Celâlettin Arif meselesinde o zamanki Erkân-ı Harbiye reisi olan İsmet Bey'e bu zatla M. Kemal Paşa'nın arası nasıldır? diye sorduğum şifreye aldığım cevapta (iyi olmadığını, önce bana hücumla beni düşürdükten sonra Erzurumlular vasıtasıyla M. Kemal Paşa'yı da düşürmek istediklerini) bildirdiğini söyledim.

Hasbıhallerimizde M. Kemal Paşa'nın fırka komutanlarımdan Halit Bey'e şifre ile (Celâlettin Arif ile Karabekir'in arasını aç) dediğini ve Erzurum'a ilk geldiği zaman Halit Bey'le görüşmelerinde ona (Seni de beni de İstanbul hükümeti istiyor. Bir gün Kâzım bizi tevkif ederek gönderebilir. Birbirimizi tutalım ve daima muhabere edelim. İcap ederse yerine sen geçersin) tavsiyesini tespit ettik.

Enver Paşa'nın bazı arkadaşlarıyla Moskova'da (Halk Şûralar Hükümeti) diye bir program bastırıp Anadolu'ya soktuğu zaman Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın

(Bunların isyan çıkaracağını, gelirse Enver Paşa'nın tevkifi) emrini, bu arada Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 24.5.1921 tarihli şifresini ve cevabını okudum:

(Enver Paşa'nın İslam İhtilali Cemiyeti namıyla gizli bir teşkilatı genişleterek orduyu ele almak fikrini takip ettiği anlaşılıyor. Bunlar tabii Şark ordumuzdan başlarlar Bizim Garp Cephesi'ndeki harekâtımız çok imtidat edebileceğinden (uzun süreceğinden) Şark'ta Ruslar dahi uzun müddet serbest kalırlar. Hasılı ittihatçılar, Ruslar, Erzurum'un mahut müfsitleri her birisi başka maksat için ordumuza hücum edeceklerdir Bu hücumların kâffesine (hepsine) mani olan yalnız sensin. Binaenaleyh, muhacemat mütemerkizen sana teveccüh ediyor (saldırılar sana yöneliyor). Açık tedbir ile hücumlardan endişe etmeyiz. Fakat ihanet ile hileye gelmekten endişe ederim. Kendine gayet sağlam bir muhit temin etmeli ve son derece müvesvis (kuşkucu, kuruntulu) olmalısın.)

Buna karşı cevabım:

(Mevkiimin nezaketini tamamıyla takdir ederek muhitimi ve orduyu sağlam tutuyorum.)

Bunlara rağmen M. Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi'nde azalık yapmış bulunan Ardahan Mebusu Hilmi Bey'i bana haber vermeden Trabzon yoluyla Enver Paşa'ya göndermek istediği, Hilmi Bey'in de Trabzon'daki münasebetsizliğini haber alınca bana itimatsızlığın doğuracağı vahameti belirten şifremi ve cevabını okudum. Ve o günkü mülakatımda kendilerine hatırlattığımı da söyledim."

M. Suphi Olayı

Uyuşmazlık konusu Ardahan Milletvekili Hilmi Bey'in Ankara'ya çektiği telgraftır. Hilmi Bey, bu telgrafında Karabekir'den yakınır

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya 23 Aralık 1921 günü Kars'tan çektiği telgrafta "İstanbul hükümeti eliyle yapılmayan fenalıkların ve anarşinin" birtakım kimselerce sahnelenmek istendiğinden yakınarak "Kuvvetli bir hükümetle iş görülecek bir zaman-

da Envercilik devrine alet olmak isteyenlerin nazarımda irfan ve ehliyetleri ile tutamadıkları mevkileri çetecilikle iktisaba çalıştıklarını" söyler ve M. Kemal Paşa'dan "itimadını tekrar rica" eder.

M. Kemal Paşa, aralarındaki sevgi ve saygıdan söz eden ve Karabekir'e istediği önlemi almakta serbest olduğunu bildiren bir telgraf çeker

Güven yeniden tazelenmiştir.

Karabekir, Erzurum'da yakın çevresine bu gelişmeleri anlatır.

Karabekir anılarının bu bölümünde M. Suphi olayını da şöyle yorumlar:

"Elazığ Valisi Ali Galip'in[38] vurdurulması teşebbüsü, M. Suphi heyetinin Trabzon'da uğradığı feci akıbet, sonra onun mürettibi olan Kâhya'nın 8 Temmuz 1922'de öldürülmesi, arkasından da (Herif Sivas mahkemesinde beraat kazanmıştı, bunu askerler öldürdü) diye orduya leke sürülmesi ve 20 Temmuz'da başkomutanlık müzakeresinde işe Büyük Millet Meclisi'nin el koyarak üç mebus göndermeleri ve işi bu kanaldan orduya dolayısıyla da bana tevcih etmek istemeleri, fakat sonra bu işin Ankara'dan gönderilen Osman Ağa'nın adamları tarafından yapıldığının ortaya çıkışı, bunu çıkaran Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in boğuluşu, Osman Ağa ve bazı adamlarının öldürülüşü hep bir sinema şeridi gibi gözümün önünden geçti.

Sıra bugünkü mütalaalara geldi.

Bana ne söylediler, ben ne cevaplar verdim, aynen söyledim."

Paşa, kuşkulanmaya başlamıştır

Karabekir, çevresindekilere şu soruları açıkça sorar:

- Kimlerdir benim M. Kemal ile aramızı açacaklar?

- Ve kimdir beni Erzurum'da vuracak?

Kâzım Karabekir, kararını vermiştir; artık Erzurum'da kalmayacaktır

Neydi Karabekir'e böyle bir karar aldıran nedenler?

"1- Meclis'te bir düziye bilhassa Şark mebusları aleyhime tahrik olunmuştur.

2- Orduda bazı madunlarım (astlarım) **ve bu arada bilhassa fırka komutanı Halit Paşa[39] aleyhime tevdii olunmuştur.**

3- Meclis vasıtasıyla Trabzon'daki Kâhya'nın katli hadisesi bana istinada çalışılmıştır.

4- Son seferde Trabzon'da bulunuşumdan endişe edilerek Erzurum Mebusu Asım Bey Erzurum'a gönderilmiş ve benim vaziyet alarak memlekette ikilik yapacağımdan korkularak Kolordu Komutan Vekili Rüştü Paşa[40] ve Erzurumlular aleyhime teşvik edilmek istenmiştir.

5- Ben, Şark'tan Ankara'ya gelirken Kastamonu'da beni öldürmek üzere bir fedai gönderilmiş -bu adam Ankara'dan gelen bir Türktür. Kendisinin bir Ermeni olduğu ve bir Amerikan torpidosu ile İnebolu civarına çıkarıldığı öğrenilmiştir-, misafir kaldığım konakta abdesthanede yakalanınca rezalet ortaya çıkmış ve örtbas edilmiş.

6- (Karabekir'e itimadımız yok) diyerek benim yakın muhitiyle bir düziye takip ettirilişim, bu işe memur edilenlerin başında mebus ve asker İhsan Bey (Bahriye vekilliği de yapan)[41] bulunuyormuş.

7- Otuz kişi Gazi'nin etrafında toplanmış imiş. Teşkilat-ı Esasiye ne demek? Gazi istediğini yapar diyorlarmış.

8- Bugünkü vaziyette Gazi (Erzurum'da Karabekir'i istemeyiz) diye bir telgraf çektirmeye çalışıyormuş."

Bu konuşmalar, söylentiler kuşkularla sarmalanır Erzurumlular Karabekir'e güvence verirler

"Sana uzanacak eli onu uzatacakları da 24 saat içinde Erzurumlular çıkarır ve yok eder."

Karabekir Erzurum ve Kars'ta halka konuşur; onların dertlerini dinler Halka İstiklal Savaşı'nı anlatır Halktan da büyük ilgi görür

"Bana her yerde büyük sevgi ve saygı gösteriyorlardı. Sahillerde apaçık Gazi'ye aleyhtarlık da görülüyordu. Erzurum'da ise kongre sıralarından başlayarak vaziyeti bilenler ve zaferden sonra kongre azasının bile Meclis'e alınmadığını görenler ... çok kötü surette aleyhtarlığını yapıyorlardı.

Ben, Gazi'nin hilafet ve saltanatı almak meselesinin henüz Anadolu'ya yayıldığını sanıyor ve heyet-i ilmiye huzurundaki ağır tecavüzüne bakarak eski mefkûresine döneceğini hiç sanmıyordum. Bunun için de bu endişeyi gösterenleri teskin ve aleyhtarlığı gidermeye çalışıyordum."

Tam bu sırada Selâhattin Adil Paşa'dan[42] Karabekir'e bir telgraf gelir Selâhattin Adil Paşa, M. Kemal Paşa'nın "hilafet ve saltanatı almak için" girişimlerde bulunduğunu bildirmektedir Karabekir, 16 Ekim 1923 günü Fevzi Paşa'ya bir telgraf çekerek hükümet karşıtı dedikodulardan söz eder

Fevzi Paşa, bu dedikoduların kimler tarafından çıkarıldığını sorar

Karabekir, 21 Ekim 1923 günü Fevzi Paşa'ya şu yanıtı gönderir

"Seyahat ettiğim Orta Anadolu ve bilhassa sahillerde yapılmakta olan propagandalar doğrudan doğruya Gazi Hazretleri'nin şahıslarına müteveccihtir. Dedikodunun esasını Gazi Paşa'nın Meclis'te her emrine amade muayyen bir zümreye istinaden milli iradeyi baziçe ederek mütehakkimane idaresi (milli iradeye karşı baskıcı yönetim kurarak) **rivayetleri teşkil ediyor. Trabzon'a geldiğim vakit Cumhuriyet şeklinin kabul edilmek üzere olduğunu gazeteler yazdı. Bu havadis dedikoduların artmasını mucip oldu.**

Büyük Millet Meclisi şekl-i hükümetinin Türklüğün ibda ettiği (yarattığı) **en güzel tarz-ı idare olduğu müşarünileyh** (anılan) **tarafından beyan edilirken idare şeklimiz git gide Avrupa cumhuriyetlerinden farksız bir şekil alacağını söylemeleri garip bir tezat teşkil ettiği söylenmeye başlandı. Ve bir hükümdar lazımsa bunun hanedan-ı saltanat olması gibi münakaşalar oluyor. Bu kabil dedikodular Kars'ta dahi şayidir. Trabzon'da çıkan mizahi Kahkaha gazetesinin 4 Ekim 1923 tarihli nüshası bu noktadan pek manidar görülmeye layıktır. Gazetelerin son günlerdeki tenkidatı bütün bu dedikoduları artırmaktadır, arz ederim.**

Kahkaha gazetesindeki[43] resim, millet de, Millet Meclisi de, hükümet de hep Gazi şeklinde gösterilerek artık o ne isterse yapacak, üst tarafı kukla gibi oynatılacak fikrini tasvir ediyordu."

Kâzım Karabekir, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile konuşmaktadır Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri, M. Kemal Paşa'yı eleştirip, Kâzım Paşa'dan bu gidişe "dur" demesini isterler

Fethi Okyar kabinesi çekilmiş, Karabekir de Birinci Ordu müfettişliğine atanmıştır. Karabekir, Trabzonluları yatıştırmaya çalışır. Trabzonlulara, İsmet Paşa'nın başbakan olacağını sandığını, İsmet Paşa ile olan "çok eski ve samimi hukuku dolayısıyla hürriyet ve hâkimiyet-i milliyemizin masun kalacağı" umudunda olduğunu anlatır.

Cumhuriyet'in İlanı

30 Ekim sabahı, Bahriye müfrezesi komutanı Kâzım Karabekir'e Ankara'dan açık bir telgrafın geldiğini, bu telgrafta, Cumhuriyet'in ilan olunduğunu, bu nedenle yüz pare top atılmasının istendiğini bildirir

Karabekir "Vali ile görüşüp size emir veririm" der

Vali Hazım Bey (Tepeyran) haberi şaşkınlıkla karşılar Valinin Cumhuriyet'in ilanından haberi yoktur

Karabekir, hem şaşırmış hem kırılmıştır. Bu duygularını şöyle dile getirir

"Ben hem mebus ve hem de bir ordu kumandanı olduğum halde bana da kimse bir şey bildirmemişti. Bu vaziyet haklı olarak halkı da orduyu da telaş ve endişeye düşürdü. Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar benden bu şeklin manasını soruyorlardı. Bu vaziyette tabii Cumhuriyet'in ilanını ertesi günü dahi kutlayamadık. Bugün Kars'ın zaptı yıldönümünü Sultanın Mektebi meydanında asker, halk ve mektep çocuklarıyla birlikte kutladık."

Karabekir, Fevzi Paşa'ya telgraf çekerek "cihet-ı mülkiyeye ve askeriyeye" Cumhuriyet'in ilan edildiğini bildiren bir buyruk gelmediğini yazıyor

Ertesi gün buyruk geliyor

"31 Ekim sabahı ajanslarla beraber vilayete de tebligat geldiğinden top atılmasına emir verdim. Hükümet avlusunda resmi bir surette kutladık. Belediye reisi, vali beye (Aksi nutuk söylecekler de olabilir. Bunun için hiç nutuk söylenmemesi münasip olur) demiş. Hazım Bey de muvafık bulmuş.

Yalnız bir dua okundu. Mülki ve askeri heyetler, mektep çocukları, bir bölük asker, pek az da halkın ileri gelenleri bulundu.

Ajans şu malumatı bildiriyordu:

M. Kemal Paşa reisicumhur olmuş; İsmet Paşa'yı başvekil tayin etmiş. Kabineyi itimatta 160 mebus bulunmuş ve müttefikan itimat reyi vermişler.

İsmet Paşa'nın başvekilliğe getirileceğini biliyordum. Cumhuriyet'in ilanı ile artık hilafet ve saltanat mefkûresine son verildiğini görerek her iki habere de sevindim. Çünkü artık hâkimiyet-i milliye devam edecek ve diktatörlüğe meydan verilmeyeceğini umdum.

Bu duygularımı şu tebrik telgraflarına da yazdım:

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Trabzon, 31 10.1923

Hâkimiyet-i milliyenin mana-ı tammı telakki edilebilecek Cumhuriyetimizin necip milletimiz hakkında saadetler getirmesini temenni eder; Cumhurriyasetinizi tebrik ve Cenab-ı Hak'tan muvaffakıyetler dilerim efendim.

Kâzım Karabekir

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Milletin bila kaydü şart hâkimiyeti telakki edilebilecek olan Cumhuriyetimizin ilk başvekilini tebrik ve muvaffakıyetlerini dilerim.

Kâzım Karabekir

İsmet Paşa'nın cevabı pek samimi olarak şöyle idi:

Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Tebrikât-ı devletlerine ruhumun bütün samimiyeti ile arz-ı şükran eder ve muvaffakiyet-i celilelerinin temadi ve tevalisini dilerim.

İsmet

M. Kemal Paşa, Trabzon'a çekilmiş diğer tebriklere verdiği sathi cevabın bir suretini de bana yazmıştı."

BÖLÜM ON ÜÇ

Karabekir, Cumhuriyet'in ilanını Trabzon'da "Bahriye müfreze kumandanlığından" haber almasından yakınır.

Ve Başkomutan M. Kemal Paşa'yı şöyle eleştirir

"İstiklal Harbi'nin tehlikeli günlerinde sonuna kadar feragatli, fedakâr arkadaşlarının rey ve irşadına ihtiyaç gösteren M. Kemal Paşa artık muzaffer bir başkomutan sıfatıyla maiyet komutanlarına Cumhuriyet'i dikte ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesi ile sui şahsiyetler icadı da lazım gelmişti; bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lazımdı. Bunu da hakkıyla yapmıştır."

Atatürk, Söylev'de Cumhuriyet'in ilanına karar verilirken Ankara'da bulunan arkadaşları ile konuştuğunu şöyle anlatır:

"Gece olmuştu, Çankaya'ya gitmek üzere Meclis'ten ayrılırken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa Ankara'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede (Bir uğurlama ve bir karşılama) başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için o zamana değin orada beklediklerini anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa'ya söylettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize Milletvekili Fuat, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref beylere rastladım.[44] Onları yemeğe alıkoydum."

Kemalettin Sami[45] ve Halit paşalar, Karabekir'in kolordusunda görevli komutanlardır.

Atatürk, Karabekir'e Söylev'de şu yanıtı verir:

"Baylar görüyorsunuz ki, Cumhuriyet'in ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmayı ve onlarla görüşüp tartışmayı hiç de gerekli görmedim. Çünkü,

onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşkum yoktu. Oysa, o sırada Ankara'da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, kendilerine bilgi verilmeden, düşünceleri ve uygun görüp görmedikleri sorulmadan Cumhuriyet'in ilan edilmiş olmasını gücenme ve ayrılma nedeni saydılar."

Karabekir, Atatürk'ün bu sözlerini anılarında şöyle yanıtlar:

"Halbuki salahiyetli olmadığını söyledikleri arasında hem mebus hem de kolordu komutanları vardır."

Yol ayrımı Cumhuriyet'in ilanı ile artık iyice belli olmuştur

Erzurum'dan Ayrılış

Karabekir, 4 Kasım 1923 günü Trabzon'dan ayrılırken yayınladığı bildiride kırgınlığın ve küskünlüğün ipuçları görünüyor:

"Muhterem halkımıza veda ederken geçmiş günlerde el ve kalp birliğiyle mazhar olduğumuz muvaffakiyetleri anmakla beraber Cenab-ı Hak'tan yalvarıyorum ki, bu masum halk bir daha felaket görmesin. Çektikleri azap ve ıstırap bitmiş olsun. Kahraman orduma berri ve bahri (kara ve deniz) **silah arkadaşlarıma veda ederken her birini bağrıma basıp yüksek alınlarından ruhumla öpüyorum. Ve onların şerefle dolu menkıbelerini yad ederek mazide olduğu gibi istikbal için de bütün Şark mıntıkasına yaslanmış olan pek heybetli bir arslan timsalinin dimağıma ebedi hatlarla nakşedildiğini görüyorum."**

Kâzım Karabekir, 5 Kasım günü vapurla Trabzon'dan ayrılır. Vapur 9 Kasım günü İstanbul'da olacaktır. Vapur kaptanı yolda emir almıştır. Vapur, bir gün sonra İstanbul'da demirleyecektir.

Karabekir, bu gecikmenin nedenini halkın kendisini karşılamasına engel olunması biçiminde yorumlar.

"10 Kasım sabahı vapurumuz Boğaz'a girdi. Kavak'ta ayrı ayrı istikametlerde Rauf Bey ve Refet Paşa[46] ve İstanbul gazete muhabirleri vapurumuza çıktılar. Her biri bir sual soruyor, bana arkadaşlarımla görüşmeye ve beş yıldan beri görmediğim şirin yerlerimizi seyretmeye fırsat vermiyorlardı. Endişeleri Cumhuriyet'in ilan şeklinden doğuyordu.

Bir sabah top sesleriyle endişe ile uyandık. Meğer Cumhuriyet ilan oluyormuş. Ankara'dan gelen haberler M. Kemal Paşa'nın yeni topladığı bir muhit ile tam bir diktatörlüğe gittiğidir. Milli hâkimiyet yerine şahsi hükümranlık kurulmuştur. İstiklalimizi kurtaranlar hürriyetimizi boğacaklar mıydı?

Gazetecilere kısaca şu cevabı verdim:

- Ferdi veya zümrevi tahakkümler bir milleti mahv için kâfi sebeplerdir. Buna misal isterseniz biz ve bütün Müslüman hükümetlerdir. Hepsi birer müstebit idarede uyuşmuş kalmışlardır. Milletin kuvveti, halkın kuvvetidir. Bunun da manası Cumhuriyet'i ifade eder.

Rauf Bey ile Refet Paşa'dan öğrendiğim de Cumhuriyet adı altında şahsi saltanat kurulmuş olduğu ve halk ve matbuatın da kurtuldukları bir istibdattan diğer bir yenisine düştüklerinden feryat ettikleridir.

İstiklal Harbi'nde birinci derecede vazife görmüş bu arkadaşlar dahi sabahleyin top sesleriyle uyandıktan sonra Cumhuriyet'in ilan olduğunu öğrenmişlerdir. M. Kemal Paşa, mefkûresi olan hilafet ve saltanat makamına geçmesini arkadaşlarının önlediğini görünce cumhurreisliğine de mani olacakları endişesi ile işi sert bir kapatma suretiyle Millet Meclisi'nin daha vahim ciheti de kayd-ı hayat şartı ile mevkiinde kalabilmek için eski arkadaşlarını Cumhuriyet aleyhtarı ve padişah taraftarı göstermesidir."

Öğle üzeri vapur Galata rıhtımına yanaşır. Rıhtımda kalabalık bir halk ve halkın önünde de resmi görevliler Karabekir'i karşılamaktadır. Halk, Karabekir'i coşkun gösterilerle kalacağı yer olan bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu Harbiye Nezareti'nin dış kapısındaki köşke kadar getirir.

Öğleden sonra gazeteciler Karabekir'i soru yağmuruna tutarlar.

Sorular genellikle hilafet sorunu ile ilgilidir.

Karabekir, hilafet ile ilgili soruları "malumatım yoktur" diye yanıtlamak istemez ve "cumhuriyetin feyzinden" söz eder, kendisinin de "cumhuriyetçi" olduğunu söyler.

Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Adnan Bey'in de[47] son gelişmeler konusunda kendisi ile aynı kaygıları taşıdıklarını öğrenir:

"Hepsi de M. Kemal Paşa'nın bu hareketinden teessür duymuşlardı. Ve istikbalde keyfi hareket edeceğinden endişeli idiler. Halka ve matbuata karşı zor durumda bulunduklarını ve sevinçli günlerin herkese zehir edildiğini anlatıyorlardı. Ankara'dan esen havanın kanlı bir istibdat hakareti ile meşbu (dolu) olduğunu, intihaba esas olan umdelerin 2. maddesine rağmen Osmanlı Hanedanı aleyhine de atıp tutmalar başladığını ve ilk günden beri kendisini tutan bizler aleyhine M. Kemal Paşa'nın fikri ve fiili aleyhtarlık uyandırmaya başladığını öğrendim.

Koca İstiklal Harbi, daha sevinçlerine doyamadık. Uğrunda fedakârlık edenleri ne çabuk elem ve ıstıraba düşürdün!

M. Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet paşaların bir arada üçlü resimleri bastırılmıştı. İstiklal Harbi'ni bu üç başın idare ettiği propagandası yapılıyor ve Şark Cephesi âdeta küçültülüyor; âdeta İstiklal Harbi kadrosundan benimle birlikte çıkartılıyordu!

Fedakâr ve vefakârlıklarıyla bu davaya hizmet edenler yerine yeni şahsiyetler beliriyordu. M. Kemal Paşa, Meclis reisi olarak sağına Fethi Bey'i,[48] başvekil olarak da soluna İsmet Paşa'yı almış, her üçü de dillerine doladıkları tehlikeli bir yolculuğa çıkmışlardı.

Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da ordu ile arkalarında sessiz sedasız yürüyecekti.

Uzun harp yıllarının elem ve ıstıraplarını ve acı ve tatlı binbir hatıralarıyla vücut bulan milli birliğimiz ve milli salabetimiz (sağlamlığımız), milli seciyemiz (karakterimiz) ve milli hürriyetimiz, şimdi son muvaffakiyetlerin sarhoşluğu ve ihtirasıyla gevşeyecek, çözülecek ve bozulacak mı idi? Bu hal silahla emellerine kavuşamayan düşmanlarımızı er geç emellerine kavuşturacak bir tefrikaya (bölünmeye), bir yıpranmaya, bir çöküntüye sebep olmayacak mı idi?"

Karabekir, bu kaygılarla kararını verir.

Ankara'ya giderek uzlaştırıcı ve birleştirici rol oynamak ve böylece düşünce birliği sağlamaya çalışmak.

Karabekir, kurulan yeni rejimin bir "başkomutanlık tahakkümü" yaratacağından kuşku duymuyor, İttihat ve Terakki günlerinde ettiği yeminleri anımsıyordu.

İki arkadaş artık karşı karşıya geliyorlardı. Bir siyasal kavga başlamak üzereydi.

O günlerde neler düşünüyordu Karabekir?

Şunları:

"İstiklal Harbi'nin birinci derece mesul bir şahsiyeti ve milletin hürriyetine çocukluğundan beri ant içmiş bir vekili sıfatıyla, karşıma dikilenlerin suallerine ve endişelerine haklı cevaplar vermek kolay bir şey değildi. Hilafet ve saltanatı almak için koyu bir mutaassıp çehre ile minberlere kadar çıkıp hutbeler okumak, muvaffak olamayınca da bizzat medhü sena edilen mukaddesata dil uzatmak ve bunları altüst etmek üzere bir diktatörlüğe çıkmak gibi iki tehlikeli ifratın birinden diğerine atlamak herkesin yapabileceği bir iş değildi. Fakat bu felaha (kurtuluşa) **doğru bir gidiş de değildi.**

Geldiğim günkü şikâyetler arasında (hükümetin İstanbul matbuatına karşı şiddetle hareket edeceği) endişesi de vardı. Fakat kimsenin de bundan yıldığı yoktu."

Gazeteler o günlerde bir hükümet bildirisini yayınlar Anadolu Ajansı'ndan gelen bildiride, hükümetin basın özgürlüğüne saygılı olduğu ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hıçbir önlem düşünmediği yazılmaktadır.

Karabekir, bu bildiriden söz ettikten sonra şunları yazar:

"Bu vaat ve ilana rağmen iki hafta sonra İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gelmiş ve matbuata karşı şiddetini göstermiştir."

Karabekir, Halife ile Görüşüyor

Kâzım Karabekir, İstanbul'da okulları ziyaret eder, gazete başyazarları ile görüşür 12 Kasım günü de Halife Abdülmecıt Efendi ile görüşmeye gider

Bu görüşmede neler konuşulduğunu yine Karabekir'in anılarından öğrenelim:

"12 Kasım'da Halife Mecit Efendi'yi ziyaret ettim. Beni birbuçuk saat yanında alıkoydu. Gözlerini daima yere tespit ediyor; ara sıra öte beriye bakıyor ve bir düziye babası Abdülaziz'in iyiliğinden ve Vahdettin'in kötülüğünden bahsediyordu. Birkaç kere müsaade istediysem de salıvermedi. Ve sonunda korkak bir eda ile şunları söyledi:

- Benim bu sarayda resim takımlarımla bir iki bohçam var. İstemezlerse bunları alır giderim.

Bu sözleriyle, hal ve tavırlarıyla tehdit edildiğini anlatmak istiyordu. Gerek arkadaşlarımdan gerekse gazetecilerimizden aldığım havadislerle de karşılaştırılınca M. Kemal Paşa'nın çıkamadığı bir makamı yıkmak kararını vermiş ve fiiliyatına da geçmiş olduğuna şüphe kalmadı."

Evet, siyasal kavga başlamıştı. Bu kavga ne yolla ve nasıl yapılacaktı? Karabekir, Gazi'yi uyarmaya karar vermişti. Uyarıların yararı olmazsa ne yapacaktı?

Bütün sorun da buydu.

Karabekir günlerdir hep aynı konuyu düşünmektedir: "Milli hükümetin kuruluş günlerindeki dindarane sözleri ve hareketleri 2. TBMM intihabındaki umdenin ikinci maddesindeki (hilafetin âl-i Osman'da kalması değişmez düsturdur)" kararını ve Mustafa Kemal'in Balıkesir'de verdiği hutbeyi.

Karabekir bu kaygılarla ve bu düşüncelerle Gazi'yi uyarmaya karar verdiğini yazıyor

Tanin gazetesinde 11 Kasım günü şu satırlar yayınlanır:

"Arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız. Millet Meclisi'nin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçten verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elim oluyor Hilafet bizden giderse beş-on milyonluk Türkiye Devleti'nin âlem-i İslam için hiç ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşebileceğimizi anlayabilmek için büyük dirayete lüzum yoktur.

Milliyetperverlik bu mudur?

Hakiki hilafet hissini kalbinde duyan her Türk makam-ı hilafete dört elle sarılmak mecburiyetindedir. Hanedan-ı Osmani de kabul edilmese ve binaenaleyh ilelebet Türkiye'de kalması taht-ı temine girmiş hilafeti elden kaçırmak tehlikesini icat etmek, akıl ve hamiyet ile hiss-i milliyet ile zerre kadar kabil-i telif değildir."

Karabekir, bu satırları "bütün seyahat ettiğim yerlerdeki şikâyetlerin hülasası" diye tanımlar.

15 Kasım günü halife, Rauf Bey ile Adnan Bey'i akşam yemeğine çağırır. Yemekte Romanya'dan gelen bir İslam cemaati de bulunur

24 Kasım günü İstanbul Fatih Belediyesi'nin verdiği yemekte TBMM Başkanı Fethi Bey ile karşılaşırlar.

Yolların ayrıldığı o yemekte bir kez daha anlaşılır.

Karabekir, Edirne'de Fethi Bey ile görüşmesini şöyle anlatır

"Ondan da Gazi Paşa nezdinde samimi birliğin hırpalanmamasını, ifrat fikirlerin tepeden inme bir şeklin mucip olabileceği tehlikeleri önlemeye çalışmasını rica etmiştim. Fakat seyahatte gördüğüm hali ricalarımın aksi fikirde olduğunu bana anlattı. Gerçi kendileriyle Ankara'da fikir çarpışmamız olmuştu. Fakat kendi fikirlerinin yürümesi için İstiklal Harbi'nde kendilerinden çok daha büyük fedakârlıklar yapan arkadaşların hakları olan mevkileri işgalden sonra onları küçük görmek ve göstermek ne arkadaşlığa ve ne de insanlığa yakışırdı!"

Karabekir ve Fethi Bey 24 Kasım günü aynı trenle Edirne'ye doğru yola koyulurlar. İstasyonda halk toplanmıştır.

Karabekir, **"Fethi Bey heyeti 12 mebustu. Meclis reisi olduğundan daima lazım gelen hürmeti gösteriyor ve ilk önce onun inip binmesine dikkat ediyordum. Ben hem mebustum, hem de üniformalı ordu müfettişi. Fethi Bey'i tanıyan yoktu"** diye anlatır o günkü Edirne gezisini.

Yolda Muradlı'da Karabekir'i "Yaşasın Ermenistan fatihi" diye karşılarlar Hadımköy'de milli eğitim müdürü, Fethi Bey'i Karabekir sanarak Karabekir'i över.

Fethi Bey, trende Karabekir'e sorar:

"Biz iki heyet halinde mi gidiyoruz? Edirne'ye böyle mi gireceğiz? Bu nasıl olur paşam?"

Çatışma burada da baş göstermiştir

Fethi Bey ve Karabekir, Edirne'nin kurtuluş gününde Sultan Selim Camii önünde birer konuşma yaparlar Karabekir konuşmasında **"Bizi kurtarmış olan yegâne kuvvet"** der, **"Türkün birliğidir."**

Devam eder:

"Bütün millet yürekten canciğer olup el ele verirse herhalde memleketimiz bugünden daha mesut bir halde yaşar. Bundan sonra en büyük vazifemiz asrın icap ettirdiği terakkiyata (ilerlemeye) **sarılmak ve cehaletten kurtulmak**

olmalıdır. Bütün millet de birlik ve azimle koşmalıdır. Şunu da unutmamalı ki, Edirne'nin çok kuvvetli kaleleri sukut etti (düştü). Fakat Sultan Selim Camii, bu muazzam abide sukut etmedi. Türkün en büyük kalesi bu mübarek mabet ve onun şerefelerinden fışkıran ilahi seslerdir. Bizler bu ilahi gayeye bütün ruhumuzla sığınmalıyız.

Efendiler, Türkün birliği ve dini, bu iki muazzam kuvvet bizi saadete erdirecek ve Allah'ın inayeti ile hüzünlü yaşlarımızı dindirecektir."

BÖLÜM ON DÖRT

Askerlik mi? Siyaset mi?

Karabekir, yeni bir yol ağzındadır

O günlerde halktan gördüğü sıcak ilgiden M. Kemal'in çekindiği kanısındadır. M. Kemal Paşa'nın Cumhuriyet'i kendilerine sormadan ilan etmesini buna bağlar

Ne yapmalıdır?

Ayrılıp köşesine çekilse, bu "bir dargınlık gibi telakki olunarak" yeni ve içinden çıkılmaz olaylara yol açabilecektir. Böyle düşünür

Geriye bir olasılık kalıyor Askerliği yeğleyerek siyasetten çekilmek

Bu düşüncesini Fethi Bey'e şöyle açar:

"- Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'te toplanan I. İttihat ve Terakki Kongresi'nde yaptığım ve sonra da ısrarla üzerinde durduğum askerin siyasetle uğraşmaması esasına tekrar dönmeliyiz. Zaruri olarak I. TBMM zamanında fiili hizmetteki askerler aynı zamanda mebus da olabildiler. Fakat sulha kavuştuk. Cumhuriyet hükümetinin normal olarak yürüyebilmesi için asker arkadaşların ya mebusluğu, ya askerliği tercih etmeleri usulünü yeni Teşkilat-ı Esasiye'ye koymalıdır. Bu hususu İstanbul'a döner dönmez Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne ve askeri makamlara yazıyla da teklif etmek fikrindeyim. Bu suretle ben askerlikte kalmayı tercih ederim. Ortada endişe edecek bir şey de kalmaz.

Bu mütalaam, Fethi Bey'ce olduğu kadar diğer asker ve mebus arkadaşlarca da isabetli görüldü."

Karabekir, gezisine devam eder. Edirne'de okulları, askeri birlikleri, hastaneleri ziyaret eder. Kararını vermiştir

Siyasetten ayrılacaktır.

7 Aralık 1923 günü TBMM Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'na şu telgrafı çeker

"Asker mebusların fırka siyasi mücadeleleri ile ülfet ettikten ve icabında ordunun en büyük makamları olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisini ve milli müdafaa vekilini istizah ettikten sonra ikinci intihapta orduya avdetlerinin zapturapta vuracağı darbenin ne elim olacağı teemmül buyurulmalıdır.

Binaenaleyh asker mebus arkadaşların ya mebusluğu veyahut askerliği tercih ederek diğerinden affedilmelerinin selamet-i millet ve memleket namına elzem olduğunu arz ederim. Bu husus Teşkilat-ı Esasiye'nin bu baptaki noktasına da tevafuk etmiş olur."

Karabekir'in telgrafına yalnızca TBMM Başkanı Fethi Bey'den yanıt gelir Fethi Bey, bu konudaki bir önergenin ilgili komisyonda görüşüldüğünü dolayısıyla Karabekir'in önerisinin işleme konmayacağını bildirir

Bu yazışmalardan yaklaşık 11 ay sonra aynı öneri bu kez M. Kemal'den gelir.

Karabekir, bu gelişmeleri şöyle yorumlar:

"Bu tarihten on bir ay sonra hadiselerin tesiri altında şahsi emirle bu yola dönmek vakit ve zamanıyla işi kavramamak değil midir?"

İstanbul'a İstiklal Mahkemesi Gönderiliyor

8 Ocak günü Karabekir bir haber alır Ankara'dan İstanbul-'a Topçu İhsan Bey başkanlığında bir İstiklal Mahkemesi gönderilmiştir

Karabekir'in bundan haberi yoktur!

Şükrü Naili Paşa, mahkemeyi Haydarpaşa Garı'nda karşılamıştı. Mahkeme üyeleri de Şükrü Naili Paşa'ya "iade-i ziyaret"te bulunuyorlardı.

"Ne Ankara'daki üst makamlar ne de İstanbul'daki madun bir kumandanım olan paşa bu heyetin geleceğini bana bildirmemişlerdi" diye yazar Karabekir.

İpler tam anlamıyla kopmuştur Ankara Karabekır'i gözden çıkarmıştır

"Ankara'daki şahsiyetlerin, Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi bu sefer de bulunduğum bir yere İstiklal Mahkemesi gönderdikleri halde bana haber vermemeleri çok ağır bir hava yaratıyordu. Bunun reisine de bu yolda emir verilmiş olacaktı ki, çok eskiden tanıştığımıza ve ne de madun kumandanımı ziyarete giderken bir ordu müfettişi sıfatıma hürmeten beni ziyarete gelmediler.

Bu çirkin vaziyeti Ankara makamlarına protesto ettiğim gibi Şükrü Naili Paşa'yı da çağırarak neden dolayı bana haber vermediğini sordum. Bu zat cevabında (Ankara'nın size haber vermemiş olacağı aklıma gelmemişti) diyerek işin içinden çıkmak istedi. Bunun askerce bir cevap olmadığını, Haydarpaşa'ya olsun giderken bana haber verebileceğini kendisine ihtar ettim. Benim kanaatim M. Kemal Paşa'nın Selanik'te çocukluğundan beri arkadaşı olduğundan hususi bir itimada mazhardı. Ondan, bu hususta diğer makamlar gibi bana haber vermemek suretiyle beni küçük düşürme emrini almıştı. Fakat benim, mevkiimin şeref ve salahiyetinden en ufak bir şeyi ihmal etmeyeceğimi arkadaşlarım şimdiye kadar çok görmüşlerdi. Şu halde maksadın beni tahrik ederek beraber çalışmaya imkân bırakmamaya çalışmak olduğu apaçık görünüyordu. Ben, tabii mümkün olduğu kadar sabrederek ve samimi ve feragatli çalışmaya devam edecektim. Fakat, İstiklal Harbi'ni zaferle kapattıktan sonra işe İstiklal Mahkemeleri ile başlamayı hele Başvekil İsmet Paşa'ya hiç yakıştıramıyordum. Sonra bu benim en eski ve en samimi arkadaşımdı. Beni, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisliğine getirmeyi, güya, düşünüyordu. Vaktiyle Şark hareketini muvaffakiyetle bitirdiğimi tebrik ederken bana en yüksek mevkilerin mevut (söz verilmiş) olduğunu yazıyordu.

Şimdi iki satır bir şey yazmıyor; ağızdan bir şey göndermiyordu. Hatta resmi sıfatım, resmi hakkıma riayetsizliği hoş görüyordu. Sulhtan sonra onların uçarı fikirlerini ben tehlikeli bir dış entrikası görüyordum. Demek, onlar da bu yolu İstiklal Mahkemeleri'ne dayanarak durdurmakta ısrar ediyorlar ve başta benim gibi vefakâr ve feragatli bir arkadaşlarını açık ve mertçe olmayan sinsi bir usul ile ezmekten çekinmeyeceklerdi. Benim şimdilik yapacağım şey, Ankara'ya dönüşte bilhassa İsmet Paşa ile çok açık konuşmak olacaktı. Sonrasını da hadiseler tayin edecekti."

O günlerde Fevzi Çakmak, İstanbul'dadır Karabekir, Fevzı Paşa'ya Kurtuluş Savaşı ile kazanılan saygınlığın İstiklal Mahkemeleri'yle yitirileceğini anlatır

Fevzi Çakmak, Karabekir'e hak verir

16 Aralık 1923 günü Karabekır, Ankara'ya gitmek üzere trene biner. Bu arada Karabekir, Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderdiği fırka komutanlarından Osman Bey'in (Koptagel)[49] yeniden Doğu'ya gönderildiğini öğrenir

Olayı şöyle yorumlar:

"Bana haber verilmemiş olmasına da diğer hadiselerdekinden ziyade şaştım. Şifahen de Fevzi Paşa bir şey söylememişti.

Asıl tarihi rezaleti Kemalettin Sami Paşa ile yalnız kalınca öğrendim. Fevzi Paşa'nın imzasını taşıyan "zata mahsus" bir emirde; eğer İstanbul'da padişahlık lehine bir isyan çıkarsa kolordusu ile İstanbul üzerine harekete geçmesi emrolunuyordu!

Onbirinci Fırka'nın alelacele Şark'a sevki de bu fırkanın Şark seferlerinde emrimde bulunması dolayısıyla herhangi bir harekette benim emrime geçeceği endişesi imiş!

Ankara'daki cumhurreisi, başvekil ve Erkân-ı Harbiye reisi, yani M. Kemal, İsmet ve Fevzi paşalar -ki her birine karşı ayrı hukukum, ayrı feragatim ve ayrı samimiyetim vardı- bir arada düşünüyorlar ve karar veriyorlar ki, İstanbul'da bir ihtilal çıkacak ve bir padişah ordusu kurulacak ve ben bunu idare edeceğim!

Bu karara karşı şu tertibi kararlaştırıyorlar:

Maiyet komutanım olan merkezi Eskişehir'deki 4. Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Paşa, komutasındaki bir ordu ile İstanbul'a yürüyecek... Bu kolorduya mensup olan fakat Şark'tan geldiğinde bana iltihakı tehlikesi bulunan Osman Paşa fırkası derhal vapurlarla Şark'a iade olunacak... Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da bizzat İstanbul'a gelerek ahvali gözleri ile görecek ve icabını yapacak.

Fevzi Paşa'nın, gözleriyle görüp, kulaklarıyla ahvali anladıktan ve benim de orduyu siyasetten ayırmaya uğraştığıma da kani olduktan sonra atılan bu adımı haber alacağımı tahmin ederek hiç değilse Ankara'ya hareketim sırasında

münasip bir şekilde bana haber vermemesi, çok defalarca gördüğüm askeri nüfuzumun derecesini ölçemeyecek kadar duymaz mı sandığı, yoksa M. Kemal ve İsmet paşaların teveccühlerini kayıp mı edeceğine inandığını kestiremedim.

Her ne olursa olsun bu bir skandaldı.

Cumhuriyet idaremize ve bunu ellerine alanlara asla yakışmazdı.

Kemalettin Sami Paşa'nın aldığı emri, amir olan bana bildireceğini hesaba katmayanlar bu zatın, daha Harb-i Umumi'den önce maiyetimde istihbarat şubesinde çalıştığını ve benim pek eski bir arkadaşım olduğunu bilmeli idiler.

İsmet Paşa bunu bilirdi. Bunu yakinen bildiğine göre işi başka bakımdan düşünmek zaruretinde kaldım:

Beni ordudan istifaya mecbur etmek için sebepler hazırlamak.

Şimdiye kadar bu sebepler numara alacak kadar çoğalmıştı. Bunu ben apaçık birinci derecede İsmet Paşa'ya, ikinci derecede Fevzi Paşa'ya söylemeye karar verdim."

Karabekir, bu kararla Ankara'ya gelir Garda, İsmet Paşa, Rauf Bey, Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp ve bazı milletvekilleri ve paşalarca askeri törenle karşılanır

17 Aralık akşamı Rauf Bey ile yemek yerler, konu siyasettir Sofrada konuşulan konuları Karabekir anılarında şöyle anlatır:

"Hasbıhallerimizin esasını yeni üçlü manzumenin, yani M. Kemal, İsmet ve Fevzi paşaların bize karşı aldıkları tavır teşkil etti. Açık görülen manzara şu idi:

M. Kemal Paşa, ilk İstiklal Harbi arkadaşlarından kaçıyor. İsmet Paşa da onu kaçırıyor. Fevzi Paşa da bu uysal ruhu[50] ile bu yolculuğa katılıyor ve İstiklal Harbi'nin üç banisi gibi görünmesi de ayrıca ona haz verdiğinden o da bizim uzaklaştırılmamıza ve küçültülmemize yalnız seyirci değil bizzat amil de oluyordu. İstiklal Harbi'nin ilk kurtuluş yılındaki menfi hareketler, bu surette yalnız saklanmıyor, bizim fedakârlıklarımız da onların hesabına geçirilmiş gibi oluyordu.

Bizim bu tahlilimize kuvvet veren çok deliller vardı. Hele M. Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya (Benden sonra senin gelmen için lazımını yapmalıyız) dediğini arkadaşlar kulaklarıyla duymuşlardı.

Bu vaziyet karşısında ne yapsak boştu. Fakat sonuna kadar samimi bağları kırmamaya ve dost düşmana karşı milli birliği korumaya çalışmak da vazifemizdi. Hususiyle, (Türkler, ancak başları sıkıya gelince birleşirler ve ancak askeri bir kudret teşkil edebilirler; medeni bir hükümet kuramazlar. Çünkü ruhlarında tahakküm ve istibdat kökleşmiştir. Başa gelen oğlunu, kardeşini bile zan ve vehim uğruna öldürmekten zevk alır) gibi telakkileri yeniden canlandırmamaya çalışmamız milli bir borçtu.

Bu düşünce ile Rauf Bey ile İsmet Paşa'yı barıştırmayı ve M. Kemal Paşa ile de samimi görüşmeyi birinci plana aldım. Rauf Bey de fikrimi kabul etti. Ve İsmet Paşa'ya karşı gayet samimi davranacağını ve kusuru varsa söylendiği anda tarziye vereceğini (özür dileyeceğini) söyledi.

18 Aralık'ta resmi ziyaretlerimi yaptım. İsmet Paşa yerinde yokmuş; kartımı bıraktım.

M. Kemal öğle yemeğine çağırdı. Hasbıhallerimizde kendilerine samimi duygularımıza emniyet etmesini beyandan sonra iki ricada bulundum:

1- Ordunun siyasetle uğraşmaması için kumandanların aynı zamanda mebus olmamaları hakkındaki teklifimin kabulü.

2- İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemesi namı ve şahısları bakımından halka çok fena tesir ettiğini eğer bu şekil devam ederse eski hafiyelik devri aynen başlayacağından normal idare şeklinden ayrılınmaması ve adliyemize itimat olunması ve ona kudret verilmesi.

İstanbul'da korkulacak bir şey olmadığını, gazetecilerin kendilerini göstermek ve satışlarını çoğaltmak gayretiyle açtıkları münakaşada Ankara'daki Yenigün gazetesinin[51] atıp tutmalarını, herkes Cumhuriyet hükümetinin ve hususiyle sizin emrinizle yapılıyor telakkisi halkı çok müteessir ettiğini, bunun için Ankara gazetelerinin çok ağırbaşlı hareket etmeleri lüzumunu belirttim.

Ve bütün bunların üstünde bana olan itimadının kırılmamasını ve emirleri ne olursa apaçık tebliğ buyurmalarını hasseten rica ettim."

Ertesi gün Karabekir, İsmet Paşa ile de görüşür Karabekir, İsmet Paşa'ya Cumhuriyet'in ilanının kendisine daha önce

haber verilmemesi ve İstanbul'a kendisinden habersiz İstiklal Mahkemesi gönderilmesinin "itimatsızlık eseri" olduğunu söyler

İsmet Paşa "Trabzon'a emin bir adam göndererek vaziyeti sana bildirmemekle hata ettiğimizi kabul ediyorum" der

Karabekir, İsmet Paşa ile 21 Aralık 1923 günlü görüşmesini anılarında şöyle anlatır

"İstiklal Mahkemeleri'nin memleketin emniyet ve iktisadi hayatını hırpalayacağını ve harice karşı da Cumhuriyet idaresinin İstiklal Mahkemeleri'yle tutunabildiği zannını vereceğini, nitekim İstanbul iktisadiyatının sarsıldığını ve iş uzarsa bazı iflasların da vukua geleceğini izah ettim. Ve öteden beri M. Kemal Paşa'ya yazdığım veya söylediğim şu düsturu İsmet Paşa'ya da tekrar ettim:

- Sevgi ve saygı ikna ile kazanılır. Korkutmaktan, sindirmekten doğacak olan ancak nefrettir.

Bu esasta uzun uzadıya görüştük.

İstiklal Mahkemeleri'yle işe başlamalarından M. Kemal Paşa'ya ve kendisine karşı kalplerdeki büyük sevginin sarsıldığını ve hele mahkemeler keyfi kararlar verirlerse değil İstanbul'un, bütün vatandaşların endişeye düşerek aynı duygulara kapılacaklarını, bunun için bu mahkemenin hiçbir tesire kapılmadan asilane iş görmesini ve işi çabuk bitirip geri gelmesini ve artık şu veya bu sebeplerle bu mahkemeleri bir vasıta olarak kullanmamalarını ve meselenin Türk milletinin ve Türk vatanının şerefi olduğunu ve Cumhuriyet idaremizi zayıf gösterecek olan bu cebir ve şiddet vasıtası yerine halka Cumhuriyet'in feyiz ve hürriyet getirdiğini fiilen göstermekliğimiz lüzumunu izah ettim."[52]

BÖLÜM ON BEŞ

Karabekir, eski ve yakın arkadaşı İsmet Paşa'ya bütün kaygılarını, düşüncelerini tek tek anlatır Rauf Bey ile aralarını düzeltmek ister. İster ama İsmet Paşa kararlıdır.

- Rauf Bey ile görüşmem ve anlaşmam, der.[53]

Kendisine niçin güvenilmediğini sorar. İsmet Paşa "Sana zamanında haber verilmemiş olması itimatsızlıktan ziyade ait olduğu makamların hatasıdır" yanıtını verir. Ve kendisinin bu işe karıştırılmasının haksızlık olduğunu söyler

Söz, Kemalettin Sami Paşa komutasındaki kolordunun padişah yanlısı olası bir ihtilale karşı İstanbul'a gönderilme hazırlıklarına gelir.

Karabekir, kendisinin padişah yanlısı gibi görülmesinden duyduğu acıyı anlatır Durumdan uzun uzun yakınır. Olayı kendisine karşı bir "komplo" olarak yorumlar. Milletvekilliğinden ayrılarak askerliğe dönme kararından, bu yolda yaptığı öneriden söz eder Karabekir'in anlatımlarına göre renkten renge giren İsmet Paşa "ne söylersen haklısın" der Ve Karabekir'in "mebusların aynı zamanda komutan olmamaları" önerisini de destekleyeceğine söz verir.

Kâzım Paşa, İstanbul'a döner, İstanbul'da Rauf Bey, paşaya İçişleri Bakanı Fethi Bey'in "bazı mebusların mektuplarını çalmak için verdiği mahrem emri" gösterir

Karabekir, bu olayı şöyle yorumlar:

"Mütarekenin ilk zamanlarında İsmet Paşa bana Erzurum'a yazdığı mektubunda Ferit Paşa hükümetinin mektuplarımızı açtırdığı şüphesini yazıyor ve mundar idare diye bu işi nefretle yâd ediyordu. Şimdi bu işi daha geniş mikyasta ve millet mebuslarına kendi başvekilliği zamanında kendisi yaptırıyordu. Damat Ferit, müstebit bir hükümdar sadrazamı idi; fakat kendisi Cumhuriyet'in birinci başvekili!"

Kâzım Karabekir Paşa, bu kaygılarını İsmet Paşa ile de görüştüğünü yazıyor.

İsmet Paşa, bu emirden haberi olmadığını söyler, ama daha çok bu gizli yazının Rauf Bey'in eline geçmesi üzerinde durur Karabekir, İsmet Paşa'ya M. Kemal'in çevresini saranlardan yakınır

Eski arkadaşlarıyla Karabekir arasındaki bir tartışma da, orduya alınacak araç ve gereçler konusundadır. Karabekir, İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek şunları yazar:

"Orduya ait işlerden ve hele tayyare, mühimmat fabrikalarına hakkında gazetelerde gördüğüm birtakım şirketlerin talip oluşundan resmen bizlere haber verilmemesinin mahzurlu olduğunu ve işlerin Enver Paşa'nın zamanındaki gibi dar bir çerçeve içinde yapılmasının önüne geçilmesi."

İsmet Paşa, Karabekir'in evine gelir Karabekir, yine uzun uzadıya konuşur Şu kaygısını da dile getirir:

"Siz açık söylemiyorsunuz. Fakat herkesin kanaati şudur: M. Kemal Paşa'yı siz Lozan'dan aldığınız ilhamlarla bir inkılaba teşvik ediyorsunuz. Ve bunda İstiklal Harbi'nde ilk M. Kemal Paşa'yı tutan arkadaşlarının uzakta kalmalarını ve hatta ezilmelerini istiyorsunuz. Bu arada ben de dahil olduğum halde mahvımıza kadar yürümek isteyenler görülmektedir, dikkat edin. Bu, milletin istikbali için çok zararlı olacak."

Konuşma daha da uzar İsmet Paşa'ya Karabekir "emeksiz külah kapan sekiz on kalem sahibi" ile "yirmi otuz silahşöre dayanıyorsunuz" der Ve bu uyarıları, bu eleştirileri "kardeşlik vazifesi" gereği yaptığını da söyler

İsmet Paşa:

Seni kuşkulandıracak yeni bir delil mi var? Mektubunda Enver Paşa'nın zamanı gibi oluyor, diyorsun, bundan bir şey anlamadım, diye sorar

Karabekir şöyle devam eder:

"İsmet Paşa'ya dünkü Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki (İnönü Muzafferiyeti'nin yıldönümü münasebetiyle M. Kemal, Fevzi ve İsmet paşaların beyanatı) başlıklı yazıları ve buna karşı gazetenin de mütalaasını gösterdim. Şark zaferi sıfıra indirilmiş, âdeta İstiklal Harbi'nden çıkarılmış, hele İsmet Paşa'nın beyanatı, sanki Kars'ın zaptı Ermeni ordusunu da İnönü önüne getirtmiş gibi bir suçlu hareket derecesine indirilmiş.

- İstiklal Harbi böyle mi oldu paşam? dedim.

Beni küçültmek için Türk milletinin tarihini yalanlıyor. Sizlerin gördüğü büyük işlerin daha parlak görünmesi için bu günahı işlemeye ne lüzum var? Benim en gücüme giden canım kadar sevdiğim senin de hakikate ve bu arada bana varıncaya kadar bu millete en tehlikeli günlerde canla başla hizmet edenlerin şeref ve canlarına karşı vaziyet almandır. Bunun gideceği yer, Fransa Büyük İnkılabı'nın kin ve iftiralarla dolu kanlı tarihidir. Hiçbirimizin hayatı uzun yıllar sürecek değildir. Kuvvetli bir parti, kuvvetli bir Millet Meclisi yerine bir askeri karargâh kurulması çok tehlikeli neticeler verebilir. Birçok kıymetli başları boğarak yapabileceğiniz işler yine birçok başların boğulması ile altüst olabilir. Bunun için dayanılacak kuvvet sözde olduğu kadar iş sahasında da olmalıdır. Bugün Meclis'te büyük mütehassıslar yok gibidir. Buna karşı çok zabit vardır. Bunların orduya çıkarılması hem Meclis'i bunlardan kurtarmak hem ordu saflarındaki boşlukları doldurmak bakımından faydalıdır. Bu suretle şahsi arzular yerine ilmi programlar tanzim edilebilir ve milli bir cephe ile yeniliğe bürünebilir.

Bu sözlerden sonra Fransa Büyük İnkılabı'na ait eserlerden çıkardığım iki makaleyi okudum. Kanlı bir yoldan yürüyenlerden ibret alalım, dedim.

İsmet Paşa, sabit bir fikrin esiri idi. Uzun muhasebelerimizden sonra sonucu yine şöyle bağladı:

- Kâzım, eğer hükümetten çekilirsem muhalif bir parti yaparım.

Onun bir endişesini seziyordum:

Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden başkasını başvekil yapması ihtimali onu düşündürüyordu. Kabinesindeki bazı tadilata razı oluyordu. Fakat, başvekillikten çekilmeye tahammüllü görünmüyordu. Derhal muhalif bir parti yapacaktı. Ben işi tatlıya bağlamak için:

- Ne yaparsan yap; yalnız her işinde samimiyeti siyasete hâkim kıl... bir de benim askeri sahadaki mesaime yardım et. Bana bunlar yeter..."

Harp Oyunu

Yıl 1924; günlerden 9 Şubat.

Kâzım Karabekir, anılarında "beni hayrete düşürdü" diye yazdığı bir haber alır:

İsmet Paşa ve Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa, kendisine haber vermeden İzmir'e gitmişlerdir. İzmir'de harp oyunları yapılacaktır.

Karabekir ve Fevzi paşalar da İzmir'e giderler Harp oyunlarına M. Kemal de katılır.

"İki mühim nokta garibime gitmişti" diye yazar Karabekir

"Biri madem ki mesele harita üzerinde hallolunacaktır. Ne diye bu kadar masraf ve rahatsızlık kabul olundu? Ankara'da daha rahat ve istifadeli olurdu. İkincisi de meselelerde, harp oyunlarında ve manevralarda daima kırmızı ve mavi taraf denir ve bu devlet, şu devlet diye isim bildirilmezdi. Çünkü bu şayi olacağından dış ve iç siyaset bakımından mahzurlu ve hatta tehlikeli sayılırdı. İzmir'de toplanmak ve İtalyanların Ege sahillerine çıkacağını apaçık ortaya koymanın herhalde bir sebebi olacaktı.

Bunu Fevzi Paşa'dan sordum. Ve harp oyunu bittikten sonra arazi seyahati yapılmasını teklif ettim.

Mesele Ankara'da teklif olunmuş; kendisi de yolda okumuş! Bunun için malumatı yokmuş. Ve hatta reyi bile alınmamış. Seyahat hakkında da bir arzusu yokmuş."

Bu konuda bir tartışma çıkar

Karabekir, M. Kemal'e on yıl savaş tehlikesi görmediğini, Almanlarla İtalyanların ileride anlaşacaklarını ve Arnavutluk'a saldıracaklarını, Türkiye'ye saldırmalarının İtalyanlar için felaket olacağını ileri sürer

M. Kemal "Arnavutluk İtalyanları tatmin eder mi?" diye sorar

İki komutan savaş taktikleri ve olası gelişmeler üzerinde konuşurlar Harp oyunlarında başkomutanlık Karabekir'e verilir

Karabekir, harp oyunlarının arazide yapılmasını önerir Öneri kabul olmaz.

M. Kemal Paşa ve Milli Savunma Bakanı Özalp, trenle Ankara'ya dönerler

29 Şubat günlü gazeteler, "Osmanlı Hanedanı'nın memleket hududu dışına çıkarılması ve hilafetin Meclis'e intikali cihetine gidileceği" hakkında görüşmeler yapıldığını yazarlar [54]

Karabekir, o günkü duygularını şöyle anlatır:

"Tıpkı Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi hilafetin lağvı ve hanedanın yurt dışı edilmesi kararı da birkaç kişi arasında kararlaştırılıyor ve halife benim mıntıkamda olmasına rağmen bana bu hususta haber bile verilmiyordu. Biz bu mühim işi de madunlarımızdan (astlarımızdan) **ve onlar da sivil makamlardan öğreniyorlardı. Bu hareket tarzından benim kadar diğer asker arkadaşlarım da teessür ve elem duyuyorlardı. Hususiyle daha neler yapılacağını kimse kestiremediğinden herkesin endişe ve hiddeti artıyordu. Meclis'in verdiği karar, daha evvelinden valilere tamim olunuyordu. O Meclis ki, umdelerde bir madde olarak hilafetin Osmanlı Hanedanı'na ait olduğunu değişmez bir karar olarak kabul ederek milletten rey almış bulunuyordu. ... 6 Mart'ta aldığım tarihi haber şudur: 5/6 gece yarısından sonra halife Çatalca'dan eksprese bindirilmiş ve hudut dışına çıkarılmış. Hanedandan yüz kadar erkek ve kadın da çıkarılmaktadır."**

Bu arada Bakanlar Kurulu'nda da değişiklikler olmuştur

Yine Karabekir'e haber verilmez. Paşa, öfkelenir "Emrivakilere boyun eğmeyeceğim" diye yemin eder.

İstanbul'a gider ve Fevzi Paşa ile görüşür. Fevzi Paşa'yı eleştirir. Fevzi Paşa'ya "Ordu komutanları arasında ikilik konmuştur. Aleyhimize padişahçı, halifeci diye dedikodular, ne yazık ki, en yüksek makamlardan çıkıyor" diye çıkışır

Fevzi Paşa:

Hilafetin lağvı hakkındaki fikrini M. Kemal Paşa bana İzmir'de söyledi. Ben sizin de haberiniz var yanıtını verir.

Tartışma uzar Karabekir, bir diktatörlük devrinin başladığından yakınır "Bu millet, ancak demokrasi esasları ile mesut yaşar" der. Gençliklerinde verdikleri özgürlük savaşımından söz eder.

Konu kapanır

Ertesi gün Erkân-ı Harp Mektebi'nde (Harp Akademisi'nde) Karabekir'in konferansı vardır. Fevzi Paşa konferanstan önce Karabekir'i uyarır:

Paşam, Şark harekâtının yalnız askeri kısımlarından bahsedersiniz, ileri geri uzun muhaberattan katiyen bahsetmemenizi rica ederim.

Karabekir kırgın ve kızgındır.

Olayı şöyle anlatır:

"Hayretimden dona kaldım. Bu bir amirin emri idi. İtaate mecburdum. Fakat konferansı vereceğim kimseler Türk ordusunun mukadderatını ellerine alacak olan genç erkân-ı harp zabitleri idi. Bunlardan bu işleri saklamak büyük bir cinayetti. Bu hakikati bunların öğrenmesi hakları idi. Bizim de bunları öğretmek vazifemizdi. Genç erkân-ı harplilerin kapısı önünden dönemezdim. Onlara çirkin bir misal de göstermemek için mareşal ile münakaşa da edemezdim. Şu halde içten gelen bir kerahetin (istemeyerek, baskı ile yapmanın) **tabii bir inikası** (yansıması) **olan bakış ve tavrımla:**

- Emriniz üzerine işi kısa keserim efendim, dedim."

13 Nisan 1924 günü Karabekir, M. Kemal tarafından Çankaya Köşkü'ne çağrılır. Başyaver Salih Bozok, M. Kemal Paşa'nın odasında meşgul olduğunu bildirerek Paşa'dan beklemesini rica eder.

M. Kemal Paşa, odasında Terzi Altın Makas'a müşir üniformasını diktirmekte ve üniformanın provası yapılmaktadır.

Salih Bey, M. Kemal Paşa'nın çalışma masasında bulunan bir resimli albümü Karabekir'e uzatır. Karabekir, albümde kendisi ile ilgili övgülü sözleri okur. Albümde şunlar yazılıdır:

"Şark Cephesi'nin güzide komutanı yalnız iyi bir asker, mümtaz bir kumandan değil aynı zamanda muktedir bir idare adamıdır da. Mütarekenin bidayetinden beri Erzurum ve havalisini fevkalade hüsn-ü surette idare etmiş, hastaneler, mektepler açmış, Ermenilerin harap ettikleri bu güzel cüz-i vatanı imara çalışmıştır.

Türk milleti, Kâzım Karabekir Paşa gibi rical yetiştirmiş olmakla ne kadar iftihar etse sezadır."

Karabekir, albümü okumaya dalar.

Sonrasını Kâzım Karabekir'den öğrenelim:

"Artık benim de sabrımın tükendiği bir sırada idi ki, Salih Bey tekrar gelerek:

- Gazi Paşa buyursunlar diyor, dedi.

Yanına girdiğim zaman elimi sıkarak mühim meşguliyetini söyledi:

- Sizi fazla beklettim, ama bizim terzi ile yeni yaptırmakta olduğum müşir elbisesi hakkında görüşüyorduk. Seni, sıkılırsın diye çağırmadım.

Ben:

Eğer benimle bunun yarısı kadar zaman görüşmek lütfunda bulunursanız şu iki kâğıt üzerinde görüşme rica edecektim, diyerek bir (G. M. Kemal) imzasını taşıyan ve 1923 tarihli mebusluğumu bildiren tezkerenin, diğeri de benim imzamı taşıyan 1919 tarihli Harbiye Nezareti'ne Şûra-yı Askeriye teşkili hakkında yazdığım hususi tekliflerimin suretini Gazi'ye verdim.

Müstehzi bakışla sordu:

- Nedir bunlar? Müfettişlik umumi layihası ise o makam başkomutanlık demektir. Bu hazerde ve seferde benim makamımdır. Hazerde bana niyabeten Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi, yani Müşir Fevzi Paşa bu vazifeyi görecektir. Bunu Erkân-ı Harbiye Riyaseti Kanunu'yla da tespit ettik. Siz hâlâ o makamı ve rütbeyi mi kurcalıyorsunuz?

Ben:

- Hayır efendim. Ben bugünkü mevkiimde uhdeme düşen vazifelerden uzak bulundurulmakta olduğumdan şikâyet ediyorum. Takdim ettiğim vesikalardan biri benim Büyük Millet Meclisi azalığına seçilişimden dolayı kıymetli imzanızı taşıyan iltifatnamenizdir. Diğeri de Şûra-yı Askeriye teşkili lüzumu hakkında öteden beri yazdığım ve söylediğim fikirlerimdir. Son günlerde ne siyasi ne de askeri teşebbüs ve kararlarınız hakkında fiiliyata çıkmadan önce bir haber dahi alamıyorum. Uhdemdeki mebusluk ve askerlik vasıflarından hangisi arz buyurulursa, orada mevkiimin hak ve mesuliyeti olan vazifeyi görmek istiyorum. İstiklal Harbi'nde her iki salahiyetimi hüsn-ü istimal ettiğimi ve her zaman takdirlerinize layık hizmetler gördüğümü her zaman büyük bir şevkle hatırlıyorum.

Başkomutanlık meselesine gelince:

Benim şahsım kaale alınmayarak şunu arz edeyim ki, istiklal harplerinde reisicumhurumuzun aynı zamanda başkumandan olması çok mahzurlu olacaktır. Her tarafla siyasi münasebetlerimiz kesilmiş halde iken sırf dahili işlerle uğraşmak yüzünden zat-ı samileri İstiklal Harbi'nde askeri planlarımızın icabı veçhile başkomutanlığı zamanında uhdenize almadınız. Ve bu yüzden Garp Cephesi ordusu cepheciliğe döküldü ve İstiklal Harbi de beyhude bir yere en az bir yıl uzadı.

M. Kemal Paşa:

- Muntazam tuttuğunuzu işittiğim hatıratınızı vesaikleriyle birlikte getir de göreyim. Hiçbir tarafta herkes gibi benim İstiklal Harbi'nin banisi olduğumu ve Türk milletini ölümden kurtararak ona istiklalini bahşettiğimi söyleyeceğine kendini de benim payeme çıkartacak propagandalar yaptırıyorsun. Bir millette ancak bir Gazi olur. Bu yürüyüşe ayak uydurmaya çalış. İstiklal Harbi'ni nasıl emirlerimle başardıysak bundan sonrası da bundan başka olamaz. Ben sana şerefli bir vazife düşünüyorum. İçeride Fethi Bey var, birlikte konuşalım.

Terfi müddetim geldiği halde aldırış etmeyen, aleyhimde bir düziye "İstiklal Harbi'nde nasılsa Şark'ta bulundu. Bana müşkülat göstermekten başka bir şey yapmadı" propagandası yapan ve etrafımdan hafiyelerini eksik etmeyen M. Kemal Paşa, bugün benim hatıratıma da el atmak kararında idi. Buna muvafakat edemezdim. (Hatıratımı elimden almak için üç kere evimi basıp arattı. 3 bin nüsha eserimi yaktırttı. Ve bir hayli evrakımı aldı. Fakat ancak gölge yakalamıştı.)

Salonda Fethi Bey de eşiyle mevcuttu. Gazi:

- Haydi size yukarı kattaki kütüphanemi gezdireyim, diyerek Fethi Bey'le beni beraberinde alarak yukarıya çıkardı.

Lâtife Hanım'ın da birçok zarif ciltli kitaplarını taşıyan ve bütün duvarları kaplayan kitaplarını temaşa ederken Gazi dedi ki:

- Musul hakkında Haliç konferansında Fethi Bey siyaset yoluyla muvaffak olamadı. Sıra Karabekir'e geldi. O bu meseleyi asker kuvvetiyle başaracaktır.

Ben:

- İngilizlere harp açmak felaketli bir iş olur. Yunanistan-'ın yapamadığını bu sefer İtalyanlara da teklif edebileceklerini hesaba katarak İzmir harp oyununda tehlikeyi belirttiğiniz halde şimdi böyle bir istilaya kendimizin sebebiyet vermesi doğru mudur? Lozan'da Musul meselesinin halli sonraya; siyasi bir yoldan halle bırakılmadı mı? Bu meselenin daha öne alınarak hilafetin lağvında acele buyurulmamalı idi. Eğer mütalaam sorulsaydı, belki bu teklifimi siz de kabul buyururdunuz. Bugün İstiklal Harbi zamanından daha zayıf bir halde olduğumuzu iddia edebilirim. Herhangi bir muvaffakiyetsizliğin bilhassa Kürtlük mıntıkasındaki akisleri pek zararlı olabilir. Şark'ın ıslahına yazık ki, hiç ehemmiyet verilmiyor. İçtimai düzenimiz ve dolayısıyla ahlaki durumumuz günden güne her tarafta bozuluyor.

Benim Gazi ve müşirliğimden bahseden albümü bana göstermekten maksadı da galiba beni Musul harekâtı yapmaya iştahlandırmak olacaktı. Buna kıymet vermediğimi görünce işi kısa tutarak:

- Sen bu işleri İsmet ve Fevzi paşalarla görüşürsün, haydi artık salona inelim, dedi."

BÖLÜM ON ALTI

Lozan Antlaşması'nda Musul sorunu çözüme bağlanmamıştı. Görüşmelerin uzaması üzerine İsmet Paşa, bu konunun Türkiye ile İngiltere arasında çözülmesini önermiş; bu önerisi de taraflarca benimsenmişti.[55]

Musul konusundaki ilk görüşme 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da yapıldı.

"Haliç konferansı" diye bilinen bu konferanstan sonuç alınamadı. İngilizler Süleymaniye, Kerkük ve Musul kentlerini Türkiye'ye bırakmak istemiyorlar; Türk delegasyonu başkanı Fethi Bey de Musul ili nüfusunun Türk ve Kürtlerden oluştuğunu ileri sürerek Türk tezinde direniyordu.

İngilizler, Musul dışında ayrıca Nasturi[56] Hıristiyanlar nedeniyle de Hakkâri ilini de istemekteydiler.

Sorun, Haliç konferansında çözülemedi. Çözülemeyince konu İngilizler tarafından Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924 günü bir komisyon kurarak konunun bu komisyonca incelenmesi kararını verdi. Komisyon düzenlediği raporda Irak'ta "İngiliz manda yönetiminin" 25 yıl daha uzatılarak Kürtlere özerklik verilmesi koşulu ile Musul'un manda yönetimine bırakılması, bu olmazsa, Musul'un Irak'a devredilmesi görüşü benimsenmişti.

Türkiye bu raporu tanımayacağını ilan etti.

Milletler Cemiyeti'nde konuşan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) İngilizlerin Musul'daki Kürtleri ileride Türkiye aleyhine kullanacaklarını söyledi.

Tam bugünlerde Şeyh Sait isyanı patlak verdi. 23 Temmuz 1924 günü İstanbul'dan Mr Henderson'un İngiliz Başbakanı MacDonald'a gönderdiği gizli yazıda Doğu'daki Kürtlerin yerel örgütler kurarak harekete geçmek üzere oldukları ve Kürtlerle temas için bir yetkilinin İstanbul'a gönderildiği bildiriliyordu.

Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza da İngilizlerin desteğini sağlamak üzere Tebriz'deki İngiliz konsolosluğuna başvurmuştu.

Şeyh Sait ayaklanması 1925 yılı ortalarında bastırılabildi.[57]

Türkiye, 1925 yılı Eylül'ünde Milletlerarası Adalet Divanı'na başvurdu. Diplomatik görüşmelerden sonra gerek Divan ve gerekse Milletler Cemiyet Meclisi kararlarını vermişlerdi:

Musul Irak'a bağlanacaktı.

16 Aralık 1925 günü Milletler Cemiyeti Meclis kararı verilmiş; Musul Türkiye'nin elinden kaçmıştı. Türkiye, bu karara karşı tepki gösterdi. Ayrıca Sovyetler'le de 17 Aralık 1925 günü Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı.

5 Haziran 1926 günü, Türkiye, Irak ve İngiltere ile imzaladığı "sınır ve iyi komşuluk antlaşması" ile Musul'u terketmişti.

İşte M. Kemal ile Karabekir'in konuşmaları Musul sorununun tartışıldığı günlere rastlar

Türkiye, Musul'u diplomatik yollarla alamazsa askeri yolla alacaktır M. Kemal bu askeri sefer için de Karabekir'i görevlendirmeyi uygun görmektedir

Yeniden Karabekir'in anılarına dönelim:

"Musul meselesinin siyasi yoldan hallolunamayacağı, Fethi Bey'in tekrar tekrar beyan ettiği Haliç konferansında İngiliz delegelerinin sözlerinden anlaşılıyordu. Daha ilk sözde:

- Musul Kraliyet hükümeti için pek lazımdır, diye ilk ve son sözlerini söylemişlerdi.

Fethi Bey'in

- Bizim Cumhuriyet hükümetimiz için de pek lazımdır, tarzındaki cevabına yine aynı cevabı vermişler.

Gazi, Fethi Bey'i dinledikçe düşünceye dalıyordu. Bilmem hilafeti lağv etmekte acele ettiğini söyledikçe hak mı veriyordu? Yoksa, henüz kuvvetini muhafaza eden askeri mantıkla işi kuvvetle neticelendirmeyi mi düşünüyordu?"

Karabekir, yakın arkadaşı İsmet Paşa ile sık sık görüşür. Bir görüşmelerinde İsmet Paşa birdenbire:

"Kâzım, Musul boş... şunu işgal ediversene..." der.

Karabekir, İsmet Paşa'ya şu yanıtı verir:

"Bu hareket İngilizlere karşı ilansız bir harp demek olur. Oradaki kıtaları az da olsa tayyare kuvvetleri üstündür. Kısa bir zamanda takviye edebilirler. Sevk olunacak kuvvetleri-

mizin orada dahi muvaffakiyetlerini ümit etmem. Fakat, işin tehlikeli ciheti bu hareket İngilizlerin bütün sahillerimizde faaliyete geçmelerine mucip olur. İşin daha felaketli ciheti de Ermeni ve Yunan ordularıyla yapamadığını bu sefer Suriye'den Fransızlarla ve İzmir'den de İtalyanlarla yapmaya kalkışmasıdır. İzmir harp oyununda İtalyanların böyle bir hareketi misal olarak yaptırıldığı halde şimdi onun fiilen tatbikini görmek istiyorsunuz. Yunanistan bile derhal Şarki Trakya'yı işgale can atacaktır. Bu suretle tarihi hacaletten (utanmadan) kurtulmak isteyecektir. Nitekim İzmir harp oyununda bu hareket de hesaba katılmıştı. Bundan başka cihan efkâr-ı umumiyesinde Türklerin her fırsatta harbe atıldıkları şekli göstereceğinden siyasi ve askeri düzenimiz ve neticede Musul uğruna kazandığımız istiklalimiz de tehlikeye düşer.

Lozan Muahedesi'ni siz yaptınız; (suret-i muslihanede) hallolunacağını, hallolunmazsa Cemiyet-i Akvam Meclisi'nce hallolunacağını ve askeri harekât yapılmayacağını siz imzanızla kabul ettiniz. Bu sulh muahedesini Büyük Millet Meclisi kabul etti. Reisicumhur M. Kemal Paşa da tasdik etti.

Bana geçen gün M. Kemal Paşa da böyle bir teklifte bulunduğu zaman ona da uzun uzadıya bu mütalaalarımı arz etmiştim. Siz, hükümet reisi sıfatıyla, onun böyle bir arzusuna karşı sulh muahedesinin 3. maddesini okuyarak benim serdettiğim tarzda mütalaa beyan edeceğinize Musul'u işgal etmeye kalkıyorsunuz."

Karabekir Görev Kabul Etmiyor

Karabekir, savaştan yana değildir Musul için yapılacak bir savaşın Türkiye'yi yıkıma sürükleyeceği kanısındadır

Paşa, anılarında o gün İsmet Paşa'ya şu kaygılarını da bildirdiğini yazar:

"Öteden beri İmadiye ve Çömelek civarındaki köylerde (Londra Başpiskoposu murahhası) namıyla İngiliz misyonerleri Nasturileri aleyhimize yetiştirmişler ve teşkilatlandırmışlardır. Bunlar daha bize çok zorluklar çıkarabilirler. Bundan

başka Kürtlük ıslahı için ilk tedbirler dahi alınmamıştır. Bu hususta benim muhtelif zamanlarda mühim tekliflerim vardır. Bu Kürtlerle de tehlikeli işler yapabilirler. Onların İstiklal Harbi'mizde pek baş kaldırmamaları bizzat aldığım esaslı tedbirlerle beraber küçüklüğümden tanıdığım o muhit Cihan Harbi'nde de emrimde bulunduğundan beni yakından tanıdılar. Ve mütarekede de bana karşı mutavaatkâr kaldılar. Onlara karşı şahsi itimat da tedbirler kadar tesirli olur. Ne Dahiliye ve ne de Milli Müdafaa vekâletleri onlarla bilerek meşgul değillerdir. Hülasa askeri muvaffakiyet ümit etmiyorum. İç ve dış siyasi vaziyetlerin felaketli bir şekle sürükleneceğine ise hiç şüphe etmiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya da söyledim:

- Siz Musul'u belki hilafeti lağvda acele etmeyerek herhangi bir şekilde almaya belki muvaffak olurdunuz. Fakat, Şark işlerini birinci derecede idare eden bir arkadaşınız sıfatıyla bana haber vermeden bir emrivaki yaptınız. Şimdi bu işi devlet adamlarına yakışmayacak tarzda ve hem de işi benim başıma dolayarak hal yoluna gidiyorsunuz. Ben kati olarak vazife kabul etmem. Size de tavsiyem bu uçuruma milleti sürüklemeyin. İmzaladığınız Lozan Muahedesi'nin 3. maddesini tekrar tekrar okuyun ve M. Kemal Paşa'ya da okutun. Bu işi benden ziyade sizin birinci derecede göreceğiniz bir iştir."

Karabekir anılarının bu bölümünde İsmet Paşa'nın kendisini her zaman can kulağı ile dinlediğini, ancak bu görüşlerini anlatırken tedirgin olduğunu anlatır

Kâzım Paşa, en yakın dostu İsmet Paşa hakkındaki yargılarını şöye anlatır·

"İşte şimdi tam milletin rahat ederek medeniyet yolunda hız alacağı bir sırada, yeni hadiseleri kolay bulduğundan mı? Yoksa M. Kemal Paşa'nın kuvvetli iradesine, artık oturduğu makamın da nüfuzu eklenerek yeniden daha kudretli bir cazibe yaptığından mı nedir, bana karşı mühim hadiselerde yan çizmeye başladığı gibi uzun süre çene çalarak söylediğim şu Musul harekâtını önlemek hakkındaki mütalaalarım da pek hoşuna gitmedi. Gösterdiği tavırdan ve kelime ile mütalaalarıma cevap vermeyişinden bunu anladım.

İsmet Paşa müteessir göründü ve uzun boylu sustu. Bu halde müsaadesini isteyerek ayrıldım.

4 Mayıs Ramazan Bayramı'nın ilk günü idi. Reisicumhur Gazi Mustafa Paşa'yı herkes gibi ben de Çankaya Köşkü'nde tebrik ettim. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi ve müdafaa-i milliye vekilini de makamlarında tebrik ettim. Bugün Fevzi Paşa, beni Etlik'te Aşağı İncirlik mevkiindeki köşkümde iade-i ziyarete geldi.

Fevzi Paşa'ya İsmet Paşa'nın bana Musul'u almayı teklif ettiğini, bunun daha önce de Gazi tarafından yapıldığını anlattım. Hayret etti ve bana şu cevabı verdi:

Tuhaf şey! Benim böyle bir şeyden haberim yok. Bir harekât yapılacağı konusunda benimle bir şey görüşmemişlerdi.

Bu cevaba benim hayretim daha büyük oldu.

Çünkü her askeri ve siyasi büyük mühim işler bu üçler arasında görüşüldüğü ve kararlaştırıldığına -geçen misallere bakarak- kanaatim vardı."

Karabekir, kararını vermiştir:

Askerlikten ayrılmak!

"Şu halde bizlere tutulacak biricik doğru yol Meclis'teki milli vazifelerimizi ele almak ve bu surette gerek cihana ve gerekse kendi milletimize karşı Büyük Millet Meclisi'nin sesini duyurmak ve kudretini göstermek kalıyordu. Bu suretle Cumhuriyet'in sağlam surette kurulmuş olmasını ve laiklik esasından aykırı tasavvurların önlenmesini temin edebilirdik.

Orduda kalarak o kuvvetle bu işleri görmek, orduyu siyasetle uğraştırmak, onun birlik ruhunu bozmak gibi tehlikesine yakın tarihimizde kendimiz de şahit olduğumuz faciaları tekrar ettirmek olurdu."

Karabekir, İstanbul'un kurtuluş gününde Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa (Özalp) ile Perapalas otelinde görüşür Bakana, İngiliz uçaklarının sınırlarımızda askeri birliklerimize saldırdıklarını söyler

Ve şu uyarıyı yaptığını yazar:

"Durup dururken bunun vaki olamayacağını, İngilizlerin herhalde bir şeyden kuşkulanmış olabileceğini, bir harbe sebebiyet vermenin felaket olacağını söyledim.

Kâzım Paşa fazla bir şey bilmiyor göründü. Ve Fethi Bey'in Cemiyet-i Akvam nezdinde teşebbüste bulunduğunu söyledi.

8 Ekim'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'dan bir şifre aldım:

İngilizlerle bir harp ihtimali mevcut olduğundan hemen Ankara'ya hareketim emrolunuyordu.

9 Ekim'de öğle vakti trenle hareket ettim. 11'de Ankara'ya vardım. Fevzi Paşa'yı ziyaretimde vahameti öğrendim.

Şöyle ki:

Nasturi çeteleri asayişi bozuyormuş. Bunun için bir piyade ve süvari fırkasıyla tediplerine başlandığını, bir piyade fırkasının da ihtiyat olarak o mıntıkada hazırlandığını, İngilizlerin statü hattını geçerek tayyarelerle kıtalarımıza hücum ettiklerini, süvari fırkasından da bazı zayiatların olduğunu ve İngilizler, hareketi durdurmazsak ilan-ı harp edecekleri hakkında ültimatom verdiklerini, vaziyetin bir harbe gitmek ihtimalini Fevzi Paşa anlattı.

Kendilerine şunu sordum:

- Ordulara hareketi daha önce neden bildirmediniz?

İngilizler, ültimatom vermeden sahillerimize saldırıda bulunsalardı Ege sahillerini teftiş halindeyken çürük gambotlarla ben dahi feci vaziyete düşecekmişim.

Fevzi Paşa:

Dahili bir meselemiz olduğu için daha önce haber vermeye lüzum görmedik.

Ben:

- Ne diyorsunuz paşam? Meselenin bir Musul harekâtı olduğunu hâlâ bir ordu müfettişinden gizlemek istiyorsunuz. Bu işe beni tayin etmek arzusuna karşı verdiğim mantıki cevapları da biliyorsunuz, demek. Ben bu harekâtın aleyhindeyim diye bu işi benden sakladınız. Mesele dahili bir tedip harekâtı olsa bu kadar büyük bir kuvvete lüzum görülünce kumandanlarınıza işin başında haber vermek ve hatta onların mütalaalarını dahi sormak yerinde olurdu, fikrindeyim. İngilizler ültimatom verince telaşa düşerek acele çağırmanız daha hoş bir vaziyet doğurmuş değildir. Bana itimatsızlığın bu halde apaçık delilidir.

Fevzi Paşa, buna verecek cevap bulamadı. (İtimadımız olmasa sizi terfi ettirmezdik) gibi bir garibe savurdu.

Ben:

- Paşam, hangi terfiden bahsediyorsunuz! İstiklal Harbi içerisindeki Garp Cephesi'nde ikişer-üçer derece terfilerinize karşılık ben yalnız Kars'ın zaptı üzerine ferikliğe terfi olundum. Fakat ben, Cihan Harbi içinde livalığa harp meydanında terfi etmiştim. Ve bu müddeti de doldurduğum için yaptığınız terfii benim için mükâfat saymak haksızlıktır. Bugün asgari müddeti çoktan doldurduğum ve yıllardan beri ordu komutanı olduğum halde terfi ettirmemekliğiniz de bana karşı haksız olarak itimat göstermediğinize bir delildir. Bilmekte hakkım olan işler de tekerrür edip durmaktadır.

Fakat bugün için yapılacak şey İngilizlerle harbin önünü almaktır. Her tarafta her yeri gezdim. Ve halkla her yerde temas da ettim. Halk bitkin haldedir. Elinde avucunda bir şey kalmamıştır. Sekiz yıldır sürüp gitmekte olan harp milleti uzun bir sulh zamanına müştak kılmıştır. Musul'u yeniden harp ile almaya kalkmak yeniden vatanımızı ve milletimizi perişan edecek ve belki de felaket uçurumuna sürükleyecektir. İngilizler bu sefer, geçen yıl İzmir'de yaptırdığınız harp oyunundaki endişeleri tahakkuk ettirecek yani İtalyanları üzerimize saldırtacak ve kendisi de fiilen harbe girişecektir. Fransızlar da İstiklal Harbi'mizde uğradıkları muvaffakiyetsizliğin intikamını almak için o zaman elde edemedikleri hedeflere yürüyeceklerdir.

Fevzi Paşa:

- İcap ederse, yeni bir harbi de göze aldık. Musul bizimdir. Madem ki, sulhan vermiyorlar; harben almak için Gazi ısrar ediyor. Hükümet de bu fikirde. Bizim muvaffak olacağımıza şüphe yok. İcap ederse Musul değil daha uzaklara da gideriz.

Ben:

- Demek, İzmir harp oyununda İtalyanların Ege sahillerine çıkması esasında yani harp oyunları kaidelerine uygun olmayarak mavi-kırmızı yerine apaçık İtalyanları düşman göstermeniz, icabında bunu göze almış olduğunuzu ilan için bir gösteriş mi idi? Paşam, siyasi hatalar üst üste yapılmıştır:

Birincisi, Musul işi Lozan Konferansı'nda hallolunmayarak sonradan sulhan hal kabul edilmiş ve nihayet işe Cemiyet-i Akvam'ın hakemliği ile karar verileceği tespit olunmuştur.

İkincisi, hilafetin lağvında acele edilerek bu müessese havadan gitmiştir."

Karabekir, Musul'un işgali ve İngilizlerin yenilmesiyle M. Kemal'in imparatorluğunu ilan edeceği kanısındadır.

Bu kuşkusunu Fevzi Paşa'ya da anlatır.

Fevzi Paşa "Bizim vazifemiz hükümetin emrine itaattir" der.

Karabekir, Fevzi Paşa'nın Diyarbakır'daki Kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa'ya (Eğilmez)[58] verdiği son emri de öğrenir. Bu son emir şöyledir:

"İcap ederse eşkiyayı Londra'ya kadar takip edeceğiz."

Günlerden 18 Ekim'dir.

Mustafa Kemal, Doğu gezisinden Ankara'ya dönmektedir. Karabekir, M. Kemal Paşa'yı Ayrancı sırtlarında karşılar.

M. Kemal, Karabekir'i görünce arabasını durdurur. Arabada İsmet Paşa da vardır.

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya:

- Paşa hazretleri; bir harp tehlikesi karşısında olduğumuzu ve zat-ı samilerine dahi arz ettiğim mütalaalarıma rağmen Musul harekâtına başlamanın buna sebep olduğunu öğrendim. Paşam, netice felaket olur.

Mustafa Kemal, Karabekir'in sözünü keserek şunları söyler:

Büyük Millet Meclisi'ni acele topladık. Söz milletindir!

Karabekir, bu konuşmadan sonra günlüğüne şu notları düşer:

"Artık kararımı vermiştim. Söz milletindir; söz milletin, kabul!"

Dört gün önce de Milli Savunma Bakanlığı bütün kolordulara gizli bir emir yollamıştır:

1643 sayılı emirde, ordu müfettişlerinin bakanlıktan izinsiz gezilere çıkmamaları gereği bildiriliyordu!

Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'le de konuşmuş ve kararlarını vermişlerdi.

Parti kuracaklardı!

Şu satırlar Karabekir'indir

"Harp felaketinin önüne ancak Büyük Millet Meclisi'nde bir blok halinde görünebilirsek durabiliriz. Esasen Cumhuriyet'in kökleşmesi için icabında bir parti halinde çıkmaya da karar vermiş bulunuyorduk."

BÖLÜM ONYEDİ

"Ordu müfetttişliğinden çekilmeden önce kimi komutanları kendileriyle birlik olmaya kandırmak için çalıştılar. Bu bir yıl içinde, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi işlerimiz, ortaklaşa düzen kuranları birbirlerine daha çok yaklaştırdı ve birlikte çalışmalarına yol açtı. İşe siyasadan başlayacaklardı. Bunun için uygun zaman ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasa alanındaki ve ordudaki hazırlıklarını yeterli görüyorlardı. Gerçekten Rauf Bey ve benzerleri parti içinde sürdürmeye başladıkları durumlarıyla, Meclis'in dinlenme dönemine rastlayan aylarda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığı ile bütün yurtta, ulusu bize karşı kışkırtmak için çalışmak fırsatını elde ettiler. Yurt içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladılar."[59]

Kurtuluş Savaşı'na başlarken birbirlerine bu kadar güvenen, birbirlerine bu kadar inanan iki komutan arasında güven duygusu kalmamıştı.

Karabekir, kendisinin devre dışına çıkarıldığı ve kendisine hiç güvenilmediği kanısındadır. Bu kanılar kuşkulara dönüşür

M. Kemal de Karabekir'in kendisine karşı komplo düzenlediğinden kuşkulanmaktadır.

Erzurum'da birleşen yollar Ankara'da ayrılmıştır.

Karabekir'in anlattığı olayları bir de Söylev'den izleyelim.

Atatürk diyor ki:

"Hakkâri bölgesinde Nasturi ayaklanmasını bastırmaya çalıştığımız bir sırada, İngiltere hükümeti de hükümetimize kesin süreli bir nota verdi.

İngiltere'nin kesin süreli notasına bildiğiniz biçimde yanıt verdik. Savaşı bile göze aldık. İşte,

ulaşabilecekleri kuruntusuna kapıldılar. Savaşa hazır bir durumda bulundurmaya zorunlu oldukları ordularını başsız bırakıp, daha önce sevmediklerini söyledikleri siyasa alanına koştular."

Atatürk, Söylev'de Karabekir'in ordudan ayrılmasını böyle anlatır.

Olay M. Kemal Paşa'nın Söylev'deki tanılarına göre bir "komplo" muydu? Yoksa Karabekir'in ileri sürdüğü gibi bir savaş tehlikesini önleyen hareket mi?

Bu soruya yanıt verebilmek güç; güç değil olanaksız.

Gelin o zaman olayların akışını hem Söylev'den hem Karabekir'in anılarından izleyelim:

Karabekir, Fevzi Paşa'ya giderek ordudan ayrıldığını bildirmiş; Fevzi Paşa, Karabekir'i kararından caydırmaya çalışmıştır

Karabekir, anılarında Fevzi Paşa'ya M. Kemal ve çevresi ile ilgili eleştirilerini yinelediğini; Fevzi Paşa'nın da kendisine hak vererek "ordudan ayrılma" dediğini yazıyor.

Evet; köprüler atılmış; güven duyguları yok olmuştur.

Karabekir, Fevzi Paşa'dan bütün bu olaylara karşı tavır almasını ister Olup bitenlerden acı acı yakınır Sert eleştiriler yapar

Fevzi Paşa'ya "Ordunun başı sıfatıyla susuyor ve daha fenası bizi hiçe sayıyorsunuz" diye sitem eder Kendi durumundan yakınır; "Ordu müfettişliği emir zabitliği vaziyetinde" der

Fevzi Paşa'yı da "Milli Müdafaa Vekâleti de sizin kalem-i mahsusunuz halinde" diye eleştirir

Düşünce ayrılıkları güven bunalımına, güven bunalımları kuşkuya; kuşku da duygusal tepkilere dönüşmüştür.

Evet, savaş başlamıştır

Bu savaşta Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı ile Doğu Cephesi komutanı artık iyice karşı karşıyadırlar

Komplo

Atatürk, Söylev'de Karabekir, Ali Fuat Paşa ile Refet ve Cafer Tayyar paşaların bir komplo düzenledikleri kanısındadır

Bu olayları ve duyduğu kuşkuları şöyle anlatır:

Söylev'in bu bölümünü bugünkü Türkçeye yapılan çevirisinden okuyalım:

"Şimdi sayın baylar, isterseniz, size büyük bir 'komplo' üzerine bilgi vereyim.

1924 yılı Ekim'inin 26. günü geç saatlerde Birinci Ordu müfettişinin görevinden çekildiğini bana bildirdiler. Müfettiş paşanın Genelkurmay Başkanlığı'na verdiği çekilme dilekçesi şudur:

Genelkurmay Başkanlığı'na

Bir yıllık ordu müfettişliğim sırasında gerek teftişlerim sonunda verdiğim raporların, gerekse ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikkate alınmadığını görmekle üzüntüm ve kaygım çok büyüktür. Üzerime düşen görevi milletvekili olarak daha çok gönül rahatlığı ile yapacağıma inandığım için ordu müfettişliğinden çekildiğimi bilgilerinize sunarım efendim.

Milli Savunma Bakanlığına da yazılmıştır. 26.10.1924

Kâzım Karabekir

Bu çekilme yazısının altında renkli kalemle şunlar yazılıdır:

"Çekilmesini uygun bulmadığımı bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın milletvekilliği görevine döneceğini bildirdi."

Bu satırların altında imza yoktur; ama Genelkurmay başkanının yazdığı anlaşılıyor. Daha aşağıda da kırmızı mürekkeple yazılmış şu notlar vardır:

(Gelen rapor ve tasarıların hepsini göreyim. Bunların hangi maddeler üzerinde neler yapılmış ve hangi maddeleri yapılmamış; onları da dosyalarıyla göreyim.)

Bu notların altındaki tarih 28 Ekim'dir

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasarıları Genelkurmay'da ilgili bölümlerce incelenmiş, bunlardan kabul edilip uygulanabilecek olanlar dikkate alınmış ve uygulanmış idi. Ancak uygulanması devletin gücü dışında bulunan ya da bilimsel değeri olmayıp kendi kişisel ve düş gücüne dayanan önerileri doğallıkla dikkate alınmamıştı. Kâzım Karabekir

Paşa'ya raporlar ve tasarılarından dolayı bir beğence verilmesi de gerekli görülmemişti.

30 Ekim günü de 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini akşam yemeğine Çankaya'ya çağırdım. Geç vakte değin bekledimse de paşa gelmedi. Kendisini aratırken öğrendim ki, Fuat Paşa'yı Ankara'ya gelişinde Rauf Bey karşılamış, Fuat Paşa Milli Savunma Bakanlığı'na uğradıktan ve kimi arkadaşlarla da kısa görüşmeler yaptıktan sonra Genelkurmay Başkanlığı'na gitmiş, bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş, çıkarken de Fevzi Paşa'nın emir subayına şu kâğıdı bırakmış:

30.10.1924

Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katına

Milletvekili görevime başlayacağımdan 2. Ordu müfettişliği görevimden bağışlanmamı saygı ile dilerim efendim.

Ankara Milletvekili
Ali Fuat

Baylar, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığı'na bildirmiş olan Refet Paşa'nın da çekilme yazısını Rauf Bey'in geri aldırdığını öğrenmiştim."

Atatürk, bu gelişimlerden kuşkulanmış ve olaylara şu tanıyı koymuştur:

Komplo!

Söylev'de "komplo" olarak nitelenen bu olaylara karşı şu önlemler alındığı anlatılır:

İlk iş, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın milletvekilliğinden ayrıldığını TBMM Başkanlığı'na telefonla bildirmesidir. M. Kemal Paşa, bundan sonra ikinci adımını atar. İkinci adım, milletvekili de olan komutanlar Cevat Paşa, İzzettin Paşa, Ali Hikmet Paşa, Şükrü Naili Paşa, Fahrettin Paşa ve Cafer Tayyar Paşa'ya ivedi telgraflar çekerek, bu komutanlardan ya milletvekilliğini ya da komutanlığı seçmelerini istemek olur.

İzzettin Paşa, Ali Hikmet, Şükrü Naili ve Fahrettin paşalar, orduda kalmak istediklerini bildirirler.

Diyarbakır'da bulunan 3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa'dan[60] gelen yanıt oldukça serttir:

Yüksek kişiliğinize karşı olan güvenime ve sevgime inanmanızı saygı ile dilerim. Ancak, böyle bir yurt görevinden ivedilikle çekilerek ulusa ve seçim bölgem halkına karşı sorumlu ve suçlu duruma düşmemekliğim için çekilmemi gerektiren nedenlerin açıklanmasına yüksek buyruklarınızı saygıyla rica ederim.

Aynı içerikteki bir telgraf da yine Diyarbakır'daki Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'dan gelmiştir.

"1- Siz yüce cumhurbaşkanına karşı beslediğim saygı ve sevgiye güvenilmesini rica ederim.

2- Bu dakikada seçim bölgem halkı ile hiç görüşmeden yüksek önerinizi kabul etmekliğim beni ulus gözünde sorumlu duruma düşürebilir.

3- Yurdun ve ulusun çıkarları milletvekilliğinden hemen çekilmemi gerektiriyorsa, kesin karar verebilmekliğim için durumun aydınlatılmasını saygı ile rica ederim."

M. Kemal Paşa ertesi gün Cevat ve Cafer Tayyar paşalara şu telgrafı gönderir:

"Komutanların milletvekili de olmalarının orduda ve komuta işlerinde beklenilen düzenbağı ile bağdaşmadığı kanısına varılmıştır. 1. ve 2. Ordu müfettişlerinin görevlerinden çekilip Meclis'e dönerek orduları elverişsiz bir zamanda başsız bırakmış olmaları bu görüşü pekiştirmiştir. Seçim bölgeniz halkı, ordu düzenbağının esenliği için vereceğiniz karardan kuşkusuz kıvanç duyar. Daha önce yazıldığı üzere kararınızı bildirmenizi rica ederim."

Müfettiş Paşa

İkinci adım da başarıyla sonuçlanmış; sıra üçüncü adımı atmaya gelmişti.

Cevat ve Cafer Tayyar paşalar, görüşlerinde direnirler

Üçüncü adım atılır.

Üçüncü adım, Cevat ve Cafer Tayyar paşaların ordu ile ilişkilerinin kesilmeleriydi. Hemen bu işlemlere başvuruldu.

Karabekir, anılarında, ordudan çekilme kararını "İngilizlere karşı Musul nedeniyle açılacak savaş" nedenine bağlar. Ve komutanların ordudan çekilmesinin bu savaş tehlikesini önlediğini yazar

M. Kemal Paşa da olayı iç siyasete dönük bir "komplo" olarak görür.

Siyaset bir satranç oyunudur. M. Kemal, bu satranç oyununda Karabekir'in "komutanların siyasetten ayrılması" taktiğini Karabekir ve arkadaşlarına karşı uygular!

M. Kemal, siyasal savaşa da kumanda eder.

Milli Savunma Bakanlığı, Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ya görevlerini yeni komutanlara devretmeleri buyruğunu verir.

Ordudan ayrılan Karabekir ve Ali Fuat Paşa hemen Meclis'e girerler. Meclis'te o gün kendilerini bir sürpriz beklemektedir:

Meclis başkanlığınca TBMM salonundan çıkarılırlar!

Karabekir, durumdan yakınır. TBMM'deki görevini yeğlediğini, bu nedenle yerine atanan komutanı beklemenin "uydurma bir neden" olacağını söyler.

M. Kemal'in yanıtı acı ve serttir:

"Ordumuzun (yükselmesi ve güçlendirilmesi için) tasarılar sunduğundan söz eden ve onlar dikkate alınmadığı için (üzüntüm ve kaygım çok büyüktür) diyen eski müfettiş paşa, yurdun üçte birini kaplayan koskoca bir orduyu, gönlünün istediği anda, beş satırlık bir yazı yazarak başsız bırakmanın ne denli yeğni ve ordunun yükseltilip güçlendirilmesi bakımından temel olan düzenbağını ne kertede bozucu bir davranış olduğunu kavramış görünmüyor. Dikkate alınmadığını savladığı rapor ve tasarılarıyla yapamadığı işi; devletin kesin süreli bir nota aldığı ve bundan dolayı olağanüstü toplantıya çağırdığı Meclis'te yapmaya kalkıştığını ileri süren müfettiş paşa, kendisi gibi davranan arkadaşlarıyla birlikte, pek elverişsiz bir zamanda, orduya ne kötü kargaşa örneği gösterdiğini anlamak istemiyor"

Karabekir, gereken devir-teslimden sonra TBMM'deki görevine başlar Ve arkadaşlarıyla birlikte "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla bir parti kurar.

Karabekir, anılarında bu oluşumu şöyle anlatır:

"Az sonra biz Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla Meclis'te faaliyet için resmen Dahiliye Vekâleti'ne müracaat edince M. Kemal Paşa da Halk Fırkası'nın başına Cumhuriyet kelimesini koydurarak Cumhuriyet Halk Fırkası adını verdi. 21 Kasım'da da İsmet Paşa başvekillikten, hastalığı bahanesiyle istifasını verdi. Yerine Fethi Bey başvekilliğe getirildi.

Ben, fırkanın liderliğine, Rauf ve Adnan beyler ikinci liderliğe, Ali Fuat Paşa da umumi kâtipliğe intihap olunarak Meclis önünde hürmet edilmesi lazım gelen bir fırka ile işe başladık."[61]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası nasıl bir partiydi? İdeolojisi neydi?

M. Kemal, o etkili ve hünerli konuşma biçemi (üslubu) ile bu soruları şöyle yanıtlıyor

"(Partı dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır) sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden, uzdilek (iyi niyet) beklenebilir mi idi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri, bilgisizleri, bağnazları ve boş inanlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değil mi idi? Türk ulusu yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen pis bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş mi idi?

Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısı vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağnazlığı coşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında (Biz halifeliğin yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize din yasaları yeterlidir Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı, Müslümanlığı zedeliyor, sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek!) diye bağırmıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği bu sözler, bu gerici haykırışlarla dolu değildir denebilir mi?

Baylar, olaylar ve olgular da gösterdi ve tanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi izlencesi en hain kafaların ürünüdür. Bu parti, yurtta cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk Devleti'ni, körpe Türk

Cumhuriyeti'ni yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici Doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin dinsel konularda verdiği sözleri ve Doğu'ya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır."

Karabekir, ordudan ayrılmalarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nın bır savaşa girmesinin önlendiği kanısındadır.

Şöyle yazar:

"Çok çetin mücadelelere ve iftiralara uğradık.[62] Yarınımız mahvoldu. Fakat yılmadım. Hakikat ve hürriyet uğruna ölümü de hiçe sayarak sonuna kadar didiştim. Gerçi ben ve arkadaşlarım sağ kalanlar da çok çektik. 44 yaşımda genç bir kumandan ve bütün rütbelerini ateş altında ve millet için feda etmiş olan ben ve emsalim eski tekaüt kanunu mucibince tekaüde sevk olunduk. Tevkif olunarak İstiklal Mahkemesi'ne verildik. On beş yıl bir düziye takip ve taciz olduk. Bütün bunlar çok acıdır. ... Sine-i millete biz girmekle ... çok daha mesut ve bahtiyar olduk."

Karabekir, anılarını şöyle bitirir:

"Vatandaş,

Milletin hürriyetini tehlikede görürsen karşındaki kim olursa olsun tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadelene devam etmek vazifendir. Çünkü insanlarda hayat denen şeyin kıymeti ancak hürriyet iledir.

Hür ol, esir yaşama!"

BÖLÜM ONSEKİZ

"Çocuklarımın adını doğmalarından birkaç yıl evvel koydum. Şark'ta yetiştirdiğim yetimler için yaptığım sanat oyununda (alet ve sanat) medeniyetin iki sembolü olarak (Hayat ve Emel) diye isimlendirmiştim. Bu oyunda sanatkârlar, kullandıkları aleti ve çıkardıkları işi seyircilere göstererek:

İşte hayat, işte emel
Vatan için sağlam temel

derler. Bunu yaptığım zaman içime bir his geldi: İki çocuğum olsa da birine (Hayat), birine (Emel) adı versem demiştim."[63]

Karabekir'in üç kızı var, Emel ve Hayat adlı ikizler ile Timsal Karabekir.[64]

Emel Karabekir, ölmüş; Timsal Karabekir, babası öldüğünde yedi yaşındaymış.

Hayat Karabekir Feyzioğlu ile konuşuyorum.

Hayat Hanım, bugün 63 yaşında. Babasını, babasının arkadaşlarını, olayları, Erenköy'deki köşkteki yaşantılarını, 30'lu ve 40'lı yılları bugün gibi anımsıyor.

1933 yılında köşk nasıl aranmış; babasının belgeleri ve kitapları nasıl götürülmüştü?

"Sabahleyin çok erken, gürültülerle uyandık. İki kardeş bir odada yatardık. Odadan çıkıp, ne oluyor diye üç katlı evden aşağı inmeye çalıştık. Her katın merdiveni başında iki tane polis var. İnemezsiniz diyor. Peki, annem babam nerede, diye bir heyecanlandık. Sonra annem, gelin çocuklar, dedi. Gelin, biz buradayız. Bugün aşağı kata inemezsiniz. Babanın evrakını almaya gelmişler. Evin içi polisle dolu. Bir çuvala babamın kitaplarının konulduğunu gördük... Bir dolap vardı. Gelenler dolap olduğunu anlamazlardı. Babam en son bu dolabı açtı.

(Bak evladım, burada kitaplar var. Hani bunu görememişsen, onun içine de bak) dedi. (Madem ki her tarafa bakıyorsun, bunun içine de bak).

Galiba 40 çuval kadardı. 40 çuvalı gözümüzün önünde aldılar götürdüler. Annem, böbrek hastası. Yukarı katta. Aşağıda büfede ilacı kalmış, kahvaltıdan sonra alacak. Hayır, aşağı kata inemezsiniz... Peki neden korkuyorsunuz? Bir kâğıt, bir kitap saklarsınız... Belgeleri götürmüşler, 5 tane kitabı kalmış babamın. O kitapları ararlarmış. Kitabın kaç tane basıldığını matbaadan öğrenmişler. 5 tanesi muhakkak ki bir yerlerde. Onu arıyorlar. Polis müdürü ısrarla anneme sormuş. Annem bu 5 kitabı kendisinin yaktığını söylemiş. Polis müdürü (Bu devirde kitap yakılır mı?) deyince annem (Nasıl böyle konuşuyorsunuz. Siz hepsini yaktıktan sonra, ben de yaktım.) Hiçbir zaman bulamamışlar bu 5 kitabı."

Karabekir, sürekli polisçe izlenirmiş. Her gün, nereye gitse, köşke kim gelse, bunlar tek tek rapor edilirmiş. Hayat Hanım'ın çocukluk anılarında babasını izleyen sivil polisler ile ilgili anıları. Zaman zaman üzüntüyle, zaman zaman da gülerek anıyor izleyen polisleri.

Karabekir, Erenköy'deki köşkünde günlerini nasıl geçirirdi?

Kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu anlatıyor; öteki kızı Timsal Karabekir, Hayat Hanım'ın kızı İclâl Cankorel ve ben dinliyoruz:

"Sabah kalkar, jimnastik yapar. Kahvaltıdan sonra (Ben çalışma odama çekiliyorum) der. Muntazaman odasında yazar Hatta biz çocuk olarak çalışmasına engel olduğumuz zaman (Benim çalışmama mani olmayın, şimdi anlayamazsınız, ama bunları yazıp sizlere bırakacağım. Bunlar, sizlerden sonrakilerin işlerine yarayacak dokümanlardır. Ben zamanında milletime asker olarak hizmet ettim; şimdi de tarihimizi yazarak bırakacağım) derdi.

Her gün mutlaka keman çalardı. Klasik müzik, alaturka parçalar da çalardı ama özellikle batı müziği parçalarını sever ve piyanoda bize eşlik ettirirdi. Annem de piyano çalardı. Birlikte batı müziğinden parçalar çalarlardı. Babam (Ben çok sıkıntıya uğradım; benim en büyük şansım ve mutluluğum senin gibi birisiyle evlenmiş olmam. Biz kapımızı kapattığımız zaman dışarıdaki üzüntüler dışarıda kalır, hiçbir zaman dışarıdaki üzüntüleri içeriye sızdırmazdık) derdi.

Biz, çok mutlu olarak ve -Allah'ın bır lütfu olaraktan- emekli olur olmaz doğmuşuz. İkiz çocuk, para yok! Sıkıntılar içinde bizi yetiştirmişler Annemin dedemden kalan birkaç parçasını satıyorlar Ve babam, bir annenin bakacağı kadar bizlere bakmış."

Polis tarafından adım adım izlendiği günlerde kimler gelirmiş Karabekir'in köşküne:

"Cafer Tayyar Paşa... Muayyen zamanlarda Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Rauf Orbay... Eski yaveri Rüştü Erkmen korgeneraldi, merkez komutanıydı, asker elbisesiyle çekinmeden gelirdi-, Nevzat Ayazbeyoğlu -felsefe öğretmeniydi- karşımızda otururdu."

General Seyfi Düzgören de yakın arkadaşıymış.

İzmir Suikastı

Karabekir Paşa'yı en çok üzen olay, Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir suikastı nedeniyle tutuklanmasıymış.

Kızı, o günleri şöyle anlatıyor:

"İsmet Paşa'nın çayına çağırıyoruz diye Etlik'teki evinden almışlar İzmir'de Elhamra sinemasındaki mahkemeye çıkıncaya kadar tahtakuruları içinde Emniyet Müdürlüğü'nde yerde yatırmışlar. Yukarıda bir pencere varmış, o pencereyi de demirle kapatmışlar. Pencereyi de çivilemişler. Yer şiltesi vermişler. Mahkeme başlıyor, salon subayla dolu. Mahkeme başkanı Kel Ali subaylara oturun diyor, oturmuyorlar. Karabekir Paşa dönmüş, eliyle işaret etmiş, oturmuşlar Mahkeme olurken de uçaklar uçabilecekleri en alçak seviyeden uçmuşlar. (Karabekir suçsuz, Karabekir suçsuz) diye kâğıtlar atmışlar

Beraatından sonra çok tezahürat yapılmış. Beraat ettiği zaman halk galeyana gelmiş."[65]

İnönü Ağlıyor

Atatürk ölünce İsmet İnönü, bu yakın arkadaşına bir mektup yazıp, birlikte çalışmalarını önermişti, sonrasını biliyorsunuz. Karabekir, önce milletvekili, sonra da TBMM başkanı oldu.

Hayat Hanım'a Karabekir'in yaşamındaki bu devreyi soruyorum; anlatıyor:

"Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet Paşa da şimdiye kadar olan haksızlıklardan rahatsız olmuştu ki, telgraf çekti. (Karabekır geçmişi unutalım, bundan sonra eskiden olduğu gibi, iki kıymetli arkadaş olarak devam ettirelim) deyip babamı milletvekili olarak Ankara'ya çağırdı. Babama İstanbul milletvekilliğini verdikten sonra beklediği çok yakın ilgiyi İsmet Paşa göstermedi. Mesela, 2. Dünya Savaşı günlerinde babam ısrarla İsmet Paşa'dan randevu almak ister; İsmet Paşa randevu vermezdi. Yine bir gün Meclis'te mecbur oldu (Türkün Boğaz'ı, Kars ve Ardahan belkemiğidir; Türklerin Ruslara vereceği hiçbir şey yoktur) dediği zaman da randevu istedi İsmet Paşa ile konuşmak için. 11 gün sonra -hiç unutmam- Amerikan gazetelerinde (Karabekir kılıcını tekrar kınında oynattı) diye yazı çıktıktan sonra İsmet Paşa, Karabekir'e (Gel konuşalım) dedi.

Ve böylece, çevresinden uzaklaştırma, izleme, sindirme değil de (Sana bir milletvekilliği verdik orada otur) gibisinden bir şey oldu İsmet Paşa'nınki de!

İsmet İnönü, cumhurbaşkanıyken Karabekir'in köşküne hiç gelmiş miydi?

Hayat Karabekir Feyzioğlu:

"İsmet Paşa bizim köşke geldi. İsmet Paşa, babamın ölümünden sonra da köşke geldi. Kardeşimin kızının düğününde İsmet Paşa'yı davet etmiştim. Geldi; fotoğraflar çekildi. Paşa (Fotoğrafları getirin) dedi. Ve ben İsmet Paşa'ya fotoğrafları götürdüm. İçeride Şevket Süreyya Bey (Aydemir) var. Mevhibe Hanım haber yolladı, (Karabekir Paşa'nın kızı burada) dedi.

Odaya girdim, ikiz kardeşim Emel ile birbirimize çok benzerdik. (Sen bir kerre hangisisin, Hayat mısın, Emel misin?)... (Hayat'ım, paşam) dedim. Fotoğrafları verdim; memnun oldu.

(Sana bir şey söylemek istiyorum. Sizin bildiğiniz gibi bazı şeyleri söylemek istiyorum. Rahat edeceğim bunları söylersem) dedi. (Annen bana kızgın öldü) dedi.

Annemi genç yaşta, 54 yaşında kaybetmiştik.

(Bütün geçmişlerimize rağmen baban bana kırgın değildi. Belki siz Karabekir'in bana kırgın olduğunu zannedersiniz, ama Karabekir bana kırgın değildi. O anlamıştı her şeyi. İstiklal Mahkemesi'nde İzmir'de suçsuz olduğunu, beraatı için ne kadar çok uğraştığımı Karabekir de bilirdi. Bazı hadiselerde onun tarafını tutmayışımın sebebini de kendisi bilirdi. Üzüldüğüm, annenin bana kırgın ölmesidir. Ben isterdim ki, bu hakikatleri, annene de söyleyeyim ama annen zamansız ve olmadık yaşta öldü.)

İsmet Paşa ağlıyordu. Ben de duygulandım.

(Bunları annene anlatmak istiyordum. Olmadı. Annene anlatmadıklarımı sana, Karabekir'in kızına anlatayım da rahat edeyim.)"

O, Mustafa Kemal, Çağırınca Gidilir!

Karabekir, evde, Atatürk'ten nasıl söz ederdi? Karabekir devrimlere karşı mıydı? Örneğin laiklik, örneğin giysi devrimi konusundaki tavrı neydi?

Bunları en iyi bilecek olan kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu'ydu.

"(Mustafa Kemal benim en iyi arkadaşım) derdi, (Biz her şeyi onunla anlaşarak yapmaya çalıştık. Aramızda anlaşamadığımız noktalar olsa bile birbirimizi iknaya çalıştık.)

Biz çocuk olarak, M. Kemal hakkında ileri geri laflar ederdik. Hoşlanmazdı. M. Kemal ile Atatürk'ü iki ayrı şahsiyet olarak görürdü. M. Kemal'i her zaman sevgi ve saygıyla anardı.

(Daha sonra tarih okuyunca göreceksiniz, M. Kemal'i beğenmesek, sevmesek, biz onu kumandanımız yapar, başa getirir miydik?) derdi, (Saydığımız, sevdiğimiz bir kumandanımızdı.)

Babam, Atatürk'ün çevresinden şikâyetçiydi.

Size bir hadisesini anlatayım.

Atatürk'ün çok hasta olduğunu, Dolmabahçe Sarayı'nda çok ağır şekilde hasta yattığını biliyoruz. Rivayet olunur ki (Karabekir'i getirin görüşüp helalleşmek istiyorum) demiş.

Bunu çok yakınındakiler, başında duranlar, sonradan babama anlatmışlar!

Atatürk'ün ölümünden önce babama kimse gelip de bunları söylemedi. Etrafındaki eş, dost, akraba (Paşa enişte, paşa amca, Atatürk çağırtmış, gittiniz mi?) diye sorarlardı. Babam (Atatürk çağırmadı, gitmedim) derdi.

Ben o zaman ilkokulun dördüncü-beşinci sınıfındaydım. (Babacığım, çağırsa gider miydin?) diye sordum, (Çağırsa, sizin bu kadar haklarınızı elinizden almış, o kadar sıkıntılar çekmişsiniz, bizim bütün çocukluğumuzu Erenköy'de menkup (gözden düşmüş) bir vaziyette geçirtmiş kimse hastalığında sizi çağırsa gider miydiniz?)

(Giderdim kızım) derdi, (Giderdim. Çünkü o benim çok eski arkadaşımdı. Onun bana yaptıklarını o etrafının tesiriyle yapmıştır. O bizim İstiklal Harbi'mizi beraber yaptığımız, sevdiğimiz başkomutanımızdı. O bizim cihat arkadaşımızdı. O Mustafa Kemal'dir, çağırınca gidilir, benim en yakın arkadaşımdı. Ama çağırmadılar. Çok iyi biliyorum.)"

Peki Karabekir devrimler konusunda ne düşünürdü?

"Babamın Atatürk devrimlerine karşı olduğunu zannedenlerin hatası şurada: Babam devrimlere karşı değildi. Devrimlerin hepsini kabul ediyordu; bütün devrimleri de beğeniyordu. Babamın itirazı, devrimlerin yapılış şeklineydi. Babamın arzusu, devrimlerin ilelebet kalabilmesi için tepeden inme değil, zorla değil, halkı eğiterek yapılmasıydı. Devrimlere karşı değildi. Yapılanlar zorla yapıldığı için devrimlerin yerleşmemesinden korkardı.

O yıllarda belki başka çare de yoktu.

Sanmasınlar ki, Karabekir devrimlere karşıydı. Devrimlerden o kadar ilerisini düşünüyordu ki, (50-60 senelik olmasın bunlar, ilelebet olsun) istiyordu.

(Zorla yapılan, halkı eğitmeden yapılan devrimler, geri teper) derdi. Korkusu buydu. (İmkânını bulunca, gene biz bunu yaparız, gene bunu giyeriz derler) derdi. (Ellerine imkân geçse her tarafı kara çarşaflılar alır) derdi.

Bizim evimizde bir işçi kadın vardı. Kadın gelip giderken kara çarşaf giyerdi. Bir kere babam (Bir daha kara çarşafla gelirsen yırttırırım o çarşafı... ya çarşaf giymezsin ya da çalışmazsın. Bu kapı kapanmış olur sana) dedi.

Ve kadına annemin mantosunu verdi.

(Halka benimsetilmeyen devrimler tutmaz) derdi. Bunu anlamayanlar (Kâzım Paşa reformlara karşı, paşa çarşaf giysinler derdi) derler, değil. Halkı eğiterek reform yapılmalı derdi. Olmazsa, etkisi kalmaz. İşte bugün görüyoruz. Babamın korkusu buydu. Her taraf kara çarşaflı, Eyüp taraflarına gidin bakın!"

Karabekir laiklik konusunda ne düşünürdü? Evde ya da camide namaz kılar mıydı? Oruç tutar mıydı? İçki içer miydi?

Kızı anlatıyor:

"Babam (Dinsiz insan olmaz) derdi. Herkeste bir Allah inancı var, herkesin bir dini var. En gelişmiş memleketlerde de... her neyse; dini, iyi yetişmiş din adamları tarafından ele alınmasını sağlarsak -ki bunlar İstiklal Savaşı'nda söylediği sözlerdir- dinimiz de reforme olur (Biz dini tamamen kaldırdık, laik olmak en güzel şey, hiç dinle ilgilenen yok. Din alanında iyi yetişmiş kimselerle din hizmeti olsun. Biz bunu yapmazsak, en olmadık kimseler dini ele alır ve kötü yollara gider) derdi.

Babam, Allah'a ve dine inanırdı. Fakat dini bir korku şeklinde, bir yobazlık şeklinde, sömürü aracı olarak da kabul etmezdi. Dinsiz bir insanın her türe kötülüğü yapabileceğine inanmış gerçek bir Müslümandı. Fakat her gün şunu yapacaksın, bunu yapacaksın diye şekillere karşıydı. Hatta çocukken devamlı olarak oruç tutmak istediğimiz zaman (Okuyan bir kimse devamlı olarak oruç tuttuğu zaman beynini lüzumu kadar çalıştıramaz. Siz, inancınızı, Allah'a karşı bağlılığınızı vicdanlarınızda daima hür tutun, temiz tutun ve Allah'a olan inancınızı hiçbir zaman kaybetmeyin) derdi.

(Herhangi bir kötülüğü yapan bir kimse de ben oruç tutuyorum diyen -bunu çok söylerdi-, ben namaz kılıyorum diyen, ben şunu şunu yaparım, Allah beni affeder diyen... katiyyen böyle şeye inanmayın) derdi.

(Bizim dinimizde böyle şey yoktur. İlk önce kendi vicdanınızla muhasebe yapın) derdi."

Paşa, evde namaz kılmaz, oruç da tutmazmış!

Şöyle düşünürmüş:

(Dürüstlükten, sağlamlıktan, seciye kuvvetinden hiçbir zaman en ufak bir taviz vermeyin; hakkınızı her yerde arayın ve inancınızı kendi doğrultunuzda, hiçbir zaman tesir altında kalmadan, dini ve milli inançlarınızı kendi inandığınız ve güvendiğiniz şekilde devam ettirin.)

Kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu, babasının "demokrasiyi benimsemiş" bir insan olduğunu, evde, herhangi bir konuda herkesin fikrini aldığını ve "Aile nüvesi neyse bunu büyütün, devlet de böyle idare olunur. Benim fikrim budur. Ben beğendim, bunu yaptım, aile içinde de olmaz, devlet idaresinde de olmaz" diye düşündüğünü anlatıyor

Peki içki içer miymiş?

İçermiş, rakıyı hiç sevmez, şarap ve bira içermiş. Evde, sofrada çocuklara (iştah açar) diye şarap verdiği bile olurmuş. Emel ve Hayat, 18 yaşlarına basınca "ilk sigaralarınızı ben vereceğim" diye kızlarına sigara da içirmiş.

Eşi İclal Hanım başını örter miymiş?

Hayır

Harp Akademisi'nde Tolstoy

Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki anılarında İstanbul'da Erkân-ı Harp sınıflarında arkadaşı Seyfi Düzgören'in "Tolstoy'un sosyalizm esaslarına uygun olarak yazdığı" diye tanımladığı kitapların Fransızcasını gizlice Harp Akademisi'ne getirdiğini ve İsmet Bey (İnönü) ile birlikte okuduklarından da söz eder.[66]

Kâzım Karabekir, ilk gençlik yıllarından beri özgürlük tutkusu ile silaha sarılmış bir yurtsever subaydır.

Abdülhamit yönetimine karşı gizli örgütler kuran, 31 Mart gerici ayaklanmasına karşı Hareket Ordusu'nda yüzbaşı rütbesiyle Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'nı kuşatan, "camilerle, muhafazakârlarla asla yenileşme olamaz" diyen, irticayı en büyük suç sayan, Harp Akademisi'nde sosyalist kitaplar okuyan, "Doğu ve Batı uygarlığı yoktur, bir tek uygarlık vardır" diye düşünen, 1920'lerde miladi takvime geçilmesini öneren, medreselerin kapatılmasını, Arap etkisinden kurtulunmasını isteyen bir Batılı aydın gibi yaşayan, okuyan yazan, Kurtuluş Savaşı'nın Doğu Cephesi komutanı nasıl olur da "padişahçı, dinci, şeriatçı paşa" diye bilinir?

Buna önce kızları isyan ediyor!

Karabekir, ne şeriatçıdır, ne dinci, ne padişahçı.

M. Kemal ile Karabekir arasındaki bu çatışmanın nedenlerini her devrimde yaşanan olağanüstü koşullarda aramak gerekir.

Kızı Hayat Hanım, babası Karabekir'in "Demokrasiyi yerleştiremedik, tabii ki bir devlet, bir kuruluş, bir idare yeni şekle girerken birçok sallantı da olacak. Bizden çok ileri gitmiş devletler bunları yüzlerce sene önce yaşamışlar. Biz bu sarsıntıları ta baştan geçirseydik, demokrasi şimdiye kadar oturmuş olurdu" diye düşündüğünü anlatıyor.

BÖLÜM ONDOKUZ

Tarih: 27 Mart 1945.

Yer: Milli Eğitim Bakanlığı bakan odası.

Odadaki üç kişi derin bir tartışmaya dalmışlardır.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, İstanbul Milletvekili emekli General Kâzım Karabekir ve Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Cumhuriyet ve Devrim tarihi konularını tartışmaktadırlar

General Kâzım Karabekir, Prof. Dr Enver Ziya Karal tarafından yazılan Cumhuriyet Tarihi kitabının hangi kaynaklara dayanarak hazırlandığı sormaktadır

Karal şu yanıtı vermektedir:

En çok Atatürk'ün Nutuk'undan ve Tarih Kurumu'nun yayınladığı Tarih Cilt IV'ten, Genel Kurmay Harp Tarihi Encümeni Neşriyatı'ndan, gazete koleksiyonlarından ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne gelen vesikalardan yararlandım.

General Karabekir, Prof. Karal'ın bu yanıtından sonra şu yorumu yapmaktadır:

Elimdeki mevcut vesikalarla bunların benzerleri neşredilmedikçe Türk İnkılap Tarihi doğru dürüst yazılamaz.

Bakan Yücel, Karabekir'e şu yanıtı vermektedir:

- Cumhuriyet Tarihi, bir okul kitabıdır. Bu itibarla inkılabımızın bütün tafsilatını ihtiva etmez. Bu her şeyden önce ana hatları belirtmek amacıyla yazılmıştır. Vesikalar neşredildikçe etraflı bir cumhuriyet tarihi yazılması ve yazdırılması daima mümkündür.

Karabekir, yeniden söz alır.

Cumhuriyet Tarihi, çok çalışılarak yazılmış bir eserdir Tarih Kurumu'nun Cilt IV'ten zihniyet itibariyle çok ileri olduğunu kabul ediyorum. Ancak, kitapta inkılabımızın esasları değil teferruatları yazılmış.

Karabekir, daha sonra, Kurtuluş Savaşı ile ilgili değerlendirmelerini yapar Yücel, Karabekir ve Prof. Karal arasında geçen konuşmalar bir tutanakla saptanır.[67]

Toplantılar 30 Mart günü de sürer.

30 Mart 1945 günkü toplantıda Karabekir şu açıklamayı yapar:

"Ben ortada bir Bolşeviklik temayülü görünce bunu yok etmek için M. Kemal Paşa'nın bir Bolşevik Partisi kurmasını ve bu suretle bu teşebbüsü zararsız hale getirmesini teklif etttim. Kabul etti. Fakat ordu mümessili olarak partide bulunmamı istedi, reddettim. Çünkü ordunun bu işle meşgul olmamasını istiyordum.

Yine bu sıralarda Celâlettin Arif Erzurum'a geldi. Esas maksadının Erzurum'da bir kuvvet teşkil ederek Enver Paşa'yı çağırtmak olduğunu sonradan anladım. İsmet Paşa çok geç olarak M. Kemal Paşa ile Celâlettin Arif Bey'in aralarının açık olduğunu söyledi. Celâlettin Arif ve taraftarı kırk imzalı sahte bir telgraf ile M. Kemal Paşa'yı tehdit etmişler Ben müdahale ettim. M. Kemal Paşa, Kâzım Dirik'e bu kırk kişinin ellerini bağla Ankara'ya sevk et, demiş. Benim müdahalem ile mesele tavazzuh etti.

Mustafa Kemal'in durumu çok zayıflamıştı. Kendisine destek olacak bir kuvvet, Topal Osman'ı ve kuvvetlerini gönderdim."[68]

Bakan Yücel, General Karabekir ve Prof. Karal arasındaki görüşmeler, 2 Nisan 1945 günü de devam eder. Karabekir, bu toplantıda da ileri sürdüğü savlarla ilgili açıklamalar yapar.

Karabekir, 9 Nisan günkü dördüncü toplantıda şu görüşü ileri sürer:

"Nutuk çok yanlış ve tarafgiranedir. Nutuk'ta daha ziyade teferruat üzerinde durulmuş ve esaslar kâmilen ihmal edilmiştir Benim yakılan kırk kitabım içinde biri de Nutuk'un hata ve sevap cetveli adını taşımaktaydı. Bunda Nutuk'un yanlışları bir bir gösterilmişti."

Nutuk'a Yanıt

1945 yılından, dilerseniz, kısa bir süre için ayrılalım ve 1927 yılına dönelim:

Atatürk, Nutuk'u 1927 yılının 15-20 Ekim günleri arasında CHP Kurultayı'nda okumuş; Nutuk, ilk kez 1927 yılında yayınlanmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, Nutuk'un ilk baskısı üzerinde el yazıları ile notlar düşmüş ve "Hakikat mihveri yahut hata-sevap cetveli" başlığı ile Nutuk'a yanıtlar vermiştir

"(Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş...)

sözü doğru değildir. Şark'taki ordu İran ve Kafkas Azerbaycanı'nda birçok zaferler kazanarak oralara yerleşmiş bulunuyordu. Hatta Şimali Kafkasya'ya bile hâkim olmaya başlamıştı. Mağlup ve perişan olan Filistin'deki Yıldırım Ordusu idi. Az sonra Musul cenubundaki ordu perişan olmuştu.

(Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...)

Bu sözden, Şark'taki, adına Onbeşinci Kolordu namı verilen Dokuzuncu Kolordu (4 fırkalı) müstesnadır. Ben silah vermediğim gibi İstanbul dahilinde olduğu halde diğer kolorduların da elinden silah ve cephaneleri alınmıyordu.

(Beni İstanbul'dan nefy ve teb'it maksadıyla Anadolu'ya gönderenler...)

kaydında, bana Anadolu'ya geleceğini vaad ettiği halde neden önce Konya'daki ordu müfettişliğine (kendi harp ettiği ordu bakiyesi) tayin olunduğu halde, hastayım, terfi isterim diyerek kabul etmediğinin hakiki sebebini yazmıyor. Sebep, hâlâ İstanbul'da harbiye nazırlığını alarak kalmaya çalışması ve Padişah Vahdettin'e damat olmaya uğraşmasıdır.

Nitekim Konya'ya gitmeyi kabul etmeyince oraya yine Filistin'de ordu komutanı bulunan Mersinli Cemal Paşa gönderildi.[69] Bu vaziyette M. Kemal'in de benim mıntıkama gelmesini bazı arkadaşlarımız ısrarla kendilerinden rica ettiler. Hâlâ İstanbul'da harbiye nazırlığı ile uğraşmasını artık bütün muhiti ayıplıyordu. Eğer dediği gibi Şark'a gelmek hususunda hâlâ ısrar ediyor idiyse zamanın rical ve padişahı benim ikazıma uymayan M. Kemal'i zorla göndermiş oldukları anlaşılıyor ki, kendileri için elim bir vaziyettir.

M. Kemal Paşa, İtilaf Devletleri'yle başa çıkamayacağımızdan milli mücadeleye taraftar değildi. Benim (tek dağ başı mezar oluncaya kadar ya istiklal ya ölüm) teklifime delilik diyordu.

14. sayfada milli teşkilat ve mitinglerin kendi tamimi ile yapıldığını anlatmak istiyor. Halbuki, kendileri Samsun'a çıktıkları 19 Mayıs'ta bu tamimi yapmaları icap ederdi. On gün sonra tamim etmesinin sebebi ne olabilir? (Verdiğim talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlandı) diyorlar. Halbuki Erzurum'daki mitingi 18 Mayıs'ta yani M. Kemal Paşa daha Samsun'a çıkmadan önce yaptırmıştım. Trabzon'a gelince burası M. Kemal'in tamiminden sonra da yapmamıştır. Asabi mizaçlı olan halkın miting neticesinde Rumlara saldırması tehlikesinden korkulmuştur."

Karabekir, Nutuk'a düştüğü notlarda Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın başında "Amerikan mandası" ve "Bolşeviklik ilanını" çözüm olarak düşündüğünü de yazmış![70]

M. Kemal, Karabekir'in bu savlarına el yazıları tuttuğu notlarda şu yanıtları veriyor:

Yıldırım Orduları'nın savaşta geri çekilmek zorunda kaldığı savına karşılık:

"s. 37'de 7. Ordu hakkındaki sözleri yalandır. Katma sırtlarındaki muharebeyi yapan 7. Ordu'dur. 2. Ordu Adana havalisine nakil olunmuştur.

s. 38. '21 Eylül'de, taarruz edecek düşman bulamayan İngilizler...' Yalan! İngilizler 7. Ordu tarafından mağlup edildikleri için durdular; aksi takdirde niçin Adana'ya kadar yürümeyeceklerdi?!"

Bolşeviklik ile ilgili savlara verdiği yanıt:

"s. 54. Bolşevik... çok alçakça uydurmak istediği bir hikâye (bana yapıştırmak istiyor).

s. 76. 'Bu da Anadolu'da salahiyet sahibi gibi görülen bir simanın Bolşeviklik ilanı ile mümkün olur...' herzesi ile beni murat ediyor."

Anadolu'ya geçiş ile ilgili savları:

"s. 46-49. (11 Nisan cuma günü) beni ziyareti. Baştan yalan, sonradan uydurma bir tiyatro parçası."

İzmir'in işgali üzerine düzenlenen mitingler ile ilgili savları:

"İzmir'in işgali (15 Mayıs 335) için mitingler ben emir verdikten sonradır. O zamana kadar hatta ondan sonra da Trab. yaptırmadı."

Prof. Karal: "Karabekir'in İddiaları Dayanaksız"

Yeniden 1945 Nisan ayına dönüyoruz:

Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki bu tartışma ve değerlendirme toplantılarından sonra Prof. Karal, General Karabekir ve Bakan Hasan Âli Yücel'e görüşlerini bildirir.

Tutanağı olduğu gibi yayınlayalım:

Enver Ziya Karal'ın General Kâzım Karabekir Paşa'ya cevapları

General Kâzım Karabekir'in tenkitlerinin özü.

General Kâzım Karabekir "Cumhuriyet Tarihi" tenkitlerini bitirdikten sonra sayın bakan, Enver Ziya Karal'a tenkitler üzerindeki düşüncelerini söylemesi için izin verdi. Enver Ziya Karal da tenkitlere şöyle cevap verdi:

Sayın generalin tenkitlerini dört ana düşünce etrafında toplamak mümkündür:

1- Olayların psikolojik izahlarının hatalı oluşu.

2- Olayların seyrinde iki tarihi simanın belirtilerek diğerlerinin silik gösterilmesi veya hiç gösterilmemiş olması.

3- Olayların, gerçeğe hiç de uymayan bir şekilde sistemli yapılmış bulunması, tarihi kritiğe hiç yer verilmemiş olması.

4- Cumhuriyet tarihinin yazılmasında esas olan Nutuk'un yanlışlar ile dolu olması ve esastan ziyade teferruatı ihtiva etmesi.

Bu düşüncelerden birincisini ele alalım.

Sayın general psikolojik izahtan bahsederken en çok şunu belirttiler: "Mustafa Kemal genel harbin sonunda orduları yenilmiş mağlup bir generaldir. Padişaha barış yapılması için telgraf çekmiştir. Halbuki Anadolu'nun doğusundaki ordular ve komutanlar yenilmemiştir. Bu itibarla yenilmiş bir komutanda yok farz etmemiz gereken savaşmak istek ve heyecanı mağlup olmayan komutanda vardır."

Sayın generalin bu izahı gerçeğe uymaz. Çünkü mağlup olan ordu, tek başına yaşayan mücerret bir ordu değildir Bu ordu bir devletin ordusu. Böyle bir ordunun başında ve içinde bulunmayan ve dolayısıyla yenilmeden kendisini sorumlu saymayan komutanlar da müteessir olur. Bu itibarla Anadolu'nun doğusunda bulunan ordu komutanlarının Mustafa Kemal'den daha az müteessir olmaları güç kabul edilir. Kaldı ki bir ordu komutanı yalnız başında bulunduğu ordunun mukadderatı ile ilgili değildir. Komutan mensup olduğu milletin bütün ordularıyla yakından alakalı olmak gerekir. Komutanlık ödevleri bunu emreder Madem ki bu böyledir, Mustafa Kemal'in yenilen ordularının yarattığı yeni şartlar bütün ordu komutanlarınca kabul edilir Zaten bu şartların General Kâzım Karabekir tarafından kabul edildiği de aşikârdır. Çünkü Mondros Mütarekesi imzalanırken general, mütareke imzalanmasın diye bir itirazda bulunmuş değildir.

Mustafa Kemal'in padişaha sulh yapılması için çektiği telgraftan bir yıl önce Enver Paşa'ya verdiği bir raporda harbin kaybedildiği ve sulh yapılması gereğini müdafaa ettiğini de biliyoruz. Paşa imkânların Birinci Cihan Savaşı'na devam edemeyeceğimizi gördüğü anda sulh yapılmasını teklif etmesi tabiidir Fakat onun kafasında ve yüreğinde bu sulh memleketin işgalini ve milletin esaretini tazammun etmez. Bu sebepledir ki paşa, Mondros Mütarekesi'nin şartlarına itiraz etmiş ve milli mücadelenin başına geçmiştir. Eğer Mustafa Kemal'de savaşmak arzusu ve haksızlığa karşı isyan temayülü olmasaydı, bu yolda yaptıklarını izah etmek mümkün değildir

Bu düşüncelere dayanarak General Kâzım Karabekir'in Cumhuriyet tarihinde psikolojik izah hatası diye ileri sürdüğü fikre iştirak edemiyoruz.

2- Olayların seyrinde iki tarihi simanın belirtilmesi, diğerlerinin silik gösterilmesi veya hiç gösterilmemesi.

General Kâzım Karabekir, Cumhuriyet tarihinde olayların Atatürk ile İnönü etrafında toplandığına ve inkılap tarihimizin seyrinde onlardan başka daha pek çok kimsenin emekleri olduğu halde bu cihetin işaret edilmediğine itiraz etmektedir.

Buna cevabımız şudur:

Yazılan tarih devlet tarihidir. Tarih olaylarının devlet başkanları etrafında toplanması bütün devlet tarihlerinde göze çarpan bir gerçektir Bu aynı zamanda bir metot meselesidir Klasik bir ders kitabında bir olayın bütün kahramanlarını saymak imkânı yoktur. Bu imkânsızlık ders kitabının anonim olmasını gerektirir. Kaldı ki Türk inkılabında Atatürk ile İnönü arasında mevcut ülkü ve işbirliği o kadar kuvvetli ve yapıcıdır ki bu hususta ısrar etmek tarih gerçeğini belirtmekten başka bir şey değildir.

3- Olayların gerçeğe uymayacak şekilde sistemli yapılması ve tarih kritiğine yer verilmemiş olması.

General Kâzım Karabekir'in bu hususta yaptığı itiraza cevabımız şudur: Ders kitabının yazılmasında özel bir metot vardır. Bu tarih kritiğine yer vermez. Tarih ders kitabı olayları sistemleştirdiği takdirde ancak büyük bir devri kısaltarak alabilir. Zaten tarih ders kitabından maksat öğrencilere tarih hakikatlerini daha ziyade yapıcı cepheleri ile ve sonuçlarıyla öğretmektir Bu itibarla, tarih ders kitabında olay hercümercini kritiğe tabi tutarak ve kısaltmayarak yazmak, maksat ve metodu feda etmekten başka bir netice doğuramaz.

4- Cumhuriyet tarihinin yazılmasına esas olarak alınan "Nutuk"un hatalı ve yanlışlarla dolu olması.

General Kâzım Karabekir'in bu hususta ileri sürdüğü düşünceleri kabul etmemekte mazuruz. Çünkü hata ve yanlış olarak gösterdiği şeylerin gerçekten öyle olduklarını tevsik edecek delilleri yoktur. Her ne kadar M. Kemal'in manda fikrine taraftar olduğunu Nutuk'un bazı satırlarıyla ispat etmek istedilerse de, bu satırların gerçek manası hiçbir tefsire tahammül edemeyecek kadar açıktır ve bu manadan da generalin çıkarmak istediği netice çıkmamaktadır.

BÖLÜM YİRMİ

5.4.934

Aziz Kardeşim Mahmut Esat Beyefendi;
İzmir Mebusu

31.3.1934 tarihli mektubunuzu büyük bir saygı ile aldım ve okudum. Erzurum'dan itibaren tuttuğum hatıra defterinden sualinize temas eden kısmı aşağıya aynen yazmakla emrinizi ifa etmiş oluyorum, zannındayım.

Hatıra defterimin o mevzua ait olarak kaydettiği satırlar şunlardır:

20 Temmuz 1335 (1919)

Bugün Mustafa Kemal Paşa ile öğle yemeğinden sonra bazı meseleler hakkında müzakerede bulunduk. Kongrenin Temmuz'un 23. günü açılmasını muhakkak sayıyoruz. Müzakerelerin sona ermesinden sonra, yine o kafamdaki her vakitki sabit fikir harekete geçmiş olmalı ki paşaya yine bir fırsatını getirerek:

Paşam, muvaffak olacağınıza inanıyorum. Bu kanaatim katidir. Bunun için de emriniz altında bulunuyorum. Refakatınizde sonuna kadar çalışmaya ve gereğinde ölmeye azim ve yemin etmiş bulunuyorum. Arkadaşlarım da bu inan ve imanı muhafaza ediyorlar

Aramızda her şeyi görüştük. Görüşmeye de devam ediyoruz. Fakat, muvaffakiyet takdirinde, kı bundan şüphem yok, hükümet şekli ne olacak?

Diye bir kere daha sordum. Ve ilave ettim:

Muhakkak ki, mevcut şekl-i hükümet bu memleketin refah, saadet ve terakkisine kâfi gelmeyecektir Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız lazım geldiği kanaatindeyim.

Paşa, devamlı bir şekilde benim bu nokta üzerinde dolaşmamdan usanmış olacak ki gülerek ve fakat kati ifadesini vererek:

Açıkça söyliyeyim: Şekl-i hükümet zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır

Dedi. Çok sevinçliyim. Nihayet, bütün katiyeti ve ciddiyeti ile paşaya bunu söyletmiş bulunuyordum. Bu satırlarımı yazarken gözlerimden âdeta sevinç yaşları boşanıyor

Mustafa Kemal'e inanıyorum; muvaffak olacağına inanıyorum, dediğini yapacağına inanıyorum ve... ben şimdiden Cumhuriyet rejiminin başladığını kabul ediyorum. Üst tarafı resmi ve fiili tatbikat ve nihayet bir zaman meselesi. Tek dileğim: Allah o günü bana göstersin.

Muhterem Mahmut Esat Beyefendi;

Hatıratım arasında sualinize temas eden noktayı işte böylece size nakletmiş bulunuyorum.

Derslerinizde aziz gençliğe ve büyük milletime çok büyük hizmetlerde bulunduğunuza eminim. Muvaffakiyet ve himmetinizin devamını kalpten diler, hatıratımdan nakil ve arz ettiğim veçhile hükümetin Cumhuriyet olacağını 20 Temmuz 1335 günü Erzurum'da öğrenmiş bulunduğumu bildirerek gözlerinizden öperim.

Mazhar Müfit

Eski adalet bakanlarından Mahmut Esat Bey (Bozkurt) bir gün Atatürk'e başvurur:

Paşam, üniversitede inkılap derslerinde okutmak üzere tarafınızdan (Cumhuriyet) sözlerini ilk önce nerede, ne şekilde ve kimler arasında telaffuz buyurduğunuzu öğrenmek istiyorum.

Atatürk, Mahmut Esat Bey'e şu yanıtı verir:

Bunu Mazhar Müfit Bey'den öğreniniz. O, günü gününe bütün hadiseleri not etmiştir

Mahmut Esat Bey de bu yanıt üzerine Mazhar Müfit Bey'e (Kansu) mektup yazarak Atatürk'ün Cumhuriyet sözcüğünü ilk kez nerede ve nasıl kullandığını sorar.

Mazhar Müfit Bey de o tuttuğu günlüğe bakar ve yanıtını verir:

20 Temmuz 1919 günü Erzurum'da![71]

Mazhar Müfit Bey, Bitlis valisi iken Damat Ferit hükümetince görevinden alınıp hakkında tutuklama kararı çıkartılmış; Mazhar Müfit Bey de Erzurum'a geçip M. Kemal ve arkadaşlarına katılmıştı.

O günden sonra hep Atatürk'ün yanında olmuş, gördüklerini, duyduklarını günü gününe saptayan günlük tutmuştu.

Mazhar Müfit Bey, M. Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmanın sonunda şu sözlere yer verdiğini yazar:

"En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vacibü'l-Amal Hazretleri, Habib-i Ekrem hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyaneti celile-i Ahmediye'nin ilayevmilkıyame haris-i astakı olan millet-i necibemizi ve makam-ı saltanat ve hilafet-i kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun."

Mazhar Müfit, bu konuşmayı yadırgayarak paşaya niçin böyle bir konuşma yaptığını sorar.

" Kongre akşamı paşaya

Paşam, nutkunuzun sonunu mütfü efendinin duası gibi bitirdiniz.

Dedim. Bu tarz konuşmamı hoş gördüğü için sadece güldü ve:

Maksadını anlıyorum, anlıyorum amma şimdi vazifemiz halkı, vatanı ve esir padişahı kurtarmaya inandırmaktan ibarettir.

Cevabını verdi ve ilave etti:

Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamak ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir."[72]

Bu sözler, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda izlediği taktikleri anlatıyor.

Mustafa Kemal, bilge ozan Ceyhun Atuf Kansu'nun o ünlü deyişi ile "Kurtuluş Savaşı ustası"dır.

Lider, uluslararası dengeleri, iç ve dış koşulları, çelişkileri, askeri ve siyasal koşulları zamanında ve yerinde saptayan ve amacına adım adım ulaşan önder insan demektir.

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başında ilan etmeyi düşündüğü Cumhuriyet'i bir "ulusal giz gibi vicdanında" saklamış ve düşüncelerini aşama aşama gerçekleştirmiştir.

Bugün çelişkili gibi görünen konuşmaları ve zaman zaman uyguladığı siyaseti böyle yorumlayabiliriz. M. Kemal Paşa, bu siyaseti bir ulusal giz gibi vicdanında saklamasaydı; bu amaca ulaşması güçtü. Belki de olanaksızdı.

Atatürk'ü, yakın silah ve düşünce arkadaşlarından ayıran özellik, üstün liderlik yeteneği ve yetenekle oluşan taktikleriydi.

M. Kemal o günlerde ikl suçlama ile karşı karşıyaydı:

Bolşeviklik ve dinsizlik.

İşgalci emperyalist ordular ve İstanbul hükümeti, M. Kemal'e ve arkadaşlarına karşı bu iki silahı kullanıyorlardı.

Damat Ferit Kuva-yı Milliyecilere "isyancılar" adını takıyor; "isyancıların Bolşeviklerden yardım aldıklarını" ileri sürüyor; Sultan Vahdettin de M. Kemal ve arkadaşlarının "Bolşevikten başka bir şey olmadıklarını" söylüyordu.[73]

Batı basını da M. Kemal ve arkadaşlarının "Bolşevik" oldukları kanısındaydı. The New York Times'ın 11 Mart 1919 günlü yorumu şöyleydi:

"Türk milliyetçiliğinin tamamen ortadan kalkmakta olduğu şu günlerde şurada burada dağınık halde bulunan ittihatçıların tek umudu Bolşevizmin ülkeye yayılmasıdır. Türkler, Bolşevizmin iktisadi, sosyal ve siyasi doktrininden ve pratiğinden bir şey anlamazlar. Fakat Bolşevizmin doktriner yanını bir tarafa bırakarak onu yalnızca bir yağma ve katliam biçimi olarak kabul edersek bu işlerde yüzyılların tecrübesine sahip Türklerin, Bolşevizmi kolaylıkla benimseyeceklerini söyleyebiliriz."[74]

ABD, Van ve Trabzon illerini de içine alan bir Ermenistan kurdurmaya çalışıyordu. ABD ve İngiltere arasında Trabzon ve çevresinde bir Ermeni devleti kurulması, dört ilde de Kürt devleti kurulması için anlaşma da yapılmıştı. İngilizler, Karadeniz bölgesinde ayrıca bir Lazistan devleti kurup, bu devleti de Ermeni mandasına bağlamak istiyorlardı.[75]

İngiliz gizli belgelerinde "İstanbul'daki Kürt kulübü başkanı Seyit Abdülkadir ile Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa'nın emirlerinde oldukları" yazılmaktaydı.[76]

Bu Bolşeviklik ve dinsizlik suçlamalarına Açıksöz, Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetesi de katılıyordu. Peyam-ı Sabah gazetesinde Kürt Teali Cemiyeti'nin şu bildirisi yayınlanmaktaydı:

"Millici örgüte aldırmayın. Bunlar, Bolşeviklerin kafasını taşıyan yurtsuz serserilerdir."[77]

Mustafa Kemal'in karşısında İngiliz gizli istihbarat örgütü, Amerikan hükümeti, Ermeni ve Kürt örgütleriyle padişah,

hilafet, dinsel bağnazlık, iç ayaklanmalar ve siyasal çekişmeler gibi engeller ve sorunlar vardı.

M. Kemal'i kaygılandıran bir başka gelişme de Enver Paşa'nın Sovyetler'le olan yakın ilişkisiydi. M. Kemal, Sakarya Savaşı'nda yenilse, Lenin, Enver Paşa'yı Müslümanlardan oluşan bir "kızılordu" ile Anadolu'ya gönderecekti.[78]

Halife ordusu, Kuva-yı Milliyecilerin dinsiz olduklarını yayıyor; Düzce ve Hendek'te ayaklanan gericiler, şehit ettikleri Yarbay Mahmut Bey'in cenazesini "Bolşeviktir" diye kaldırmıyorlar; aynı günlerde Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri de M. Kemal ve arkadaşlarını "devlet düşmanımız olan Moskoflardan çıkmış, şeriata karşı ve kanuna aykırı görüşe kapılan Bolşevikler" olarak suçluyordu.[79]

Bu darboğaz, ancak M. Kemal gibi bir lider ile aşılabilirdi.

Liderleri koşullar yaratır.

O koşullarda ulusal kurtuluş yolu ancak birleştirici bir komutan ve siyasal lider tarafından çizilebilirdi.

Bu lider de M. Kemal'di.

Hilafet orduları, İngiliz gizli servisinin Kürt aşiretleri ile giriştikleri komplolar, iç ayaklanmalar, emperyalist devletlerin Türkiye üzerindeki oyunları, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ancak M. Kemal çapında bir lider tarafından yönetilmesini gerektirmekteydi.

Bu savaşın yürütülmesinde de elbette siyasal taktikler uygulanacaktı.

M. Kemal ve arkadaşları İstanbul hükümetince "dinsizlik" ve "Bolşeviklik" ile suçlanıyorlardı. M. Kemal, bu propagandalara karşı önlemlerini almak zorundaydı.

Şu sözler M. Kemal Paşa'nın karşıtlarından Rauf Orbay'ındır:

"Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, Batı'da, Doğu'da ve Güney'de başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zayıf milli mukavemet hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından birleştirilmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi."[80]

Atatürk, Söylev'de yakın çalışma arkadaşlarıyla sonradan yollarının niçin ayrıldığını şöyle anlatır:

"Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin uzanan gelişmelerinde kendi düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır.

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki, ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal giz gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundaydım."

Sanıyorum ki, Atatürk'ün bu sözleri M. Kemal-Karabekir çatışmasını yeterince açıklıyor.

Karabekir, yaşamının her döneminde irticaya, dinsel gericiliğe hep karşı çıkmış; 31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında etkin rol üstlenmiştir. Karabekir, 1933 yılında toplatılıp yakılan "İstiklal Harbimizin Esasları" adlı kitabında irticayı "ulusal tarihimizi lekeleyen ve milli bünyemize acı veren olaylar" olarak tanımlamış, Panislamizm ve Pantürkizme hep karşı çıkmıştır.[81]

Kâzım Karabekir, ilk TBMM'nin açılışında yapılan dinsel törenleri de şöyle eleştirir:

"Tarihimizde bu kadar koyu bir taassuplu dini merasimle hiçbir meclis açılmamıştır Fetvaları takip eden bu muazzam ihtifaller acaba yer yer başlayan ayaklanmalara karşı bir sigorta mı olacağı düşünüldü? Ne olursa olsun, inançla taassubu Milli Meclis'in başlangıç gününde ayırmak daha ihtiyatlı olurdu. Yani ne cuma gününü seçmeye ve ne de bu kadar velveleye lüzum yoktu. Güzel bir dua iyi bir tesir yapabilirdi. Gösterilen bu taassubun devamı mümkün olmayacağından aksi tesiri daha tehlikeli olabilir."[82]

Bu inançtaki bir insan "şeriatçı, padişahçı, dinci" olabilir mi?

İhtilal evlatlarını yer!

Bu değişmez kuraldır. Mustafa Kemal-Karabekir çatışmasının nedenlerini bu ihtilal yasasında aramak doğru olur

Ulusal kurtuluştan sonra iki komutanın yolları ayrılır.

M. Kemal köktenci yöntemlere başvuran devrimci; Karabekir ise devrimleri demokratik yollarla benimsetmek isteyen bir evrimcidir!

Devrimciler köktenci olurlar, devrimlerin sarsıcı toplumsal etkilerinden çekinen evrimciler işe demokrat görünürler.

Devrimciler ve evrimcilerin yolları bir yerde çatışır, bir yerde birleşir.

Evrimciler, bu toplumsal çatışmalarda zaman zaman karşıdevrimcilerin kurdukları tuzaklara da düşebilirler.

Her devrim karşıdevrimcisini de yaratır. Atatürk döneminde de karşıdevrimciler, Karabekir'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklediklerı gibi Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı da desteklemişler, devrimlere karşı, bu siyasal partilerin çevresinde toplanmayı uygun görmüşlerdi.[83]

Devrimci-evrimci çatışması ihtilalin o kızgın ortamında ve devrimin ilk coşkulu yıllarındadır; birleşme de devrimlerin yerleşmesinden sonraki aşamalarda olur.

Zora, şiddete, tepeden inme yöntemlere dayanan devrim, bir süreç içinde ilk yıllarındaki gücünü, hızını ve coşkusunu yitirerek zamanla evrime dönüşür.

İnsanlık, bugünkü ışıklı kilometre taşlarını ihtilallere borçludur.

Bügün 1789 Devrimi olmasaydı; insanlık çağdaş demokrasiye ulaşamazdı. 1917 Devrimi yaşanmasaydı, insanlık bugün sosyalizme ve sosyal demokrasiye de geçemezdi.

İhtilaller, uygarlığın kaçınılmaz depremleridir. Bu dipten gelen dalgalara karşı durulamaz. Bu dalgalar, tahtları, taçları yıkar geçer

Bugün 21 yüzyılın eşiğinde insanlık ve uygarlık ne 1789 Devrimi'nin yinelenmesini ister, ne Sovyet Devrimi'nin. Çünkü bu her iki devrim de zamanla birer evrime dönüşerek insanlığa mal olmuştur.

Atatürk devrimleri de bir evrim aşaması içinde demokratik devrimlere, evrime dönüşmüştür Bu yüzden Atatürk döneminde uygulanan tek parti yöntemlerinin bugün de uygulanması düşünülemez.

Toplumda devrim, o koşullarda, elbette zora dayanarak yapılmıştır. O gün için başkaca çözüm yolu da görünmüyordu.

Karabekir'in anıları, ulusal kurtuluşçu yurtsever bir komutanın kaygı ve düşüncelerini yansıttığı kadar Atatürk'ün liderlik yeteneğini, o koşullarda ne gibi darboğazlardan geçildiğini, bu darboğazlarda niçin Mustafa Kemal çapında bir lidere gerek duyulduğunu, M. Kemal'in bu taktiklere niçin başvurduğunu da anlatıyor.

Bir kez daha anlaşılıyor ki, Atatürk'ün tuttuğu yol o günler için gerçekçi, haklı ve sağlıklıydı. Bugün, çağdaş uygarlık adına elde ne varsa, bunlar, Atatürk'ün o gün için geçerli olan, bugün ise yadırganan yöntemleriyle benimsetilmiştir.

M. Kemal-Karabekir çatışmasının kökeninde bu köktenci yöntemler yatar. M. Kemal "devrim yasalarını bütün yasaların üstünde" görür, Karabekir ise İstiklal Mahkemeleri ile esenlik olmayacağını savunur.

Karabekir, cumhuriyetçidir; hilafetin de Musul sorunu çözüldükten sonra kaldırılmasından yanadır. Doğu Cephesi komutanının bütün kaygısı İngiliz emperyalizminin Türkiye üzerindeki olası oyunlarıdır.

Ulusal kurtuluş savaşlarında bu savaşın komutanları arasında böyle görüş ayrılıklarının olması doğaldır.

Her devrim, taşkın sular gibi bir süre sonra durulur ve doğal yatakları içinde tarihsel akışını sürdürür. İhtilallerin ve devrimlerin o kızgın günlerinde ihtilalciler birbirlerini darağaçlarına da gönderirler. Fransız İhtilali ve Sovyet Devrimi kanlı örneklerle doludur.

Türk devrimine bu açıdan bakarsanız -İzmir suikastı dışında- ihtilalciler arasında bir kanlı çatışma da olmadığı görülür

Devrim, sarsıcı değişimlerden sonra evrim içinde yürür ve kök salar.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dışına sürdürdüğü "150'likleri" bile bağışlamıştır.[84]

Bu da devrimin 20. yüzyılın öteki devrimlerine ve iktidar değişikliklerine kıyasla çok daha yumuşak olduğunu gösteriyor

M. Kemal-Karabekir çatışması çok daha dramatik biçimde sonuçlanabilirdi.

Devrimci ve evrimci düşünceler aynı denize akan nehirler gibidir.

Bu devrim-evrim buluşması, Karabekir'i de devrim döneminin başbakanının cumhurbaşkanlığı günlerinde, laik Cumhuriyet'in TBMM başkanlığına da getirmiş, böylece geçmişin kırgınlıkları unutturulmak istenmiştir

Kâzım Karabekir'in Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan siyasal yaşamında dinsel gericiliğe destek olucu ya da laikliğe aykırı bir tavrı hiç olmamıştır M. Kemal-Karabekir çatışması, ideolojik olmaktan çok kişisel ve duygusal nedenlere dayanmıştır.[85]

Dinsel gericilik, Atatürk'ün son başbakanı Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığı günlerinde siyasal iktidarca desteklenmiş ve 12 Eylül'den sonra MGK döneminde etkileri bugünlere kadar uzanan devlet desteği sağlanmıştır!

Gericilik ve bu gericiliğe tanınan devlet destekleri, irticaya karşı genç yaşlarından başlayarak örgütlenen, 31 Mart gerici ayaklanmasını bastıran ve emperyalist ordulara, hilafet ordusuna ve halife fermanlarına karşı savaşan Kurtuluş Savaşı paşalarında değil, Cumhuriyet tarihimizin çok daha sonraki yıllarındaki oluşumlarda aranmalıdır.

M. Kemal-Karabekir çelişkisi ulusal kurtuluş kavgası ve devrim süreci içindeki kaçınılmaz çatışmalardır Daha sonraki yıllarda başlayıp, 1990'larda doruk noktalara ulaşan gericilik ve bu gericiliğe verilen ödünler de karşıdevrim sürecinin azgın dalgalarıdır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın ve devrimlerin önderi Gazi Mustafa Kemal ile Kurtuluş Savaşı'mızın Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir'i bugün yeniden saygıyla anıyoruz.

M. Kemal ve Kâzım Karabekir, ulusal kurtuluşun değişik yöntemler savunan ve bu yöntemlerin kişisel ve duygusal nedenlerle karşı karşıya getirdiği iki yurtsever komutanıdır.

Başta Atatürk olmak üzere Kurtuluş Savaşı'mızın bütün komutanları "tam bağımsız" bir devlet ve "laik cumhuriyet" kurulması aşamalarında birbirleriyle zaman zaman çatışsalar da tarih içinde birbirlerini tamamlamış önderlerdir.

Bu komutanlar ve önderler, devrim ve evrim süreçlerinin kaçınılmaz buluşma noktalarında bugün yine beraberdirler

Evet, biz gazeteci olarak görevimizi yapmaya çalıştık; şimdi söz artık tarihçilerindir!

1) K.K.B. Paşanın eserleri başlığı altında, (10) nümrada « İktisadi esaslarımız 1923 de İzmirde basıldı » eseri Kendisinin değildir, İsminsemeğe Hakkı yoxmuşlar.

2) (13) nümradaki de böyle, « Sanayi Projeleri » -

---

3) « Bir ihtiyaç » eserinden iki nəşr başlığı altındaki manzumeleri ile neşri istidaf ediyor

4) Başlangıç (sayfa 21 sen iki satır ve 22 de iki nöktedir.

5) 36 ıcı sayfaya kadar Doktorun notları (A)

6) S. 37 de 7 inci ordu hakkındaki söylenen yalanlardır. Katma sütlarındaki Münakaşaları yapıyor 7 inci arşıdır. II inci ordu Adanaya Havalisine nakil olunmuştur.

7) D. 38 « 21 eylülde, tasarruf edecek düşman bulamıyorum ingilizler ... » yalan! İngiliz ler Fransız ordu larından mağlup edildikleri için olmadıkları için, aksi takdirde niçin Adana ya kadar yürümiyecekler di ?!

8) 842 nci s. Ismet Paşaya söylediğini iddia ettiği düşüncelerin başka hiçbir kaynağı yoktur. « » içine alınacak

9) 431 s. İzzet Paş. ile mülakat tarihi 1 Kan. evel 334 oluyor Bende görmüştüm tarihini tetkik

10) s. 44 6 Kan evel 334 te Padişahlar görüşmüş, Genç Kumandanları Anadoluya ordular başına gönderilmiş -- Zaten genç kumandanlar Anadolu dan idi.

(3)

11) Tekirdağ Kol ordusun (1. Ef)
Balkesre nakil, cephane
teslim Hazırlığı

12) s. 45 Benim Ahmet Muş B
Han Mayın. onsuz-olan Kolbasıda Vaziyet İsmet Ps.
soylemiş —
Fakat posta açılmış-
Şükrü Ps'yı öldürmüş (Kazım Paşaoğlu)
tahkik!

13) s. 46 ("11 nisan Cuma günü)
Cenaze-töreni: Bostan-
yolcu, sokaktan uğurlama
bir tiyatro piece parçası.
+ İsmet Ps. ya söylediği tahkik
(12 nisan 335 te İstanbul'dan
çıkmış — 19 nisan 335 trabzon

14) s. 54 - Bolşevik - -
çok alçakça uydurulmamış
istediği bir hikaye (bana
yazdırmak istiyor)

15) 55 s. Amerika mandası
hakkında yazılarını
istiyor

16) 60 s. Trabzon Heyetine —
söylenilecek mantıksız söz.
61 s. ola Fransız Hükümeti
çocukça

17) 3 mayıs 335 te Erzincana
geliyor Kumandanlara fikrini
söylemiş (Osman Paşa dan
Tahsin K 9.)
Hacı Rauf efendiden - -
necat B

18) s. 63 Erzincan kongresi hakkında
şöyle bilgi toplandı. Halk milli
[illegible] Kongre [illegible]

17/ s. 63 sonunda, s. 64, 65, Ki Hazirlik silah tevkifi Ben emir verdikten sonra Oldu

20/ İzmirin işgali (15 Mayıs 335) için Mutenler ben emir Verdikten sonradır o zamana Kadar Hatta ondan sonrada Irab yapılmadı.

21) (3 üncü cuad) « Benim pilonun etrafında ilk evel kimler toplandı? anlaşılamadı

22) Kendisine geldiğim / Samsun 21 Mayıs 335 te bildiriyorum.

Hariya 29 " " " emrini Direktif.

" 31 " " " Gayya ermenilerin Hareketinden tebaz etmişim / s. 71 /

16 Haziran " çağrıldığını, Kaldığını, onu takdir ettiğini lüzum görüldü zaman tezyif -

23) s. 73-te iki Fikir den Kendisininki tenkit edilecek bir ahmaklıkları Vesikaları benim anlatiriyor.

24) s. 75. R. F. dan geldikleri ve görüşüp söyle.- zaten bence mukarrer.

25) s. 76 İsmet Pş nın o ara mektubunda söyledikleri ÇOK doğru; o Hala onu anlamamış.

26) s. 76. « Burda Anadolüda sıcaklığı soğuklar gibi görülen bir sıcaklığın bolşevikliğe ilâsile mümkün olur... » Herzesile benim muvafık ediliyor.

Rauf Beyin dikkatini celp etmiş

27) s. 77. 21-22 de Mustafa K. P.
(Sivas Kongresi) ne karar
veriyor Burada ser bir
karara gidererek Milli varlığı-
mızı tehlikeye düşürebile-
cek bir karara gidebilirmi?
işte bu endişeler içinde?
iken aldığım 23 Haziran
335 seferinin neticesi
maddesi, davayı millimizi
heyecanetten kurtarmış
olduğunu gösterdi--!-"
diyerek malum Balşevik
meselesi--

Halbuki bu 3. maddenin
Sivas Kongresile alakası
yok- bu bask bir şey.
onun mutalaası aranmaz
çok.

s. 78. Hüseyin Mak-
tulen olur bask Hüseyin

Beyaz yarımdaki yazılar olsun !

28/ s. 82 son satırlar, Niçin ve nasıl? başlıklı Mektebe ilişkin olarak Adana'nın o devir durumu, mektebin açılışı ve ilk dersler konusunda yazılan yazıdan anlaşılıyor mu?

(x) işaretli yazılar sağma!

29/ s. 83 1. ilk yarısı: Sinasi'nin yazıları; benim Erzurum Gidişim konusunda ilgim daha önceden mektuplar Garbi Şahsan yanımda bir şey yok, orada Kâşi Komutanda var.

30/ s. 82 son yarısı Refet Paşa'nın şiiri tetkik olunacak --

31/ s. 86, 87 de çok yalan var. Yönetimimizde hem Reis intihap ettiler, 10 t. bildiriler

32/ s. 88 yalan ve ayıp --

33/ s. 89, 90 sağma ve fantazi!

34/ s. 91. Temmuz 94 Benim emirlerime karşı çıkıştır. Bu çok

NOTLAR

1 TKP liderlerinden Mustafa Suphi ve 15 arkadaşı, 28-29 Ocak 1921 günü Trabzon'da Enver Paşa'nın yandaşlarından Yahya Kâhya tarafından öldürülmüşlerdi. Cinayetin kimin emriyle işlendiği konusunda çeşitli varsayımlar bugün de tartışılıyor. Bkz. Bayur Hikmet, "Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarıda Akımlar" Belleten, sayı 140, Ekim 1971, s. 587 vd.; Mustafa Suphi ve Yoldaşları, İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975; Tunçay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, 3. bs., Bilgi Yay., 1978, s. 218 vd.

2 TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., c. 1, s. 325 vd.

3 Karabekir Kâzım, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkânı, Menteş Kitabevi, 1967, s. 132-133.

4 Bekir Sami (Kunduh) Anadolu hükümetinin temsilcisi olarak Moskova'ya gönderilen kurulun başkanı. Sonradan dışişleri bakanlığı da yapan Bekir Sami Bey, Terrakkiperver Fırka'nın kurucuları arasında yer aldı. Bekir Sami Bey, 1933 yılında öldü.

5 Sovyet hükümetinin o tarihteki dışişleri komiseri.

6 Türkiye Komünist Fırkası İdare Heyeti'nde Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet (Bele), İsmet (İnönü), Mahmut Celâl (Bayar), Dr Adnan (Adıvar), Tevfik Rüştü (Aras), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt), Hakkı Behiç (Bayiç), Refik (Koraltan), Eyüp Sabri (Akgöl) ve Süreyya (Yiğit) gibi Mustafa Kemal'in yakınları yer almışlardı. Çerkes Ethem, bu "resmi" TKP'nin kurucuları arasında yer almış değildi. Bkz. Sayılgan Aclan, Solun 94 Yılı, Mars Matbaası, 1968, s. 145; Tunçay Mete, a.g.k., s. 163; Goloğlu Mahmut, Cumhuriyete Doğru, 1921-1922, Başnur Matbaası, s. 11 vd.; Kutay Cemal, Çerkes Ethem Dosyası, Boğaziçi Yay., s. 292. Çerkes Ethem: "Resmi, hususi, aşikâr gizli bir teşkilat ve cemiyete dahil olmadık."

Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bu mektup Türk Tarih Kurumu arşivlerindedir.

7 Celâlettin Arif Bey: Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın başkanı, ilk TBMM'de Erzurum milletvekili ve TBMM ikinci başkanı. 1921'de Roma büyükelçiliğine atandı, bu tarihten sonra yurda dönmedi, 1930 yılında da öldü.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş) ilk TBMM'de Erzurum milletvekili. 1921 Anayasasını hazırlayan komisyonun sekreteri. "İkinci Grup" olarak bilinen muhalefet grubu liderlerinden. 1923'te milletvekili seçilemeyerek siyaset dışında kaldı, 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi kurucuları arasına katıldı. 1948 yılında öldü.

8 Bu tartışmalar için bkz. Milliyet gazetesi, 5-21 Mayıs 1933.

9 Karabekir Kâzım, İstiklal Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1933-1951, s. 190 vd.

10 Kandemir Feridun, Siyasi Dargınlıklar, Ekicıgil Yay., 1955, c. 5, s. 73 vd.

11 Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp.

12 Korgeneral Kâzım Dirik, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıktı. M. Kemal'in istifasına kadar 3. Ordu kurmay başkanı olarak görev yaptı. Daha sonra, Erzurum'da 15. Kolordu komutan vekilliği, TBMM Gürcistan temsilciliğinde bulundu. Bitlis ve İzmir valilikleri yaptı. 1941 yılında öldü.

13 Karabekir Kâzım, İstiklal Harbimiz, Merk Yay., 1988, s. 1137

14 Cebesoy Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, 1953, s. 100.

15 Atatürk Gazi Mustafa Kemal, Söylev, basıma haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çağdaş Yay., s. 46.

16 Karabekir'in İttihat ve Terakki anıları için bkz. Karabekir Kâzım, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909, İst. 1982.

17 Türk İstiklal Harbi, 6. cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Gen. Kur Yay., s. 60. Şeyh Eşref Ayaklanması, 26 Ekim-24 Aralık 1919.

18 Rawlinson Alfred, Adventures in the Near East, Andrew Melrose, London/New York 1924, s. 180-181. İngiliz yarbay, kitabında Karabekir ve Atatürk'ü övüyor

19 Atatürk, Söylev'de Hoca Raif Efendi'nin bu girişimleri üzerine Karabekir'den Raif Efendi'nin uyarılmasını isteğini anlatır. Atatürk, Söylev, TDK Yay., s. 438.

20 İtilaf Devletleri'nce Londra'da 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan bu konferansta Ankara ve İstanbul hükümetleri ayrı ayrı temsil edildiler. Konferans bir sonuç vermedi; vermediği gibi Yunan saldırıları da konferans biter bitmez başladı.

Atatürk, Söylev, s. 419; Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İst. 1978, s. 403.

21 Kemalist, Kurtuluş Savaşı yıllarında ilk kez Amerikan basınıyla İngiliz gizli belgelerinde kullanılmıştır. Bkz. Jaeschke Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, TTK Yay., s. 158; Ulagay Osman, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, Yelken Matbaası, 1974; Ulubelen Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yay., s. 270.

Karabekir, M. Kemal Paşa'nın Bursa'ya gelen Fransız kadın yazarı Gaulis'e İstiklal Harbi'mizi ve kendisini Batı dünyasına tanıtmak için 15 bin lira verdiğini yazıyor.

22 Dr Rıza Nur, 1879'da doğdu. 1913 yılında İttihat ve Terakki döneminde hapis yattı. Bir süre yurt dışında yaşadı. Bu sürede İttihat ve Terakki hükümetinden gizlice aylık aldı (Cemal Paşa, Hatıralar, Çağdaş Yay., s. 19). Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na seçildi. İlk TBMM'ye katıldı. Milli eğitim ve sağlık bakanlıkları yaptı. Lozan barış görüşmelerine katıldı. İzmir suikastından sonra yurt dışına kaçtı. Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye'ye döndü. 1942 yılında öldü. 1929-1935 yıllarında Fransa'da yazdığı anılarını 1960 yılında yayınlanmak üzere British Museum'a verdi. British Museum'da OR 12588 sayısında kayıtlı anılar, 1960 yılından sonra basılarak Türkiye'ye sokuldu.

Baştan aşağı Atatürk'ü karalayan Dr. Rıza Nur'un anıları, Suudi Arabistan'da basılıp dinci örgütlere parasız dağıtılıyor!

23 TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 129, 30.10.1338 (1922), c. 1, s. 354 ve c. 3, s. 280.

24 İlk Büyük Millet Meclisi'nde M. Kemal Paşa'nın liderliğindeki Müdafaa-i Hukuk grubuna karşı oluşan muhalefet grubu.

25 "Çolak Selâhattin" diye bilinen Mersin milletvekili ve 3. Kolordu komutanı, Kurmay Albay Selâhattin Köseoğlu.

26 Atatürk'ün 1 Kasım 1922 tarihli konuşması için bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., 1989, s. 287 vd.

M. Kemal Paşa, Vahdettin'in kaçması üzerine TBMM gizli oturumunda yaptığı konuşmada Türk Devleti'nin ve halkının bu noktadaki vazife-i diniye ve vicdaniyesi bütün kudretiyle, bütün kuvvetiyle onun (hilafetin) kuvvetini, kudretini, şerefini, bütün âlem-i İslam nazarında ve gayr-i İslami âlem nazarında masun bulundurmaktır" der Gizli tutanaklar, İ: 140, 18.11.1338, c. 5, s. 1051.

27 Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1922 günü Topal Osman tarafından boğularak öldürüldü. Topal Osman yakalanarak öldürüldü ve cesedi de Ulus Meydanı'nda asıldı. Ali Şükrü cinayetinin Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldüren Yahya Kâhya'nın öldürülmesi olayını gündeme getirdiği sırada öldürülmesi çeşitli yorumlara yol açtı. Atatürk'ün muhafız birliği komutanı olan Topal Osman'ın, Ali Şükrü Bey'i bir arazi uyuşmazlığı nedeniyle öldürdüğü de ileri sürüldü. Kandemir Feridun, Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler, Ekicigil Tarih Yay., İst. 1955, s. 44; Kandemir, Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, Sinan Yay., s. 108; ayrıca bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, D: 1, 29.3.1923, c. 28, s. 227

28 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, s. 98 vd.; İnan Arı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Yay., s. 71 vd. Atatürk, İslam ülkelerinin "en felaketli anlarda aleyhimize harp ettiklerini" söyleyerek hilafetin "zaaf" getirdiğini bildiriyor. Aynı konuşmada Atatürk: "Ben hocaları sevmem" (s. 72).

29 İzmir İktisat Kongresi için bkz. Ökçün Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, SBF Yay., Ank. 1968. Karabekır'in kongreye başkan seçimi, s. 269 vd.

30 General İsmail Hakkı Tekçe. Tekçe'nin anıları için bkz. Günaydın, 4 Aralık 1977.

31 Yahya Kâhya, 3 Temmuz 1922 günü Trabzon'da Soğuksu'da evine giderken üzerine sıkılan 40 kurşunla öldürüldü.

O günlerin Trabzon valisi olan Ebubekir Hazım Tepeyran, cinayetin Bolşevikler tarafından işlendiğinin sanıldığını, sonradan kuşkuların Topal Osman üzerinde toplandığını, Kâhya'nın kardeşinin de kışladaki askerlerden şüphe ettiğini yazdı (Tepeyran, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yay., 1982, s. 125).

General Tekçe, Günaydın gazetesinde yayınlanan anılarında M. Suphi'yi öldüren Yahya Kâhya'yı, Topal Osman'ın iki adamı ile birlikte kendisinin öldürdüğünü açıkladı.

32 Karabekir'in anlattığı tartışmayı M. Esat Bozkurt, Atatürk İhtilali adlı kitabında şöyle doğrular:

"Dinle devlet işlerinin biribirlerine karışması Türk milletinin felaket sebebi olduğunu ileri sürmüştüm. General Karabekir fikrime asabiyetle hücum etti." Bozkurt Mahmut Esat, Atatürk İhtilali, İ.Ü. İnkılap Enst. Yay., 1940, s. 439.

Karabekir, bu kitabın 213 ve 214. sayfalarında anlatılan Erzurum Kongresi ile ilgili olayların doğru olmadığını da yazmaktadır

33 Fethi Okyar'ın anılarında bu tartışmadan söz edilmiyor Okyar Fethi, Üç Devirde Bir Adam, yayına hazırlayan Cemal Kutay, İst. 1980, s. 335.

34 Okyar, Rauf Bey kabinesinde içişleri bakanıydı. M. Esat Bozkurt, hem Rauf Bey, hem de Fethi Bey kabinelerinde iktisat bakanı olarak görev yaptı. Kâzım Özalp her iki kabinede de milli savunma bakanıydı. Her iki hükümetin dışişleri bakanı da İsmet Paşa'ydı. TBMM Zabıt Ceridesi, D: 1, c. 21, s. 358-362; D: 2, c. 1, s. 60-62.

35 Lozan Barış Konferansı için bkz. Meray S. L., Lozan Barış Konferansı, Ank. SBF Yay.; Parla Reha, Lozan Montrö, Lefkoşa 1987, s. 53.

36 Yusuf Kemal Tengirşek (1878-1969), dışişleri, iktisat ve adalet bakanlıkları yaptı. Fransızlar ile yapılan Ankara Anlaşması'nı imzalayan diplomat, büyükelçi ve siyaset ve bilim adamı.

37 Atatürk ve İsmet İnönü'nün dostlukları hep sürdü. İnönü, ölümüne kadar Atatürk'e içten duygularla bağlı kaldı. Başkomutanlık-Atatürk arşivindeki şu iki mektup bu yakınlığı kanıtlıyor.

Atatürk'ten İnönü'ye 6.8.1933:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne:

İsmet; sen büyük adamsın; hassas olduğun kadar his veren adamsın. Sen benim sözlerimi okurken gözlerin yaşarmış; ya ben seni okurken hıçkırıklarla ağladığımı söylersem, inanır mısın?

Ben duygularımı sofrada değil, kimsenin yanında değil, yatak odama çekildikten sonra mahremimde yazıyorum. Sen beni muhakkak çok seviyorsun. Ya ben seni!

Buna cevap istemez.

Gözlerinden öperim."

İnönü'den Atatürk'e 5.10.1938:

"Sevgili Atatürk; Sevgili Velinimetim;

Muhterem Celâl Bayar bana sizin selamınızı getirdi. Çok sevindim. Bir soğuk algınlığından yatakta ıstırap çekerken sizden lütufkâr ve şefkatli bir haber bana ihya edici bir ilaç gibi geldi. Yüreğimin ta içinde bütün muhabbet hislerim sızladı. Bütün ömrümün en aziz hatıralarını teşkil eden hadiseler hafızamda canlandı. Aziz varlığınız düşüncelerimin âlicenap timsalidir. Sizin bir an evvel afiyet bulmanız yegâne ve samimi dileğimdir. Sizi kudret ve sıhhatle ve şan ve şerefle aramızda görmek ümidi her zamankinden sağlamdır.

İki mübarek elinizden, sevgili ve can verici yüzünüzden doymadan binlerce öperim, sevgili Atatürk, büyük Atatürk, velinimetim Atatürk.

Tazim ile.

İsmet İnönü."

Tarih araştırmacısı Emekli Albay Kemal Tüfekçioğlu'nun arşivinden alınan bu iki mektup ilk kez 11 Kasım 1986 günü Cumhuriyet gazetesinde yayınlandı (Mumcu Uğur, "Atatürk ve İnönü").

38 Damat Ferit Paşa tarafından Sivas Kongresi'ni basıp M. Kemal Paşa'yı tutuklamak ile görevlendirilen Harput valisi.

Kurmay Albay Ali Galip, Malatya'da Bedirhani adı ile bilinen Kürt aşiretinden Kâmuran, Celâdet, Halil ve Cemil beyler ve İngiliz Binbaşı Noel ile Malatya'da buluşurlar. M. Kemal Paşa'nın da karşı önlemler alması üzerine, Ali Galip, Binbaşı Noel ve Bedirhani aşireti temsilcileri kaçarlar

Ali Galip, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Adapazarı'nda I No.lu Askeri Mahkeme'de yargılanmış ve aklanmıştır. 150'likler listesine konularak yurt dışına sürülmüş, 1932 yılında Romanya'da ölmüştür Feyzioğlu Feyzi Necmettin, İnkılap Tarihi, c. 1, s. 105.

39 Halit Paşa (Karsıalan). "Deli Halit Paşa" diye bilinen Halit Paşa 3 Şubat 1925 günü TBMM'de Ali Çetinkaya (Kel Ali) tarafından öldürüldü (TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 2, B: 46, 3.2.1925, c. 13, s. 121-122; ayrıca 50. Birleşim, s. 217 vd., Kandemir Feridun, Siyasi Cinayetler, 1955, s. 62; Kutay Cemal, Halit Paşa-Ali Çetinkaya Vuruşması, İst., s. 53).

40 Rüştü Paşa 1873 yılında doğdu. Kafkas Tümeni ve 15. Kolordu komutan vekilliği yaptı, İkinci Meclis'e Erzurum milletvekili olarak girdi. 1926 yılında İzmir suikastına karıştığı gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi kararı ile idam edildi.

41 İhsan Bey (Eryavuz). "Topçu İhsan Bey" diye de bilinir 1873'te doğdu. İstiklal Mahkemesi başkanlığı ve bahriye bakanlığı yaptı. Yavuz gemisiyle ilgili bir yolsuzluk nedeniyle mahkûm oldu. 1947 yılında öldü.

42 Çeşitli savaşlara katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda Adana cephesi komutanlığı yaptı. Milli Savunma Bakanlığı müsteşarlığı görevinde bulundu. 1961 yılında öldü.

43 M. Kemal, 17 Eylül 1924 günü İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği gizli yazı ile Trabzon'da çıkan "Kahkaha" gazetesinin kapatılmasını istemiştir.

"Trabzon'da Kahkaha namında bir mizah gazetesini çıkaranlar Bolşeviktir. Orada kimseye bir şey demedim. Fakat idare edenlerin gafleti... Uyku halindeler.

Alakadar olunuz; tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber gazetenin çıkmamasını temin ediniz."

Nazmi Nafi tarafından çıkarılan Kahkaha 9 Mart 1925 tarihinde hükümetçe kapatılmıştır. Tunçay Mete, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yay., 1982, s. 346.

Kahkaha ile birlikte Trabzon'da "İstikbal" ile İzmir'de çıkan "Seda-yı Hak" ve İstanbul'daki "Press du soir" gazeteleri de kapatılmıştı. Yalman Ahmet Emin, Gördüklerim ve Geçirdiklerim, c. 3, s. 164.

44 Atatürk, Söylev, 2. cilt, TDK Yay., 1981, s. 586.

Fuat Bey (Bulca): Albay ve 2. ve 4. dönem milletvekili (1881-1962). Ruşen Eşref Ünaydın, Tasvir-i Efkâr gazetesi yazarı, 2., 3. ve 4. dönem milletvekili (1892-1959).

45 Kemalettin Sami Paşa (Gökçen): Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda bulundu. Kafkas Tümeni komutanlığı ve Ankara komutanlığı görevlerinde bulundu. 1922'de ordudan ayrıldı. 1934 yılında Berlin büyükelçisiyken öldü.

46 Rauf Bey: 1881 yılında doğdu. Osmanlı İmparatorluğu'nda bahriye nazırlığı yaptı. Erzurum ve Sivas kongrelerine katıldı. Bayındırlık bakanlığı, TBMM ikinci başkanlığı ve başbakanlık yaptı. Lozan Antlaşması sonunda İsmet Paşa ile uyuşmazlığa düşerek bu görevinden istifa etti. 1924 yılında Karabekir ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. İzmir suikastından sonra yurt dışına kaçtı. Lonra'da büyükelçilik yaptı. 1967 yılında öldü.

Refet Paşa (Bele): Refet Paşa, 1919'da M. Kemal ile Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı. Kurtuluş Savaşı'nda içişleri ve milli savunma bakanlıkları ve Batı Cephesi'nin güney kesimi komutanlığını yaptı. 1922'de TBMM tarafından Trakya'yı teslim almakla görevlendirildi. 1926'da kendi isteği ile askerlikten ayrıldı. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girdi. 1963'te öldü.

47 Dr. Adnan Bey (Adıvar): TBMM 2. başkanlığı ve sağlık bakanlığı yaptı. Atatürk ile uyuşmazlığa düşerek 1926 yılında eşi Halide Edip Adıvar ile yurt dışına gitti. 1939'da yurda döndü. 1955 yılında da öldü.

48 Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Fırka da "irtica" nedeniyle kendi kendini fesih kararı alacaktır. Fethi Okyar, anılarında şunları yazar:

"Gazi, bu teşebbüs başarılı olmaz ve muhtelif fırkalar memlekette fikir ve felsefelerini söylemek ve tatbik etmek için kanunların teminatı altında mücadele etmezlerse rejimin diktatörlük olacağını ve kendisinin ölümünden sonra bir istibdat mücadelesi bırakmak istemediğini kaç defa söylemişti."

Okyar, bu değerlendirmesinden sonra "bugün hakikatleri teferruatıyla gelecek nesillerin dikkat ve uyarısına tam olarak" yansıtamadığını, bunun "elemi içinde olduğunu" da yazıyor Üç Devirde Bir Adam, s. 529.

49 Tümgeneral Osman Nuri Koptagel, 1874'te doğdu, 1942 yılında öldü. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu ve Batı cephelerinde tümen komutanlıkları yaptı. 1927'de Genelkurmay Askeri Mahkemesi başkanlığına atandı. Askeri Yargıtay üyesi de olduktan sonra 1934 yılında ordudan ayrıldı. Malatya milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

50 Eski yazıda "kuzu" ile "Fevzi" yazılışlarındaki benzerlikler ve Fevzi Paşa'nın uysallığı nedeniyle o günlerde karşıt gruplarca "Kuzu Paşa" diye de anılırmış.

51 Yunus Nadi tarafından çıkarılan Atatürk'ün düşüncelerini savunan gazete.

52 Karabekir, Takrir-i Sükûn Yasası TBMM'de görüşülürken de aynı düşünceleri savunmuştur:

"İstiklal Mahkemeleri İstiklal Harpleri'miz esnasında yapılmış ve yapılması lazım gelen bir mahkeme idi. Binaenaleyh, bunların tarihe karıştırılması da Meclis-i âliniz için bir şereftir. İsmet Paşa Hazretleri, eğer İstiklal Mahkemeleri'ni ıslahat aletı zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar." TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 69, 4.3.1341 (1925), c. 2, s. 135.

53 İnönü anılarında Rauf Orbay'ın İzmir suikastına karışmadığını şöyle anlatır:

"Rauf Bey'in suikast hadisesini sezmiş olabileceğini kabul edebilirim, ama kendisinin böyle bir tertip içinde bulunduğunu hiçbir zaman kabul etmemişimdir. Onun hakkında zaten, bulunduğu zaman tekrar muhakeme edilmek üzere hüküm verilmişti. Sonra bunun artık hiçbir hükmü kalmadığını sorumluluğu üzerime alarak ilan edip bertaraf etmeye çalıştım." İnönü İsmet, Hatıralar, Bilgi Yay., 2. kitap, s. 214.

İnönü anılarında İstiklal Mahkemesi üyesi Kılıç Ali'nin İzmir suikastı davasında yargılanıp aklanan Karabekir'e "İsmet Paşa'ya dua edin" dediğini, Karabekir'in de "en eski arkadaşım" yanıtını verdiğini de anlatıyor, s. 214.

54 Atatürk, Söylev'de Rauf Bey'in Karabekir'e "Cumhuriyet'in ilanını önlersen büyük iş yapmış olursun" dediğini aktarıyor. Atatürk, Söylev, s. 611.

Atatürk, Söylev'de halifelik konusunda şu açıklamayı yapmıştır:

"Baylar, halifelik katının korunmasında dinsel ve siyasal yarar ve zorunluluk bulunduğu sanısında olan birtakım kişiler bilginize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda halifelik görevini üzerime almamı önerdiler. Baylar, açık ve kesin söyliyeyim ki, Müslüman halkı bir halife korkuluğu ile uğraştırmayı ve kandırmayı sürdürmek çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir" Atatürk, Söylev, s. 621.

55 Kürkçüoğlu Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ank. SBF Yay., s. 287

56 Süryani papazlarından Nestorios'un kurduğu Nastur mezhebine bağlı Hıristiyanlar. Musul sorunu görüşülürken başlayan ve 12-28 Eylül 1924 tarihleri arasında süren Nasturi ayaklanması 7 Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın komutasındaki birlikler tarafından bastırılmıştır.

57 Şeyh Sait'in, hilafetin kaldırılmasından sonra, "İslamın Kürtler ve Türkler arasında tek bağ olduğu" biçiminde konuştuğu İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 24 Şubat 1925 tarih ve 154 sayılı gizli belgesinde yazılıdır Bkz. Şimşir Bilâl, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, Dışişleri Bakanlığı Yay., 1975, s. 21, Şeyh Sait isyanı hakkında ayrıca bkz. Cemal Behçet, Şeyh Sait İsyanı, Sel Yay., 1955; Toker Metin, Şeyh Sait İsyanı, Akis Yay., 1968.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nce 1972 yılında yayınlanan "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)" başlıklı kitap Genelkurmay Başkanlığı tarafından toplattırıldığından bu konuda bu kitaba herhangi bir yollama yapamadık. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bu bölümünü okumak yasaktır!

58 Cafer Tayyar Eğilmez, 1878-1958 yılları arasında yaşadı. Kurtuluş Savaşı'nda Trakya cephesindeki birliklere kumanda etti. 1920'de Yunanlılara esir düştü. 7 Kolordu komutanı olarak Diyarbakır'da görev yaptı. 1. ve 2. dönem TBMM'de Edirne milletvekili. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da kurucularındandır. İzmir suikastı nedeniyle de İstiklal

Mahkemesi'nde yargılanan General Eğilmez, Karabekir'in en yakın dostlarındandı.

59 Atatürk, Söylev 2, TDK Yay., s. 650 vd.

60 Cevat Çobanlı. 1870'de doğdu, 1938 yılında öldü. Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Akademisi komutanlığı, Genelkurmay başkanlığı ve harbiye nazırlığı yaptı. 1920'de İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü, yurda dönünce Elcezire Cephesi komutanı oldu. 1924'te 3. Ordu müfettişliğini bırakarak TBMM üyeliğini yeğledi, iki ay sonra TBMM üyeliğinden ayrılarak Askeri Şûra üyeliğine getirildi. Musul sorunu ile ilgili görüşmelerde askeri müşavir olarak görev yaptı. 1926'da İstanbul Generaller Mahkemesi başkanlığına atandı. 1935 yılında yaş dolumu nedeniyle emekli oldu (Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Başkanlığı, 1989, s. 21).

61 Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetlerinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yay., s. 99 vd.; Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), s. 63 vd.

62 Karabekir, anılarında şöyle yakınır:

"Kürt isyanını tahrik etmişiz. Şehzade Selim Efendi ile muhabere etmişim. Bunların yalan olduğu tespit edilince İzmir suikastı vesilesi ile İstiklal Mahkemesi'ne verildim. Burada da temize çıkmakla küçülmedim. Millet ve tarih huzurunda manen büyüdüm. Gerçi maddi olarak uzun yıllar çok tazyik olundum."

Karabekir, 1938 yılına kadar sürekli polis izlemesi altındaydı. İstanbul valisi namına Rıza imzalı 3.7.1933 gün ve 9040 sayılı rapor şöyle:

"Müstemirren takip ve tarassut edilen 7 şahsın 2.7.933 sabahından 3.7.933 sabahına kadar geçen 24 saat zarfındaki hareketlerine dair alınan rapor hülasaları aşağıda yazılmıştır

1- Kâzım Karabekir Paşa, gündüz ve gece dışarı çıkmamıştır Saat 13'te yalnız refikası ve bir çocuğu ile beraber köşten çıkmış ve tren ve vapurla İstanbul cihetine giderek paşanın biraderi olup Fatih'te Sinan Ağa Mahallesi, İbadethane Sokağı'nda 1/6 numaralı hanede oturan Hamdi Bey'in hanesine gitmiştir. Burada üç saat kadar kalan mezbure 18.50'de

aynı vesaitle köşke dönmüştür Öğleden sonra Erenköy'e gazeteci Feridun Bey gelmiş ise de paşanın ikametgâhına uğramaksızın tekrar trenle İstanbul'a dönmüş ve köşke hariçten başka bir kimse de gelmemiştir."

Aynı raporda Cafer Tayyar ve Refet Paşa ile ilgili izleme notları da bulunmaktadır.

63 Yedigün, 10 İkinci Kânun 1939.

64 Hayat Karabekir Feyzioğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Feyzi Necmettin Feyzioğlu'nun eşi. Prof. Feyzioğlu, 12 Eylül 1980 sonrasında kurulan Danışma Meclisi'ne üye oldu. 1982 yılında uçak kazasında öldü. Hayat Karabekir'in ikiz kardeşi Emel Karabekir, Prof. Faruk Özerengin ile evlendi. Emel Karabekir Özerengin, geçtiğimiz yıllarda öldü. Kâzım Karabekir'in küçük kızı Timsal Karabekir, babasının arkadaşı Nevzat Ayazbeyoğlu'nun oğlu ile evlenip ayrılmış. Timsal Karabekir İstanbul'da yaşıyor.

65 Ziya Hurşit ve arkadaşlarınca 17 Haziran 1926 günü İzmir'de düzenlenen suikast daha önce haber alınmış ve suikastçılar, İzmir'de silahlarıyla yakalanmışlardı. Bu suikast girişimini, M. Suphi'nin Yahya Kâhya, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü'nün Topal Osman tarafından öldürülmesi; Topal Osman'ın Ankara'daki çatışmadan sonra ölü olarak ele geçirilip asılması ve Yahya Kâhya'nın da Muhafız Alayı komutanlarından İ. Hakkı Tekçe tarafından öldürülmesi olayları ile bağlantılı gören tarihçiler de vardır (Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri, s. 191).

"Kel Ali" diye bilinen Ali Çetinkaya başkanlığındaki İstiklal Mahkemesi, 15 kişi hakkında ölüm cezası verdi. Bunlardan Rüştü Paşa, İsmail Canbulat ve Halis Turgut, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularındandı. Aynı davada yargılanan Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal paşalar aklandılar.

İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, "İstiklal Mahkemesi Hatıraları"nda Başbakan İsmet Paşa'nın İstiklal Mahkemesi kararı ile tutuklanan Karabekir'i Ankara'da serbest bıraktırması üzerine İsmet Paşa hakkında da tutuklama kararı aldıklarını, araya M. Kemal Paşa'nın girmesi üzerine İsmet Paşa'nın İzmir'e gidip, mahkeme üyeleri ile görüştüğünü ve bu görüşmeden

sonra da mahkemeyi destekleyen bir açıklama yaptığını yazıyor (s. 45-46).

Karabekir, İstiklal Mahkemesi'nde yaptığı savunmada şunları söylemişti:

"Her devrimde olduğu gibi ilk zamanlarda beraber çalışanlar sonradan amaca vardıktan sonra, araya giren bu tufeyliler yüzünden parçalanırlar. Lozan barışına kadar el ele çalışan arkadaşlar arasında o tarihten sonra bir çatışma başladı. İlk uyuşmazlık Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında oldu. İçimize öyle kişiler karıştı ki, ne Gazi, ne İsmet paşalar yanında bu eski arkadaşları eski yola yöneltmek olanağı kalmadı. Her gün üzerimize saldırıldı. Sanki biz cahil kafalı yobazlardan da daha bağnazmışız. Gazetelerde yazılmadık saçma bırakmadılar" (Kılıç Ali, s. 68).

Mahkeme Başkanı Ali Çetinkaya, Karabekir'e niçin parti kurduğunu sorar Ve şu yorumu yapar: "Bence memleketin böyle partilere tahammülü yoktur." Karabekir, mahkemede şu yanıtı verir: "Ben ters düşüncedeyim. Memleket demokrasiye layıktır Millet anlayışlıdır." (Goloğlu, s. 204; Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları, 1957, c. 2, s. 222 vd.)

66 Karabekir Kâzım, İttihat ve Terakki Cemiyeti, s. 71

Bugün askeri okullardaki yasakları görünce insan acı acı düşünüyor!

67 Bu tutanakları Hasan Âli Yücel'in kızı Sayın Canan Eronat'tan aldım. Kendisine bir kez daha teşekkür ediyorum.

68 M. Suphi-Yahya Kâyha-Ali Şükrü-Topal Osman ilişkileri ile bu cinayetler arasındaki ilişkiler ilginçtir.

Karabekir, M. Suphi olayı ile ilgili olarak "Benim bu işten haberim olmadığını ve kahpece adam öldürmek fıtratında olmadığımı ve bunun içindir ki Kâhya'yı resmen derdestle mahkemeye gönderdiğimi anlattım. Katiller Ankara'dan gelmiş, Osman Ağa'nın adamlarıymış" diye yazıyor (İstiklal Harbimiz, s. 1091-1092).

69 Korgeneral Cemal Mersinli (1873-1941), Yıldırım Orduları komutanlığı yaptı. Konya'da 12. Ordu müfettişi iken İstanbul'da Ali Rıza Paşa hükümetinde harbiye nazırlığına getirildi. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın feshi üzerine İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Yurda dönüşte TBMM 1 ve 4.

devre milletvekilliği yaptı. (Özerdim Sami N., Açıklamalı Söylev Sözlüğü, TDK Yay., s. 24; Kurtuluş Baki, Tarihsel Olaylarla Söylev, Kurtuluş Yay., s. 340; Şimşir Bilâl, Malta Sürgünleri, Bilgi Yay., s. 22 vd.)

70 7 Haziran 1336 Hâkimiyet-i Milliye:

"M. Kemal Paşa'nın beyanatı:

İngiltere ve müttefiklerinin bir millet sıfatıyla yaşayabilmek için lazım olan şartları ve hududu bize verdikleri takdirde milliyetperverlerin harici bir kuvvete istinat etmeyeceklerini anlarlar zannediyorduk. İşte ondan dolayı biz bu vaziyeti muhafaza ettik. Aksi takdirde Bolşeviklerden yardım almak bizim için kolaydı.

Türkiye'de Amerikan müzahareti hakkında ne düşündüğünü paşaya sorduğum zaman dedi ki:

Biz, buna vaktiyle taraftardık. Fakat, vaziyet-i hazıra şeraiti ilerledikçe tabii bu imkân kalmadı. Milliyetperverlerin nokta-i nazarı şu idi:

Türkiye, Türkler içindir; ve Türkiye müstakil olmalıdır bu bir halk harekâtıdır. Ve âlem-i İslamın yardımına istinat ediyoruz. Türkler, en son Müslüman milleti olduğu için müstakil kalacaktır. Diğer yerlerdeki Müslümanlar da düşmanlarımıza karşı mücadele edeceklerdir. Bunlar ekseriya İngiliz idaresindedir. Ve bizi mahvetmek isteyenler de İngilizlerdir. Biz bu salip harekâtının en son salvetine maruz bulunuyoruz. Fakat âlem-i İslam mühlik bir surette uyanmıştır."

Sivas Kongresi'ndeki manda tartışmaları hakkında bkz. İğdemir Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, TTK Yay., 1969, s. 50 vd.

Atatürk Söylev'de bu konuda şunları söyler:

"Birincisi İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek; ikincisi Amerika'nın güdümünü istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise, bu ülkeyi bütün olarak bir devletin kanadı altında bulundurmayı yeğleyenlerdir..

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur" (Söylev, s. 9-10).

71 Kansu Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, TTK Yay., 1986, c. 1, s. 72-73.

72 Kansu, s. 85.

73 Jaeschke Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s. 272-273.

74 Ulagay Osman, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, s. 44.

75 Ulubelen Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, s. 196 ve 217.

5 Nisan 1920. Mr. Lindsay'den Lord Curzon'a:

"Amerika senatosu Ermenistan'ın mandası işini görüştü. Beş yılda 757 milyon dolar verecekler İlk başlangıçta 50.000 kişilik bir ordu yollanacak, daha sonra 200.000 kişiye çıkacak" (s. 259).

76 Ulubelen, s. 257. 26 Mart 1920, belge no. 33, sayfa no. 49. Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a:

"Kürdistan, Türkiye'den ayrılıp özerk olmalıdır Ermenilerle Kürtlerin çıkarlarını bağdaştırabiliriz. İstanbul'daki Kürt Kulübü Başkanı Seyit Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa emrimizdedir."

77 Avcıoğlu Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin Yay., 2. kitap, s. 656.

78 Cebesoy Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, s. 450.

"1. Cihan Harbi'nin siyasetini idare etmiş olan ve o sıralarda hariçte bulunan İttihat ve Terakki Fırkası erkânının Anadolu'daki millicilere haber vermeden Bolşeviklerle birlikte emperyalizme karşı hazırlamaya çalıştıkları mukavemet yuvaları da Garp'ın Türk istiklaline olan düşmanlığını şiddetlendirmişti." Ayrıca bkz. Aydemir Şevket Süreyya, Enver Paşa, Remzi Kitabevi, c. 3, s. 601 vd; Mumcu Uğur, 40'ların Cadı Kazanı, Tekin Yay., 1990, s. 25-36.

79 Avcıoğlu, s. 661-662; İğdemir Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, s. 85-87; İğdemir Uluğ, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, s. 13, Rauf Bey: "Aksi takdirde aleyhimizde İstanbul'daki padişah ve hilafet aleyhtarlığı ve cumhuriyet ve Bolşeviklik propagandaları yapılacaktır"

80 Selek Sabahattin, Anadolu İhtilali, Burçak Yay., s. 143.

81 Karabekir Kâzım, İstiklal Harbimizin Esasları, s. 24-25 ve 154.

82 Karabekir Kâzım, İstiklal Harbimiz, s. 627

83 "Esasen, Fethi Bey bu inkılapların taraftarı ileri fikirli, irtica teşebbüslerine hiçbir suretle istidadı yok ve geçici menfaatler için vasıta olarak kullanılmaya da istidadı yok." İnönü İsmet, Hatıralar, 2. kitap, s. 230; Yetkin Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yay., s. 231, "S.C.F.'nin kapatılmasının gerçek ve tek nedeni budur, yani irtica tehlikesi"; Okyar Fethi, Üç Devirde Bir Adam, s. 499 vd.

84 Soysal İlhami, 150'likler, Gür Yay., s. 142 vd.

85 Kandemir Feridun, Siyasi Dargınlıklar, c. 1, s. 29; c. 3, s. 7, 31 vd.

AD DİZİNİ

Abalıoğlu, Yunus Nadi 185, 193
Abdülaziz, Sultan 109
Abdülhamit II, Sultan 156
Abdülmecit Efendi, Halife 44, 54, 109, 125
Abdürrahim Efendi, Şehzade 54
Adıvar, Adnan 47, 107, 110, 147, 185, 192
Adıvar, Halide Edip 192
Ahmet Rıza Bey 22, 23
Akgöl, Eyüp Sabri 185
Ali Galip Bey 99, 190-191
Ali Şükrü Bey 59, 69-71,73, 99, 188, 196
Altay, Fahrettin 144
Aras, Tevfik Rüştü 79, 93, 131, 185
Atay, Falih Rıfkı 11,18
Avcıoğlu, Doğan 199, 200
Ayazbeyoğlu, Nevzat 151,196
Aydemir, Şevket Süreyya 190, 199
Ayerdem, Ali Hikmet 144
Bayar, Celâl 175, 185, 190
Bayiç, Hakkı Behiç 185
Bayur, Hikmet 185
Bedirhan, Celâdet 190
Bedirhan, Cemil 190
Bedirhan, Halil 190
Bedirhan, Kâmuran 190
Bekir Sami Bey 185
Bele, Refet 26, 41, 106, 107, 142, 144, 151,185,192
196
Bozkurt, Mahmut Esat 79, 167,168,185,189
Bozok, Salih 126
Bulca, Fuat 105, 192

Cankorel, İclâl 150
Cebesoy, Ali Fuat 28, 57, 62, 96, 105, 107, 138, 142, 144, 146, 147, 151, 186, 196,197,199
Celâlettin Arif Bey 11, 12, 97,160, 185
Cemal, Behçet 194
Cemal Paşa 187
Conker, Nuri 18
Curzon, Lord 31, 199
Çakmak, Fevzi 1, 6, 23,42,44, 55, 59, 62, 81, 82, 83-84, 91, 97-98, 101, 102, 108, 116, 117, 122, 125-126, 127, 129, 135, 136-138, 142, 144, 185,193
Çalışlar, İzzettin 144
Çelikalay, Şükrü 59
Çetinkaya, Ali 191, 196 197
Çiçerin, G. V. 6, 7
Çobanlı, Cevat 144-145, 195
Dinç, Raif 38,186
Dirik, Kâzım 11, 18, 27 160,186
Düzgören, Seyfi 151, 156
Eğilmez, Cafer Tayyar 18, 138, 142, 144, 145, 151, 194, 196
Enver Paşa 6 7, 37, 93, 97-98, 122,160, 164, 171, 185
Erkmen, Rüştü 151
Eronat, Canan 197
Eryavuz, İhsan 100, 114, 191
Ethem, Çerkes 8, 185
Ferit Paşa, Damat 33, 46, 121,169, 170, 190
Fevzi Bey, Pirinççizade 56
Feyzioğlu, Feyzi Necmettin 191, 196
Feyzioğlu, Hayat Karabekir 149-157, 196
Fırat, Ali Rıza 131
Gaulis, Berthe Georges 187
Gerede, Hüsrev 27
Goloğlu, Mahmut 185, 195, 196, 197
Gökberk, Şükrü Naili 114, 115, 144
Gökçen, Kemalettin Sami 105, 116, 117, 121, 192
Gürer, Cevat Abbas 27, 59,70

Halis Turgut 196
Halit Paşa 97, 100, 105, 191
Henderson 131
Hilmi Bey 98
Hüseyin Hüsnü Paşa 8, 29
İğdemir, Uluğ 198, 200
İnan, Arı 188
İnönü, İsmet 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25,42, 43, 44, 51-52, 54, 55, 62, 69, 70, 75, 81, 83, 89-91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 102, 103-130, 105, 108, 115, 116, 117, 118, 119, 121-123, 124, 129, 131, 132, 133-135, 138, 147, 151, 152-153, 156, 160, 165, 185, 189-190, 193, 196-197, 199
İnönü, Mevhibe 152
İsmail Canbulat 196
Jaeschke, Gotthard 187, 199
Kandemir, Feridun 186, 188, 191, 196, 200
Kansu, Ceyhun Atuf 169
Kansu, Mazhar Müfit 11, 16 167-169, 199
Karabekir, İclâl 156
Karabekir, Timsal 149, 150, 196
Karal, Enver Ziya 159, 160, 163
Kâzım Bey, Manastırlı 12
Kılıç, Ali 18, 193, 196
Kinross, Lord 187
Koptagel, Osman Nuri 116, 193
Koraltan, Refik 185
Köseoğlu, Selâhattin 53 187
Kurtuluş, Baki 198
Kutay, Cemal 185, 189, 191
Kürkçüoğlu, Ömer 194
Lâtife Hanım 62, 70, 73, 91, 128
Lenin, V İ. 6, 171
Lindsay 199
Lloyd George, David 33
MacDonald, Ramsay 131
Mahmut Bey 171
Meray, Seha L. 189

Mersinli, Cemal 161, 196, 197
"Millici" 11, 13, 16, 17
Mumcu, Uğur 190, 199
Mustafa Suphi 2, 3, 5, 6, 98, 99, 185, 188, 189, 30, 197
Mühürdaroğlu, Asım 100
Napoléon 66
Nazmi Nafi 191
Noel, E. W. C. 190-191
Nur, Rıza 45, 50, 52-53, 56, 187
Okyar, Fethi 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 91, 102, 105, 108, 111, 113, 114, 121, 128, 131, 132, 147, 173, 189, 192-193, 200
Onur, Sinan 18
Orbay, Rauf 15, 26, 27, 28, 47, 70, 81, 96, 106, 107, 110, 117, 118, 121, 122, 138, 141, 144, 147, 151, 171, 189, 192, 193, 194, 196, 200
Osman Ağa, Topal 70 71, 99, 160, 188, 196, 197
Osman Kadri 171
Ökçün, Gündüz 188
Özalp, Kâzım 23, 41, 70, 83, 105, 117, 124, 135-136, 186, 189
Özerdim, Sami N. 198
Özerengin, Emel Karabekir 149, 152, 156, 196
Özerengin, Faruk 196
Parla Reha 189
Radek, Karl 6, 7
Rawlinson, Alfred 31, 32, 35, 186
Robeck, Sir F. de 199
Rüştü Paşa 100, 191, 196
Saka, Hasan 57
Sayılgan, Aclan 185
Selâhattin Adil Paşa 101
Selek, Sabahattin 200
Selim Efendi, Şehzade 54, 195
Seyit Abdülkadir 170 199
Soydan, Mahmut 11, 63
Soysal, İlhami 200

Şakir Paşa 23
Şerif Paşa 170, 199
Şevket Turgut Paşa 8, 27, 29
Şeyh Eşref 186
Şeyh Sait 131-132, 194
Şeyh Servet 1, 4
Şimşir, Bilâl 194, 198
Talât Bey 7
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 44, 86
Tekçe, İsmail Hakkı 70, 188, 189, 196
Tengirşek, Yusuf Kemal 7, 93, 189
Tepeyran, Ebubekir Hazım 102, 188-189
Tevfik Paşa 45, 46
Toker, Metin 194
Tolstoy, L. N. 156
Tunçay, Mete 185, 191, 195
Tüfekçioğlu, Kemal 190
Ulagay, Osman 187, 199
Ulaş, Hüseyin Avni 1-2, 5, 11, 53, 186
Ulubelen, Erol 187, 199
Ünaydın, Ruşen Eşref 86, 105, 192
Vahdettin, Sultan 44, 54, 109, 161,170, 188
Vehbi Efendi, Hoca 85
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 186
Vural, Fehmi 18
Yahya Kâhya 99,185, 188, 196, 197
Yalman, Ahmet Emin Yetkin, Çetin 200
Yiğit, Süreyya 185
Yücel, Hasan Âli 19, 159, 160, 163
Ziya Hurşit 196

"Her ihtilal, çatışmalar ve çalkantılar içinde oluşur. Bu çatışma ve çalkantılar, ihtilalcileri karşı karşıya da getirir.

Mustafa Kemal ve Karabekir Paşa, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı kesin utkuya ulaştıran iki eski dost, iki eski asker ve iki eski ihtilalcidir. (Ama) yolları, hilafetin kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıyla birlikte ayrılmıştır.

İhtilal, evlatlarını yer !

Bu bir değişmez kuraldır. Anadolu İhtilali, Türkiye'de bir yeni dönem açmış, bir çağ değiştirmiştir. Böylesine bir olayda, ihtilalcilerin yollarının ayrılması doğaldır. Doğal olmayan, bu olaylar üzerindeki yasakların şu ya da bu nedenle bu gün bile sürmesi, sürdürülmesidir."

Uğur Mumcu

um:ag



ISBN 975-8084-08-9

9 789758 084081

um:ag
KDV Dahil
600.000 TL